

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI**

**ŞAKKU’S-SADR RİVAYETİNİN TAHLİLİ
(HZ. PEYGAMBER’İN GÖĞSÜNÜN YARILMASI)**

Yüksek Lisans Tezi

**Yüksel GÜZEL
98912754**

Ankara–2007

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI**

**ŞAKKU’S-SADR RİVAYETİNİN TAHLİLİ
(HZ. PEYGAMBER’İN GÖĞSÜNÜN YARILMASI)**

Yüksek Lisans Tezi

Yüksel GÜZEL

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR**

Ankara–2007

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI**

**ŞAKKU’S-SADR RİVAYETİNİN TAHLİLİ
(HZ. PEYGAMBER’İN GÖĞSÜNÜN YARILMASI)**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

.....

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL

.....

Prof. Dr. Baki ADAM

.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	II
ÖNSÖZ	III
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	V
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	VI
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	5
HADİS KAYNAKLARINDAKİ “ŞAKKU’S-SADR” RİVAYETLERİNİN TAHLİLİ	5
1. HADİSLERİN SENEDLERİNİN TAHLİLİ	6
2. HADİSLERİN KAYNAK DEĞERİ	47
II. BÖLÜM	75
A. “ŞAKKU’S-SADR” RİVÂYETİNİN METİNLERİNİN KRONOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ	75
B. RİVAYET METİNLERİNİN İÇERİK TAHLİLİ	91
B.1. Metinlerde Geçen Ş-R-H, Ş-K-K ve F-R-C Fiillerinin Lügat Tahlili	92
B.2. Çocukluğunda (Sütannesinin Yanında) İken Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi	94
B.3. On Yaşında İken Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi	94
B.4. Hira Mağarasında Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi	95
B.5. İsrâ Gecesinde Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi	96
C. ŞÂRİHLERİN “ŞAKKU’S-SADR” HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	97
C.1. İsrâ’nın zamanı	97
C.2. İsrâ’nın Başladığı Yer	98
C.3. “Şakku’s-sadr”ın Sayısı ve Amacı	98
C.4. Meleklerin Altın Kap Kullanması	99
C.5. İman ve Hikmetin Yerleştirilmesi	100
D. “ŞERHU’S-SADR VE DİYKU’S-SADR” İFADELERİNİN GEÇTİĞİ AYETLER	100
D.1. “Şerhu’s-Sadr” İle İlgili Ayetler	100
D.2. “Dîyku’s-Sadr” İle İlgili Ayetler	101
E. SİYER VE TARİH KİTAPLARINDA “ŞAKKU’S-SADR” RİVAYETLERİ	108
E.1. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Çocukluğundaki “Şakku’s-Sadr” Rivâyetleri	109
E.1.1. Hz. Peygamber (s.a.s.) Bu Olay Esnasında Kaç Yaşındaydı	109
E.1.2. Hz. Peygamber (s.a.s.) Bu Olay Esnasında Nerede ve Kiminleydi?	109
E.1.3. Gelen Meleklerin Sayısı	109
E.1.4. Olayı Haber Verenler	110
E.2. İsrâ Gecesi Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Rivâyetleri	112
E.2.1. İsrâ Gecesi Gelen Meleklerin Sayısı	112
E.2.2. İsrâ’nın Başlama Yeri	112
F. TEMA İNCELEMESİ/MİTOLOLOJİK ÖZELLİK TAŞIYAN ANLATIMLAR	114
SONUÇ	122
ÖZET	129
ABSTRACT	130
KAYNAKÇA	131

KISALTMALAR

(s.a.s.)	Sallellâhu Aleyhi ve Sellem
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
a.y.	Aynı yer
b.	Bin, İbn
bt.	Bint
bsk.	Baskı
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
D.İ.B.Y.	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Nşr.	Neşreden
r.a.	Radiyallahu anh
r.anhâ	Radiyallahu anhâ
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme eden
t.y.	Basım tarihi yok
vd.	Ve diğerleri
yay.	Yayınları
y.y.	Basım yeri yok

ÖNSÖZ

Yüce Allah, tarih boyunca dünya ve ahiret hayatlarını tanzim etmeleri için insanların kendi aralarından peygamberler göndermiştir. Peygamberler, insanlarla Allah arasında aracılık görevi üstlenirler; Allah'ın insanlara gönderdiği ilahi emirleri, önce kendi hayatlarına tatbik eder, sonra yakın aile çevresinden başlayarak bunları diğer insanlara tebliğ ederler.

Peygamberlerin insanlara tebliğ ettiği ilahi emirler, zamanla bazı tahriflere uğrayabilmiştir. Üstelik tahrif edilen şey, her zaman tebliğ edilen ilahi buyruklar değil; peygamberlerin insani özellikleri ve davranışları da olabilmıştır. Tarih boyunca insanlar, peygamberlere insanüstü özellikler atfetme eğiliminde olmuşlardır. Bir peygamberin insanlar arasına katılması, onların beslendiği gıdalarla beslenmesi, yaşanan olaylar karşısında sevinmesi veya kederlenmesi, insanlar tarafından olağanüstü niteliklerle süslenmeye çalışılmıştır.

Peygamberlerin getirdiği ilahi emirler, üstlendikleri sosyal ve tarihi misyona ilişkin olarak bize ulaşan bilgilerin doğrulanması için başvurabileceğimiz yegane kaynaklar: Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerdir.

Kur'an'da, Hz. Peygamber'in çocukluk, gençlik ve olgunluk yıllarına ilişkin ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Kur'an'da geçen "ben de sizin gibi bir beşerim" veya "içinizden biri" gibi ifadelerde Peygamberimizin insani niteliklerine dikkat çekilmiştir. Hadislere baktığımızda ise, Peygamberimizin hayatına ve insani niteliklerine ilişkin çok sayıda rivayetle karşılaşmaktayız. Bu çok sayıdaki rivayetin içinde olağan dışı haberlere de rastlamaktayız. İnsanlar, Peygamberimize karşı aşırı muhabbetlerinin bir sonucu olarak, ona insanüstü özellikler atfedebilmişlerdir. Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması hadisesiyle ilgili olarak da bu tür rivayetler yaygınlık kazanmıştır.

Hız. Peygamber'le ilgili olarak, onun doğumıyla birlikte bir nurun ortaya çıkması, yürüdüğü zaman daima kendisini gölgeleyen bir bulutun olması, yoldan geçerken ağaçların ve taşların kendisine selam vermesi gibi hadiseleri bu tür rivayetler kapsamında değerlendirebiliriz.

Hız. Peygamber'in hayatına atfedilen bu tür olağanüstü olaylar, diğer peygamberler ve din önderleri için de rivayet edilegelmiştir. Meleklerin Zerdüş'tün göğsünü yarıp onu kötülüklerden arındırması, Cahiliye Devri Arap şairlerinden

Umeyye b. Ebî's-Salt'ın göğsünün iki kartal tarafından yarılması, annesi Buda'ya hamile iken, kendisine kahinler tarafından insanların akın akın takip edeceği bir din önderi doğuracağının müjdesinin verilmesi, Hz. İsa'nın doğduğu gece gökte bir yıldızın kayması bu tür rivayetlere örnek teşkil etmektedir.

Hiz. Peygamber'in hayatıyla ilgili olarak olağan üstü bir nitelik taşıyan “Şakku's-Sadr” hadisesi de, tarih boyunca süregelen bu tür hadiselerle benzer bir nitelik arz etmektedir. Bizim tezimizin konusunu da bu hadiseyle ilgili hadis kaynaklarımızda geçen rivayetler oluşturmuştur. Konuyla ilgili olarak şimdiye kadar akademik bir çalışmanın yapılmamış olması, çalışmanın önemini bir kat daha artırmıştır. Bu çalışma ile, “Şakku's-sadr” hadisesine ilişkin olarak birincil kaynakları tarayıp hadise hakkında açık ve net bir bilgiye ulaşmayı amaçladık.

Konuyu iki bölümde ele aldık. Birinci bölümde kaynaklarımızda yer alan hadislerin senedlerinde geçen *Râvîlerin Biyografileri*'ni ve konuyla ilgili *Hadislerin Kaynak Değerleri*'ni inceledik.

İkinci bölümde ise kaynaklarda geçen metinlerin tarihi seyrini ve gelişimini izleyebilmek amacıyla *Kaynakların Kronolojisi*'ni, *Rivâyetlerin Metinlerinin Analizi*'ni ve rivâyetlerde geçen kullanımlarla ilgili olarak *Şârihlerin Yorumları*'nı ele aldık. Yine bu bölümde Kur'an-ı Kerim'de geçen “*şerhu's-sadr ve dîyku's-sadr*” ifadelerinin geçtiği ayetleri, Siyer ve Tarih kitaplarında yer alan “*şakku's-sadr*” ile ilgili anlatımları ve son olarak da “*göğsün yarılması*” hadisesiyle ilgili olarak *Tema İncelemesi / Mitolojik Özellik Taşıyan Anlatımlar*'ı inceledik.

Tezimin planlama aşamasından başlayarak, çalışmalarım süresince benden teşvik, yönlendirme ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam, Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR'a şükranlarımı sunuyorum. Çalışmalarında yardım ve katkılarını esirgemeyen hocam, Doç. Dr. Bünyamin ERUL'a da teşekkür ediyorum.

Yüksel GÜZEL

Ankara 2007

I. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Tarih boyunca insanlara hakikat yolunu göstermek üzere Allah tarafından peygamberler gönderilmiştir. Takipçilerinin aşırı sevgi ve bağlılık göstermesi sebebiyle peygamberler, ölümlerinden sonra zaman zaman olduklarından farklı ve olağan üstü bir şekilde yorumlanabilmiş ve tebliğ ettikleri mesajların bir kısmı çarpıtılabilmektedir. Bu durum ilahi olmayan dinlerde sıklıkla görülmekle beraber, ilahi dinlerde de görülebilmektedir. Peygamberler ve dini önderler hakkında diğer insanların onları doğru tanımasını engelleyecek tarzda masal ve menkıbeler anlatılabilmiş, kendilerine olağan üstü olaylar atfedilerek gerçek kimliklerinden farklı şekillerde gösterilebilmişlerdir. Öyle ki bu insanların hayatlarının birçok yönü olağan üstü olaylarla bezenmiş ve gerçek kimlikleri teşhis edilemez hale getirilebilmiştir.

Üzülerek ifade edelim ki Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu yaklaşım tarzından nasibini almıştır. Onun hakkında da zatıyla ilgili bir takım vasıflar ve olağan üstü olaylar nakledilmiş, adeta insani özellikleri gölgelenmiştir.

Oysa Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde (18/Kehf, 110; 41/Fussilet, 6) peygamberlerin insanî özelliklerinden bahsedilmiş, onların ayrıcalıklı ve üstün olmaları, ilahi vahye muhatap olmalarıyla kayıt altına alınmıştır. Hal böyleyken yine Kur'an'dan öğrendiğimize göre bazı insanlar kendilerine uyarıcı olarak gelecek kimsenin bir melek olması gerektiğini (17/İsrâ, 94-5; 23/Mu'minûn, 24, 33) iddia etmişlerdir. Onlar kendilerine uyarıcı olarak bir meleğin gelmesini beklerken, aslında onun olağanüstü vasıfları olması gerektiğine işaret etmek istemişlerdir. Yani onların olağan dışı özelliklerle sürekli olarak desteklendiğini görmek, bilmek istiyorlardı.

Bizim bu araştırmadaki amacımız, Hz. Peygamber'le alakalı olarak nakledilen ve onun beşer vasfını gölgeleyen “*şakku's-sadr - Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması*” hadisesini kaynaklar ışığında incelemek, Kur'an, sünnet, akıl ve realiteye uygun olarak değerlendirmeye tabi tutmaktır.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Rasûlullah'ın göğsünün yarılmasını incelerken siyer ve meğâzî kaynakları ve hadis kaynaklarında bulunan konumuzla ilgili rivâyetleri bir tahlil süzgecinden geçirip rivâyetleri topluca değerlendirme yoluna gideceğiz. Çalışmamız esnasında rivâyetleri değerlendirirken gerçekçi, objektif ve tutarlı olmaya çalışacağız.

Araştırmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde olağan üstü nitelikler ve bunların neler olduğundan, “şakku's-sadr”ın tecih edilme sebebi ve tek hadis incelemesinin önemi hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Birinci bölümde önce hadis kitaplarında geçen “şakku's-sadr” rivâyetlerinin râvîleri hakkında sahabe râvîlerden başlayarak her sahabinin kendisinden rivâyet eden *Râvînin Biyografisinin* incelemesini yapacağız. Daha sonra rivâyetlerin bizlere kadar ulaşmasını sağlayan *Kitapların Kaynak Değerlerini* araştıracağız.

İkinci bölümde ise *Şakku's-Sadr Rivâyetinin Metinlerinin Kronolojik Olarak İncelemesi* yapılarak metinlerin geçirmiş olduğu evreler/gelişmeler göz önüne serilmeye çalışılacaktır. Daha sonra rivâyetlerdeki göğsün yarılmasına delalet eden fiillerden olan **Ş-R-H**, **Ş-K-K** ve **F-R-C** fiillerinin lügat tahlili, yine aynı *Rivâyetlerin Metin Tahlilleri* ve metinler arasındaki, varsa, farklılıklar incelenecektir. Yine bu bölümde daha sonra *Şârihlerin Rivâyetlerle İlgili Görüşleri* ele alınacaktır. Konumuzla ilgili rivâyetlerin, Kur'an-ı Kerim'deki “şerhu's-sadr” ve onun zıttı olan “dîyku's-sadr” âyet-i kerimleri ile ilgisi incelendikten sonra *Siyer ve Tarih Kitaplarında* yer alan rivâyetler ve bu rivâyetlerdeki, varsa, farklılıklar incelenecektir. Bu bölüm konumuz olan “şakku's-sadr”ın geçmiş dinlerde yaşanıp yaşanmadığı ve din kurucuları hakkında anlatılan olağanüstü niteliklerin araştırmasının yapıldığı *Tema İncelemesi/Mitolojik Özellik Taşıyan Anlatımlar* ile nihayetlenecektir.

Araştırmamız bir *Sonuçla* son bulacaktır.

GİRİŞ

İlk insan Hz. Adem'in yaratılışından beri Allah, yer yüzündeki insanlara yaratanlarını tanımaları, O'na kulluk ve ta'zimde bulunmaları için peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler içinden çıktıkları kavimler/toplumlar sapkınlıkta en had safhaya ulaştıkları zaman içinde gönderilmiştir. İnsanın tabiatı gereği içinde bulunduğu kabuğu kıramamasından, sahip olduğu alışkanlıklarından vazgeçmesinin zorluğundan veya yeniliklere alışkın olmamasından dolayı, peygamberlerin getirdiği ilkelere bazıları itiraz etmişlerdir. Bunlar içinde bulundukları kalıpları kırmanın güçlüğüne "Biz babalarımızı bu din üzerine bulduk"¹ şeklinde açıklamışlardır. Yine bazıları da içlerinden gelen peygamberlere inanmamak için kendilerine bir uyarıcı olarak sadece meleklerin gelmesi gerektiğini iddia etmişlerdir.² Onlar bu sözleri ile adeta kendilerine gelen peygamberler hakkında çok farklı beklentiler içinde olduklarını ifade etmekteydiler.

Oysa Cenâb-ı Hak *De ki: "Eğer yeryüzünde (insanlar yerine) yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik."*³ diyerek yeryüzünde görevlendireceği peygamberin insanlardan olacağını ifade etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde Hz. Peygamber'in sadece bir beşer olduğuna, diğer insanlardan fiziki, yaşantı v.s. olarak herhangi bir farkının bulunmadığına zaman zaman vurgular yapılmış, onu diğer insanlardan ayıran tarafın sadece kendisine gelen vahiy olduğuna dikkat çekilmiştir.⁴ Geçmiş milletlerin peygamberleri ile ilgili olarak olağanüstü özelliklerle süslenmiş anlatımlarını bilen Hz. Peygamber "*Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övmekte aşırı gittikleri gibi siz de beni övmekte aşırı gitmeyin. Ben ancak Allah'ın kuluyum. Bana Allah'ın kulu ve Resûlu deyin*"⁵ buyurarak Müslümanları uyarmıştır.

Buna göre Hz. Peygamber aşırılığı yasaklamış, kendi konumunu "*beşer-peygamber*" olarak belirtmiştir. Yine Rasûlullah şu hadislerle de bütün insanların sahip olduğu insanî özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir:

¹ 10/Yunus, 78; 5/Mâide, 104; 26/Şu'arâ, 74; 31/Lokman, 21; 43/Zuhruf, 22-3,

² 23/Mu'minûn, 24; 25/Furkan, 7.

³ 17/İsrâ, 95.

⁴ 14/İbrahim, 11; 18/Kehf, 110; 41/Fussilet, 6

⁵ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Enbiyâ, 48, (IV, 142), Çağrı yay, İstanbul, 1992.

“Kulun yediği gibi yerim, oturduğu gibi otururum. Ben ancak bir beşerim”⁶
“Ben bir kral değilim, ben kurumuş et yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum”⁷ Hal böyleyken bazı insanlar peygamberler hakkında farklı beklentiler içinde olmaktan asla vazgeçmemişler, onlarla ilgili olarak hayatlarında ve hayatlarından sonra sürekli olağan üstü beklentiler içinde olmuşlardır. Hz. Peygamber de bu beklentilerden nasibini almıştır. Onun hakkında kaynaklarda daha anne karnından itibaren annesi Âmine’nin diğer kadınlar gibi hamilelik hissetmemesi,⁸ onu doğurunca içinden bir nurun çıkması,⁹ o yürüyünce yürüyen ve o durduğu zaman duran bir bulutun onu takip etmesi,¹⁰ daha annesi ona hamileyken âlemlerin efendisi olacak bir çocuk doğuracağını annesi Âmine’ye söylenmesi,¹¹ yolda yürürken ağaç ve taşların ona selam vermesi¹² v.s. olağan dışı hadiseler anlatılmıştır.

Allah Teâlâ’nın ve Rasûlullah’ın (s.a.s.) sürekli olarak vurguladığı beşer olma özelliği bu tür rivâyetlerde adeta unutulmuştur. Bu rivâyetlerden birisi de “*şakku’s-sadr*” (Hz. Peygamber’in göğsünün yarılması) hadisesidir.

Bu olay, kaynaklarımızda ilk defa İbn İshâk’ın (85–150–5/704–767) *Sîretu İbn İshâk* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır.¹³ Bu eserde iki rivâyet vardır. *Mu’an’an*¹⁴ ve *mevku’*¹⁵ hadis olan bu rivâyetlerin, her ikisinin de daha sonraki dönemlerde kitabın müstensihleri/İbn İshâk’ın talebeleri tarafından bizlere aktarıldığı

⁶ İbn Sa’d, Muhammed, *Kitâbu’t-Tabakât el-Kebîr*, Dâru Sâdir, I, 371–78, Beyrut, t.y.

⁷ İbn Sa’d, a.g.e, I, 23; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (takdim: M. Fuad Abdalbâkî), *Sünen*, Et’ime, 30, (II, 1101, Hadis no: 3312), Çağrı yay, İstanbul, 1413/1992.

⁸ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 174, (thk. Mustafa es-Sakâ vd.), Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut, 1355/1936; İbn Sa’d, a.g.e, I, 151; Taberî, *Târîh*, II, 160–1, Dâru Suveydân, Beyrut, t.y; İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İsmail b. Ömer, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 228, (nşr. Mustafa Abdolvâhid), Beyrut, 1407/1987.

⁹ Bazı rivâyetlerde uykusunda gördüğü bir rüyadan ibaret olan içinden çıkan nur bkz, İbn Kesîr, a.g.e, I, 228; Taberî, a.g.e, 161; bazı rivâyetlerde normal bir şekilde anlatılmış bkz, İbn Kesîr, a.g.e, I, 229–30; Taberî, a.g.e, 160; İbn Hişâm, a.g.e, I, 174–5; İbn İshâk, *Sîre*, 27, (thk. Muhammed Hamîdullah), Konya, 1981; bazı rivâyetlerde de Hz. Peygamber’i dünyaya getirince içinden bir nurun çıktığı anlatılmıştır. Bkz, İbn Sa’d, a.g.e, I, 151.

¹⁰ İbn Sa’d, a.g.e, I, 121; İbn Kesîr, a.g.e, I, 228.

¹¹ İbn Sa’d, a.g.e, I, 151.

¹² Tayâlîsî, Ebû Davud Suleyman b. Davud el-Fârisî, *Musned*, I, 215, (Hadis no: 1539) Dâiratu’l-Maârifî’n-Nizâmiye, Haydarâbat, 1321.

¹³ İbn İshâk, a.g.e, a.y.

¹⁴ Hadisin hangi yollarla alındığını tasrih etmeksizin râvînin, *fulân an fulân* diyerek rivâyet ettiği hadislerdir. Koçyiğit, Talat, *Hadîs Usûlü*, 120, Ankara Ün. İlahiyat Fak. Yay, 4. bsk, Ankara, 1993; Koçyiğit, Talat, *Hadîs Istılahları*, 240, Ankara Ün. İlahiyat Fak. Yay, Ankara, 1985.

¹⁵ Zayıf hadislerdendir. Sahabeye ait söz, fiil ve takrirlere denilir. Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, 115; Koçyiğit, *Hadîs Istılahları*, 224–25; Aydın, Abdullah, *Hadîs Istılahları Sözlüğü*, 99, Timaş Yay, İstanbul, 1987.

görülmektedir. Her iki rivâyetin senedinde de İbn İshâk'tan (85–150–5/704–767) sonra Yunus b. Bukeyr (ö. 199) ve Ahmed (b. Abdulcebbâr el-Utâridî) (ö. 272) adlı iki râvî daha vardır.

Bu kaynakta yer alan ilk rivâyet Hâlid b. Ma'dân'ın Rasûlullah'ın *ashâbından* yaptığı bir rivâyettir. Rivâyet şöyledir: (Haddesenâ) Ahmed (b. Abdulcebbâr el-Utâridî) (Kâle: Haddesenâ) Yunus b. Bukeyr (an) (Muhammed) b. İshâk (Kâle: Haddesenî) Sevr b. Yezîd (an) Hâlid b. Ma'dân (an) **Ashâbi Rasûlullah:**

Sahâbe “Ey Allah'ın Resûlu bize (biraz) kendinden bahseder misin?” dedi. O da “Babam İbrahim'in duası ve İsa'nın müjdesiyim. Annem bana hamileyken içinden, Şam'daki Busrâ'nın saraylarını aydınlatan bir nurun çıktığını görmüş. Sütannem Benî Sa'd b. Ebî Bekr'dendi. (Bir gün) süt (erkek) kardeşim ve ben *koyunlarımızın* yanındayken yanlarında içi kar dolu altın bir tas bulunan *beyaz elbiseli iki kişi* geldi. Beni yere yatırıp karnımı açtılar. Sonra *kalbimi çıkarıp* onu da *yardılar*. Ondan *siyah bir kan pıhtısı çıkarıp attılar*. Kalbimi ve karnımı (getirdikleri) *kar ile* iyice temizleyinceye kadar *yıkadılar* ve tekrar yerine koydular. Sonra birisi arkadaşına: “Onu *ümme*tinden on kişi ile tart” dedi. Beni on kişi ile tarttı ve ben onlara ağır geldim. Sonra “*Ümme*tinden yüz kişi ile tart” dedi. Beni yüz kişi ile tarttı ve ben onlara da ağır geldim. Sonra “*Ümme*tinden bin kişi ile tart” dedi. Beni (bu sefer de) bin kişi ile tarttı ve ben onlara da ağır geldim. Sonra da “Bırak tartma. Şayet sen onu *ümme*tinin *tamamıyla* tartsan o, muhakkak onlara da ağır gelir” dedi.¹⁶

Kur'an-ı Kerim'in 94. Sûresi olan İnşirah Sûresinin 1. ayetinde Cenâb-ı Hak “*Biz senin göğsünü genişletmedik mi?*” buyurmaktadır. İşte konumuz olan “*şakku's-sadr*” (göğsün yarılması) olayı bazı kaynaklarda Kur'an-ı Kerim'deki “*şerhu's-sadr*” (göğsün genişletilmesi) olayı ile aynı anlamda kullanılmıştır. Yani bu ayetteki *şerhu's-sadr*'dan maksadın, bazı âlimler tarafından, Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olduğu söylenmiştir. Oysa böyle bir hükme ulaşabilmek için “*şerhu's-sadr*” (göğsün genişletilmesi) ile ilgili ayetlerin tamamının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bir konu ile ilgili ayetler tek tek ele alındığı takdirde elbette farklı görüşler ortaya çıkabilmektedir. Oysa Allah (c.c) Hz. Musa'yı vahyi Firavun'a tebliğ etmek üzere görevlendirdiği vakit görevin sorumluluğunun ağırlığından ve tebliğe gideceği

¹⁶ A.g.e, a.y. Hadis ve râvîleri ile ilgili yorumları “Kaynakların Kronolojisi” adlı başlık altında inceleyeceğiz.

zâtın şerrinden haberdar olduğu için Rabbinden kendisine işini kolaylaştırmasını isterken şöyle yardım istemiştir: *Musa, dedi ki: “Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır.”*¹⁷ Ayetlerin tamamı bir arada değerlendirildiği zaman buradaki “*şerhu’s-sadr*” (göğsün genişletilmesi)nin kullanımı ile İnşirah Sûresi’ndeki kullanımın aynı mahiyette olduğu görülmektedir.

Aynı durum hadisler için de geçerlidir. Bir konuyla ilgili hadislerin her birini müstakil olarak değerlendirince ortaya birbirinden bağımsız ve farklı birçok hüküm çıkabilir. Bu da gerçekte konunun tam olarak çözüme kavuşmasını engeller. Rasûlullah’ın (s.a.s.) bir konu hakkında bahsetmiş olduğu ve birden fazla râvînin rivâyet ettiği aynı konu ile ilgili rivâyetlerin farklı olduğu inkâr edilemez. Bu durum, insanların tabiatlarının bir gereği olarak ihtiyaçların, ilgilerin, algıların, hafızaların kuvvet derecelerinin birbirinden farklı olması v.s. özelliklerin beraberinde getirdiği kaçınılmaz bir sonuçtur. Hz. Peygamber’in bahsetmiş olduğu bir konu ile ilgili hadislerin tamamını bir araya getirecek olursak farklı farklı gelen rivâyetlerin, bir fotoğrafın farklı farklı karelerinden ibaret olduğu açık bir şekilde görülecektir.

Biz bu çalışmamızda farklı râvîler tarafından rivâyet edilen konumuza esas teşkil eden haberlerin/hadislerin birlikte değerlendirmesini yapmaya çalışacağız. Bunu yaparken de bir olayın aktarılması esnasında rivâyet edilen şeyin muhtevası kadar o olayı aktaran kişilerin doğru sözlülüğü, güvenilirliği de önemli bir meseledir. Bu sebeple işe öncelikle râvîlerin biyografilerini inceleyerek başlamak istiyoruz.

¹⁷ 20/Tâ Hâ, 25–6.

I. BÖLÜM

HADİS KAYNAKLARINDAKİ “ŞAKKU’S-SADR” RİVAYETLERİNİN TAHLİLİ

Hadisler bizlere kadar ulaşan kısımları itibariyle iki bölümden/parçadan oluşmaktadır. Bunlar da *isnad* ve *metindir*. Burada asıl olan bölüm bizlere ulaştırılan asıl mesaj olan metin olmasına rağmen zamanla *isnad*, metinden daha bir önemli hale gelmiş ve hadis ilminin konularına da baktığımız zaman hadis ilminin ağırlık noktasını oluşturmuş, hadisin asıl konusunu oluşturan metne gereken önem fazla verilememiştir. Tabiri caizse adeta tali meselelerde yoğunlaşmış, asıl maksat göz ardı edilmiştir.

Hatta hadis âlimleri bir hadis için sahih veya ğayr-i sahih dedikleri zaman bile aslında bu nitelemelerin metinle ilgili bir niteleme değil de tamamen isnad ile ilgili olduğunu görmekteyiz. Nitekim İbnu’s-Salâh (ö. 643/1264) bu konuda şunları söylemektedir: *“Bu hadis ‘sahihtir’ dedikleri zaman aslında bunun manası (hadisin râvîsinde aranan şartlar)la birlikte senedin muttasıl olması demektir. Gerçekte bu şart hadisin sahih olmasının olmazsa olmaz şartlarından değildir. Zira ümmetin hüsnü kabul ile karşılama hususunda icma ettikleri haberlerden olmadığı halde rivâyetinde âdil bir râvînin tek kaldığı hadisler de vardır. Aynı şekilde bir hadis için ‘ğayri sahih’ dedikleri zaman da aslında bu hadis kesinlikle yalan demek değildir. Çünkü o hadis aslında doğru da olabilir. Bu sözle kastedilen şey, gerçekte isnadın zikredilen şartları taşımadığını ifade etmektir.”*¹⁸ İbnu’s-Salâh’ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere hadis ilminde geliştirilen bu isnad sistemi de aslında metne yöneliktir, asıl olan metindir ve isnad bir vasıttır.¹⁹

Biraz önce de değindiğimiz gibi Rasûlullah’tan bizlere kadar ulaşan hadislerde aslolan, mesajın ulaştığı kısım olan *metindir*. Çünkü yapmamız gereken emirler, kaçınmamız gereken yasaklar, tavsiyeler veya Rasûlullah’ın hayatı, yaşantısı, biyolojik, fiziki özellikleri v.s. hep bu bölümün içindedir.

İşte bizlere kadar ulaşan bu bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği haberleri bizlere kadar ulaştıran râvîlerin güvenilirliği ile de alakalıdır. Çünkü bununla ilgili

¹⁸ İbnu’s-Salâh, *Mukaddime fî Usûli’l-Hadis*, 8, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1398/1978.

¹⁹ Özafşar, M. Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek Fıkhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme*, 202, Ankara Okulu Yay, 2. bsk, Ankara, 2000.

olarak Cenâb-ı Hakk 49/Hucurât Sûresinin 6. ayetinde “*Ey iman edenler! Size bir fasık haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınızdan pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın*” buyurmaktadır. Bu da bize haberin güvenilirliğinin, doğruluğunun, haberi getiren kimseyle çok yakın bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Bunun büyük bir etkisinden kaynaklansa gerek ki hadis âlimleri, hadisleri bizlere kadar ulaştıran râvîlerin biyografileri hakkında yüzlerce cilt eser yazmışlardır.

Biz de araştırmamıza başlarken konumuz olan “*şakku’s-sadr*” (Hz. Peygamber’in göğsünün yarılması) ile ilgili hadisleri bizlere kadar ulaştıran ilk râvî olan sahabi râvînin altında, daha sonraki râvîlerin biyografilerini vermek istiyoruz. Böylece hadisin kaynaklarda bulunmasını sağlayan râvîler hakkında bilgi sahibi olmuş olacağız.

1. HADİSLERİN SENEDLERİNİN TAHLİLİ

Hadis kitaplarında “*şakku’s-sadr*” hadisini bizlere kadar ulaştıran sahabi râvîler: Mâlik b. Sa’sa’ (?), Übeyy b. Ka’b (ö. 30), Ebû Zerri’l-Ğıfârî (ö. 31/32), Utbe b. Abdi’s-Sulemî (ö. 87/705) ve Enes b. Mâlik’tir (ö. 93/711). Biz hadisleri sened yönünden incelerken kaynaklarda yer alan hadislerin sahabi râvîlerinin altında diğer râvîleri de inceleyeceğiz. Farklı rivâyetlerde geçen aynı râvîlerin biyografilerini isimlerinin ilk geçtikleri yerde zikretmekle yetineceğiz.

1.1. Mâlik b. Sa’sa’ın (?) Rivâyet Ettiği “*Şakku’s-Sadr*” Hadisleri

Kaynaklarda Mâlik b. Sa’sa’ın (?) rivâyet ettiği altı tane “*şakku’s-sadr*” hadisi vardır. *Rivâyetlerin tamamı İsrâ ve Mirac* hadisesinin gerçekleştiği gece meydana gelen “*şakku’s-sadr*” rivâyetleri ile ilgilidir.

1. Mâlik b. Sa’sa’ rivâyetinin yer aldığı ilk kaynak Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Musned*’idir. Rivâyet *Musned*’de şöyle geçmektedir: (Haddesenâ) Abdullah (haddesenî) Ebî (Ahmed b. Hanbel) (haddesenâ) Affân (haddesenâ) Hemmâm b. Yahyâ (Kâle: Semi’tü) Katâde (yühaddisü an) Enes b. Mâlik (enne) Mâlik b. Sa’sa’ (haddesehû enne) Nebî (s.a.s.) İsrâ gecesi olanları şöyle anlatmıştır:

“Ben “*Hatîm*” deyken,²⁰ arkadaşına “*üç kişinin arasındaki*” diyen birisi

²⁰ Katâde bazı rivâyetlerde “*Hıcr*”de uzanırken demektir, şeklindeki açıklama cümlesi vardır ki metnin akışına zarar vermemesi için dipnotta gösterdik. Bundan sonraki hadislerde de metnin içindeki bulunan açıklama cümlelerini dipnotta belirteceğiz.

geldi. Şurdan şuraya kadar yarıdı.²¹ *Kalbim çıkarıldı. İman ve hikmetle dolu olan altından bir tas getirildi, sonra kalbim yıkandı* (iman ve hikmet) doldurulup yerine tekrar kondu...’’²²

2. Mâlik b. Sa’sa’dan gelen Buhârî’nin (ö. 256/870) tahville²³ rivâyet ettiği ikinci hadis ise şöyledir: (Haddesenâ) Hüdbe b. Hâlid (haddesenâ) Hemmâm (b. Yahyâ) (an) Katâde **tahvil** (kâle lî) Halîfe (b. Hayât) (haddesenâ) Yezîd b. Zürey’ (haddesenâ) Saîd (b. Ebî Arûbe) ve Hişâm (b. Ebî Abdullah) (Kâlê: Haddesenâ) Katâde (haddesenâ) Enes b. Mâlik (an) Mâlik b. Sa’sa’:

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Beyt’te (Ka’be’de) *uyku ile uyanıklık arası* bir haldeyken “İki kişinin arasındaki” diye bir şey söylendi. *Hikmet ve iman* dolu altın bir tas getirildi. Boğazımdan karnımın altına kadar yarıldı. Karnım *zemzemle yıkandı* ve sonra *hikmet ve imanla dolduruldu*...’’²⁴

3. Muslim’in (ö. 261/874) *Sahîh*’inde iki Mâlik b. Sa’sa’ rivâyeti vardır. Bunların ilki şöyledir: (Haddesenâ) Muhammed b. el-Musennâ (haddesenâ) İbn Ebî Adiyy (Muhammed b. İbrahim) (an) Saîd b. Ebî Arûbe (an) Katâde (an) Enes b. Mâlik (leallehû kâle an) Mâlik b. Sa’sa’ (Enes’in kabilesinden):

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle dedi: “Beyt’te (Ka’be’de) *uyku ile uyanıklık arası* bir haldeyken “İki adamın arasındaki üç kişinin birisi” diye bir ses duydum. Beni alıp götürdüler. İçinde *zemzem olan altın bir tas* getirildi. Göğsüm şurdan şuraya kadar yarıldı.²⁵ *Kalbim çıkarılıp zemzemle yıkandı* ve tekrar kondu. Sonrada *iman ve hikmet dolduruldu*...’’²⁶

4. Muslim’deki ikinci rivâyet ise: (Haddesenâ) Muhammed b. el-Musennâ (haddesenâ) Muaz b. Hişâm (kâle haddesenâ) Hişâm (b. Ebî Abdullah) (an) Katâde (an) Enes b. Mâlik (an) Mâlik b. Sa’sa’:

Rasûlullah (s.a.s.) şöyle dedi: (aynısını zikretti ama şunu da ziyade etti hadiste) içi *hikmet ve imanla dolu olan altın bir tas* getirildi. Boğaz karnın altına

²¹ Katâde “Yanımda bulunan Cârûd’a “Nereye kadar yarıdı?” diye sordum, o da “boğazının altından kasıklarına kadar” dedi demiştir.

²² Ahmed b. Hanbel, *Musned*, IV, 208, 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

²³ Değiştirmek manasında olup bir hadisin çeşitli isnadlarla rivâyeti sırasında bir isnaddan diğerine geçmeye denir. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 387, T.D.V.Y, Ankara, 1992.

²⁴ Buhârî, Bedu’l-Halk, 6, (IV, 77).

²⁵ Katâde, “Yanımdaki arkadaşım neresi yarıldı?” diye sordum, o da: “Karnının altına kadar” dedi.

²⁶ Muslim, Ebû’l-Hüseyin Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Muslim*, (thk. Muhammed Fuad Abdu’l-Bâkî), İman, 74, (I, 149, Hadis no: 264), 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

kadar yarıldı. Sonra zemzemle yıkandı ve sonra da hikmet ve iman dolduruldu.”²⁷ Bu rivâyette *kalbin çıkarılıp yarılmasından* bahsedilmemektedir.

5. Hadisin yer aldığı diğer bir kaynak ise Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sunen*’idir. Hadis şöyledir: (Haddesenâ) Muhammed b. Beşâr (haddesenâ) Muhammed b. Ca’fer ve İbn Ebî Adiyy (Muhammed b. İbrahim) (an) Saîd b. Ebî Arûbe (an) Katâde (an) Enes b. Mâlik (an) Mâlik b. Sa’sa’ (Enes’in kabilesinden):

“Beyt’te uyku ile uyanıklık halindeyken “Üç kişinin arasındaki” diye bir ses duydum. Sonra *içinde zemzem olan altın bir tas* getirildi. Göğsüm şurdan şuraya kadar yarıldı.²⁸ Kalbim çıkarılıp zemzemle yıkandı. Sonra yerine konup hikmet ve iman dolduruldu.”²⁹

6. Mâlik b. Sa’sa’ın rivâyet ettiği konumuzla ilgili son hadisi Nesâî’nin (ö. 303/915) *Sunen*’inde bulmaktayız. Rivâyet ise şöyledir: (Ahberanâ) Ya’kub b. İbrahim (kâle: Haddesenâ) Yahyâ b. Saîd (kâle: Haddesenâ) Hişâm ed-Dustuvâî (b. Ebî Abdullah) (kâle: Haddesenâ) Katâde (an) Enes b. Mâlik (an) Mâlik b. Sa’sa’: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Beyt’te uyku ile uyanıklık arındayken üç kişiden biri (bana) yöneldi. Hikmet ve iman dolu altın bir tas getirildi. Boğaz, karnın altına kadar yarıldı. Sonra *kalp zemzemle yıkandı ve hikmet ve iman dolduruldu.*”³⁰ Burada da görüldüğü gibi başta ifadeler Hz. Peygamber’in kendi ağzından anlatılırken daha sonra meçhul siyğalar kullanılmıştır.

Rivâyetlerin tamamında Mâlik b. Sa’sa’dan sonra Enes b. Mâlik ve Katâde’nin yer aldığı görülmektedir. Yani hadisimizin bu rivâyetlerdeki “*bileşke râvîleri*”³¹ bu iki râvîdir. Özellikle Katâde’nin (ö. 118) rivâyetlerdeki etkisi de

²⁷ Muslim, İman, 74, (I, 151, Hadis no: 265).

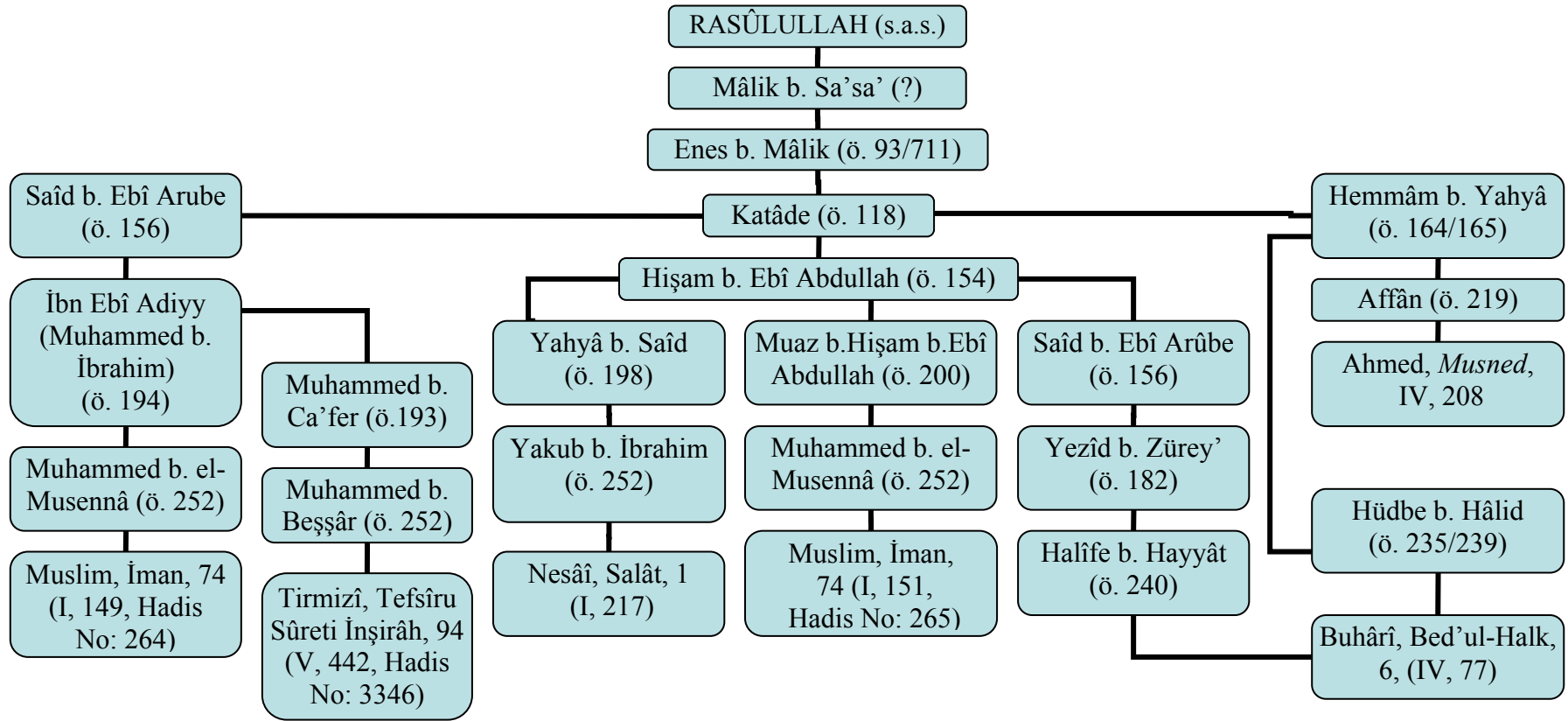
²⁸ Katâde, Enes’e “Nerden nereye kadar?” diye sordum o da: “Karnımın altına kadar” dedi.

²⁹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, Tefsîru Sûret-i İnşirâh, 94 (V, 442, Hadis no: 3346), 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

³⁰ Mâlik b. Sa’sa’dan rivâyet edilen diğer hadisler için bkz, Ahmed, IV, 207; Taberânî, Ebû’l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, (thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefî), XIX, 270, (Hadis No: 519), Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, 2. bsk, Musul, 1404/1983; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîb-i İbn Belbân*, (thk. Şuayb Arnavut), I, 236, (Hadis No: 48) Muessesetu’r-Risâle, 2. bsk, Beyrut, 1414/1993; eş-Şeybânî, Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir, *el-Âhâd ve’l-Mesânî*, (thk. Faysal Ahmed), IV, 114, (Hadis No: 2083), Dâru’r-Râye, Riyad, 1411/1911; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunen*, Salât, 1, (I, 222), 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992; İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk Ebû Bekir es-Sulemî en-Nisâbü’rî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, (thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî), I, 153, (Hadis No: 301), el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut, 1390/1970;

³¹ İfade hadisin kendisinde toplandığı/dağıldığı râvî anlamında M. Emin Özafşar tarafından kullanılmıştır. Bkz, Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, 207.

görülmektedir. Göğsün yarılması esnasında nereden nereye kadar yarıldığını öğrenmek isteyen Katâde'nin bu bilgiyi, İmam Ahmed'deki rivâyette Cârûd'a, Muslim'deki rivâyette arkadaşına, Tirmizî rivâyetinde de Enes b. Mâlik'e sorduğu görülmektedir. Hadislerin rivâyet şeması şöyledir:

Mâlik b. Sa'sa'dan rivâyet edilen "İsrâ Hadisleri"nin rivâyet şeması

Şimdi de sahabi râvîlerden başlayarak hadislerdeki râvîler hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz. Öncelikle şunu belirtelim ki sahabi râvîler olan Mâlik b. Sa'sa' ve Enes b. Mâlik ve Nesâî'nin rivâyetindeki Bağdat'lı Ya'kub b. İbrahim (ö. 252) dışındaki râvîlerin tamamı Basra'lıdır.

1.1.1. Mâlik b. Sa'sa' (?)

Neccâr oğullarından İbn Vehb b. Adıyy b. Mâlik el-Ensârî'dir. Enes b. Mâlik'in kabilesi³² olan Hazrec kabilesine mensuptur.³³ *Buhârî'de ve diğer hadis kitaplarında bu hadisten başka bir hadisi yoktur.* Kendisinden de Enes b. Mâlik'ten başka bir kimsenin hadis rivâyet ettiği bilinmemektedir.³⁴ Beğavî Medîne'de oturduğunu/yaşadığını ve Rasûlullah'tan iki hadis rivâyet ettiğini bildirmektedir.³⁵ Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur.

1.1.2. Enes b. Mâlik (ö. 93/711)

Rasûlullah'la (s.a.s.) soyu Abdulmuttalib'in annesinde birleşir. Asıl adı Teymullah'tır. Rasûlullah'ın (s.a.s.) hizmetcisi diye isimlendirilir ve bununla da iftihar ederdi. Zühri'nin (ö.125) Enes'ten rivâyet ettiğine göre Rasûlullah Medîne'ye hicret ettiğinde Enes (r.a) 10 yaşındaydı.³⁶ Vefat ettiği zaman ise 20 yaşında idi. Rasûlullah'a (s.a.s.) 7, 9 veya 10 sene hizmet ettiği söylenir. Çok hadis rivâyet edenlerdendir. Kendisinden İbn Sîrîn, Humeyd et-Tavîl, Sabit el-Bünânî, Katâde, el-Hasan el-Basrî, Zührî ve başkaları hadis rivâyet etmiştir. Ölüm tarihi hakkında ihtilaf vardır. 90, 91, 92, 93 senelerinde öldüğü şeklinde dört ayrı görüş vardır. Aynı şekilde kaç yaşında öldüğü konusunda da ihtilaf edilmiştir. 90 küsur yaşında öldüğü rivâyet edilirken 103, 110, 109 senelerinde öldüğünü rivâyet edenler de vardır. İbnu'l-Esîr 110 ve 109 senelerinin çok zayıf olduğunu söyler. Çünkü hicret esnasında Enes'in (r.a) en fazla 10 yaşında olduğu rivâyet edilir. Öldüğü tarihler arasındaki en geç tarih de 93 olduğuna göre en fazla 103 yaşında ölmüş olmalıdır. Hicret esnasında en az 7 yaşında olduğunu rivâyet edenlere göre ise yine 93 yılında öldüğünü kabul edersek 100 yaşında ölmüş olur.

Haccâc'ın zulmüne uğrayanlardandır. Basra'da vefat eden sahabenin

³² Muslim, İmân, 74, (I, 149, Hadis no: 264); Tirmîzi, Tefsîru Sûret-i İnşirâh, 94 (V, 442, Hadis no: 3346)

³³ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, IV, 234–5, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993/1414.

³⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 17–8, Dâru Sâdır, Beyrut, 1325; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII, 257, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bsk, Beyrut, 1989/1410.

³⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), V, 728, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1412.

³⁶ 8 veya 9 yaşında olduğu da rivâyet edilmektedir. Bkz, İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 177.

sonuncusudur ve orada medfûndur.³⁷

1.1.3. Katâde b. Diâme (ö. 118)

Basra'lıdır. Sahâbîlerden Enes b. Mâlik, Safiyye bt. Şeybe, Ebû Saîd el-Hudrî gibi kişilerden tâbiînden de Saîd b. el-Müseyyeb, İkrime, el-Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Atâ b. Ebî Rebâh, Enes b. Mâlik'in oğullarından, Şâ'bî ve daha başkalarından hadis rivâyet etmiştir.

Kendisinden hadis rivâyet edenler arasında ise Eyyûb es-Sehtiyânî, Süleyman et-Teymî, Şu'be, Hemmâm b. Yahyâ, Saîd b. Ebî Arûbe, Hammad b. Seleme, Evzâî, Leys b. Sa'd vb. kişiler vardır.

Cerîr, Şa'bî'nin Katâde için *Hâtıbu'l-Leyl*³⁸ dediğini rivâyet eder. Ebû Davud et-Tayâlisî de Şu'be'den Katâde hadis duyduğu zaman "*haddesenâ*", duymadığı zaman ise "*Filan kişi dedi*" dediğini rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim ondan övgüyle bahsederler. Hâkim'in *Ulûmi'l-Hadîs*'inde geçtiğine ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivâyete göre *Enes'ten başka bir sahâbîden rivâyeti yoktur*. Ebû Mûsâ, Hz. Aişe, Ebû Hureyre ve Ma'kel b. Yesâr'dan *mursel*'leri³⁹ vardır. *Ebû Dâvud, Katâde'nin hadis dinlemediği otuz kişiden rivâyet ettiğini söylerken Ali b. el-Medînî, Saîd b. el-Müseyyeb'den rivâyet ettiği hadisleri zayıf saymıştır*.

61 senesinde doğduğu 56 veya 57 yaşındayken 117 veya 118 yılında öldüğü rivâyet edilir.⁴⁰

1.1.4. Hişâm b. Ebî Abdullah (ö. 154)

Basra'lıdır. Muâz b. Hişâm'ın babasıdır. Eyyûb es-Sehtiyânî, Abdurrahman es-Sirâc, Katâde, Yahyâ b. Ebî Kesîr, Ma'mer hadis rivâyet ettiği kişilerdendir.

Kendisinden hadis rivâyet edenler arasında da Bîşr b. Mufaddal, Hâris b. Atıyye, Şu'be, İbnu'l-Mubârek, oğlu Abdullah ve Muâz, Vekî' b. el-Cerrâh, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yezîd b. Zürey', Ebû Davud et-Tayâlisî bulunmaktadır.

Eyyûb es-Sehtiyânî Hişâm'dan hadis alma hususunda teşvikte bulunurdu. İbn

³⁷ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 177–9; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 376–9.

³⁸ Râvinin ve rivâyetinin terk edilmesi gerektiğine delalet için kullanılan cerh lafızlarından birisidir. Bkz, Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, 56, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1998.

³⁹ Zayıf hadis kısımlarından biri ve en meşhuru *mursel* hadislerdir. *Mursel*, birçok hadisçinin ittfak ettikleri tarife göre, tâbiînin, sahabîyi atlayarak "Rasûlullah (a.s.) şöyle dedi" veya "Rasûlullah (a.s.) şöyle yaptı" gibi sözlerle doğrudan doğruya Hazreti Peygamber'den hadis nakletmesidir. Bu işi yapana *Mursil*, böyle rivayet etme işine de *irsal* denir. Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, 99–101. Senesinde râvî atlanmış, zikredilmemiş olan hadis. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 112.

⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 351–6; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 269, Müessesetü'r-Risâle, 4. bsk, Beyrut, 1986.

Maîn Şu'be'nin "Hişâm, Katâde hadislerini benden daha iyi bilir çünkü benden daha çok sohbet etti" dediğini rivâyet etmektedir. İbnu'l-Medînî ve Vekî' *sebt*⁴¹ olduğunu söylerler. *Yahyâ b. Saîd ondan duyduğu hadisi araştırma ihtiyacı duymazdı. Kaderiyyedendi fakat o mezhebin propogandasını yapmazdı.* İbn Sa'd sika, hadiste hucet olduğunu ama *Kaderiyyeden olduğunu* söylemektedir. Cûzecânî de *Kaderiyye* mensubu olduğunu söylemektedir. Şâz b. Fudayl gözlerinin ağlamaktan göremeyecek kadar bozulduğunu belirtir.⁴²

1.1.5. Saîd (b. Ebî Arûbe) (ö. 155)

Basra'lıdır. Katâde, el-Hasan el-Basrî ve daha başka kimselerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de A'meş (şeyhlerindendir), Şu'be, Yahyâ el-Kattân, Muhammed b. Ebî Adiyy, İbnu'l-Mubârek, İbn Uyeyne ve daha başka kişiler hadis rivâyet etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel onun kitabının olmadığını hadisleri ezberinden okuduğunu söyler. İbn Maîn, Nesâî, Ebû Zûr'a onun *sika* birisi olduğunu söyler. İbn Hibbân 155 senesinde öldüğünü rivâyet eder.⁴³

1.1.6. Hemmâm b. Yahyâ (ö. 164/165)

Ebû Bekir el-Basrî de denilir. Katâde, Nâfî, Sâbit el-Bünânî ve İbn Cüreyc gibi kişilerden hadis rivâyetlerinde bulunmuştur. Kendisinden de Sevrî (ö: 161/778) (akranlarındandır), Abdullah İbnu'l-Mubârek, Ebû Davud et-Tayâlisî, Hüdbe b. Hâlid gibi kişiler rivâyette bulunmuşlardır.

Ahmed b. Sinan ve Ahmed b. Hanbel *sika* birisi olduğunu söylerken İbn Sa'd da *sika olduğunu fakat bazan hata yaptığını* söyler. Ebû Zur'a onun hakkında *lâ be'se bih*⁴⁴ der. Ebû Hâtim, Yahyâ el-Kattân, Muhammed İbnu'l-Minhâl *hafızasının kötü olduğunu* söyler. Affân "*Hemmâm yazdıklarına hiç bakmazdı (onlara müracaat etmezdi). Yazdıklarına muhalif rivâyetlerde bulunurdu. Daha sonra yazdıklarına bakınca da ey Affân! Biz çok hata yaptık. Allah bizi affetsin.*" dediğini rivâyet eder.⁴⁵

⁴¹ Sabit ve sağlam manasına gelen sebt, hadis ilminde bilhassa güvenilir râvîleri ifade etmekte umumi bir tabir olarak kullanılmıştır. Bkz, Uğur, a.g.e, 353-4.

⁴² Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahmân Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), XXX, 215-22, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 43-5; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, (thk. Muhammed Avvâme), 173, Dâru'r-Reşîd, Suriye, 1406/1986; Bâcî, Süleyman b. Halef Ebû'l-Velîd, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh limen Harrace lehu'l-Buhârî fi'l-Câmii's-Sahîh*, (thk. Ebû Lübâbe Hüseyin), III, 1174, Dâru'l-Livâ, Riyad, 1406/1986.

⁴³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 63-6.

⁴⁴ "Zararsız, zararı yok", "bir beis yoktur", "fena değil" manasına gelen ta'dil lafızlarındandır. Bkz, Uğur, a.g.e, 195; Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, 203.

⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 67-70; Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-*

1.1.7. Yezîd b. Zürey' (101–182)

Basra'lıdır. Eyyûb es-Sehtiyânî, Saîd b. Ebî Arûbe, Sevrî (ö: 161/778), Şu'be b. el-Haccâc, Ma'mer b. Râşid hadis rivâyet ettiği kimseler arasındadır. Kendisinden de Behz b. Esed, Habbân b. Hilâl, Halîfe b. Hayyât, Abdullah b. el-Mubârek, Affân b. Muslim, Ali b. el-Medînî rivâyette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel ve İbn Maîn onun hakkında *sadûk*,⁴⁶ *sika* derler. Bîşr b. el-Hâris “Sağlam, hafız biriydi. Onun gibi hadisi sağlam birini bilmiyorum” demiştir. İmam Ahmed'in bir başka sefer de onun için “Basra'nın râyihasıdır” dediği rivâyet olunur.⁴⁷

1.1.8. Muhammed b. Ebî Adiyy (ö. 194)

Basra'lıdır. Muhammed b. İbrahim'dir. İbn Avn, Şu'be ve İbn İshâk'tan rivâyetler yapmıştır. 194 yılında Basra'da vefat etmiştir. Ebû Hâtim *sika* olduğunu söylemiştir.⁴⁸

1.1.9. Muhammed b. Ca'fer (ö. 193)

Basra'lıdır. Yirmi sene civarından arkadaşlık yaptığı için Şu'be'den rivâyetleri çoktur. Saîd b. Ebî Arûbe, Ma'mer b. Râşid, Sevrî, İbn Uyeyne'den hadis rivâyetleri vardır. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhaveyh, İbn Maîn, Ali b. el-Medînî, Ebû Bekir ve Osman b. Ebî Şeybe hadis rivâyet etmişlerdir.

Yahyâ b. Saîd “Şu'be ile yirmi yıl kadar arkadaşlık yaptığından başka kimseden hadis rivâyet etmedi” demiştir. İbn Maîn “Yazdıklarına güvenilirlik bakımından insanların en sağlamıdır. Bazıları onu yanıltmak isteseler de başaramadılar” demiştir. Ebû Hâtim “Şu'be'den yaptığı rivâyetlerde benim Şu'be'den yaptığım rivâyetlerden daha sağlamdır” demiştir. Amr b. el-Abbâs “Onun hadislerinin hepsini yazdım ancak Saîd b. Ebî Arûbe hadislerini yazmadım. Çünkü Abdurrahman ondan Saîd hadislerini rivâyet etmekten beni men etti.” demiştir. Ali b. el-Medînî Yahyâ b. Saîd'e onun hakkında soru sorduğumda sanki onun zayıf olduğunu göstermek için “bırak onu” demiştir.⁴⁹

İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), IV, 309–10, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, I, bsk, y.y, 1382/1963; Zehebî, *Siyer*, VII, 296.

⁴⁶ Son derece doğru manasına gelir. Tadiî lafızlarındandır. İbn Salah'a göre *la be'se bih* derecesindedir. Haklarında bu tabirlerin kullanıldığı bir kimsenin hadisleri, ancak *itibar maksadı* ile yazılır, çünkü *bunlar râvînin zabt vasfına sahip olduğuna kesinlikle delalet etmezler*. Fakat hadislerinin bir asıldan rivâyet edildiği anlaşılırsa zabt sıfatı kesinlik kazanır ve râvînin güvenilir olduğuna hükmedilir. Koçyiğit, a.g.e, 375. Ayrıca bkz, Uğur, a.g.e, 333; Yücel, a.g.e, 151–2.

⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 124–9; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 325–8.

⁴⁸ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, (thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî), I, 23, Dâiretu'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Hardarâbâd, 1361; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, II, 618.

⁴⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 96–8; Bâcî, *et-Ta'dîl*, II, 623; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV, 5–9.

1.1.10. Yahyâ b. Saîd b. Ferrûh (120–198)

Basra’lıdır. Süleyman et-Teymî, Evzâî, Mâlik, Sevrî, Saîd b. Ebî Arûbe’den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Muhammed, torunu Ahmed b. Muhammed, Ali b. el-Medînî, İbn Maîn, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe hadis rivâyet etmişlerdir.

Sâcî, Ali b. el-Medînî’nin onun hakkında “Râvîleri ve hadislerin doğrusunu ve hatasını Yahyâ’dan daha iyi bilen birisini görmedim” dediğini rivâyet eder. İbrahim b. Muhammed et-Teymî de rical bilgisinin çok kuvvetli olduğunu söylerken, Ahmed “Onun gibisini görmedim” demektedir. İbn Sa’d *sika ve güvenilir* birisi olduğunu söyler, I’clî de sadece sika râvîlerden rivâyet ettiğini söylemektedir.⁵⁰

1.1.11. Muâz b. Hişâm b. Ebî Abdullah (ö. 200)

Tabakât kitaplarında bu isimde birisine de rastlayamadık. Fakat yalnızca Abdullah b. Hişâm hakkında verilen bilgilerden bu ikisinin kardeş olduğunu bulabildik.⁵¹

1.1.12. Affân b. Muslim (ö. 219)

Basra’lıdır ama Bağdat’ta oturmuştur. Şu’be ve Hemmâm b. Yahyâ gibi kimselerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Ebû Bekir ve Osman b. Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhaveyh, kendisinden rivâyette bulunan Mısır’lı Ahmed b. Salih Ali b. el-Medînî gibi kimselerden hadis rivâyet etmiştir.

I’clî “Affân Basra’lıdır ve *sikadır*” demektedir. Halef b. Sâlim “Behz ve Affân’dan başka hadisi güzel kimse görmedim” demiştir. Ebû Hâtim *sika ve imam* olduğunu söyler. İbn Adiyy *Affân’ın iki Hammâd’dan (Hammâd b. Zeyd ve Hammâd b. Seleme) mursal hadisleri muttasıl, mevkuף haberleri de merfu bir şekilde rivâyet ettiğini* ve bunların onun değerinden bir şey eksiltmediğini çünkü sika olsa bile sikaların böyle şeyler yaptığını belirtir.⁵² İbn Hıbbân onu *es-Sikât*’ında zikretmiştir.⁵³

1.1.13. Hüdbe b. Hâlid (ö. 235/238)

Basra’lıdır. Kendisine Hüdâb denilir. Kardeşi Ümeyye b. Hâlid, Cerîr b. Hâzim, Hemmâm b. Yahyâ, Süleyman b. el-Müğîre, Ebân b. Yezîd gibi kişilerden hadis rivâyet etmişken, kendisinden de Buhârî, Muslim, Ebû Davud, Ebû Hâtim, Bezzâr, Ebû Ya’la gibi kişiler hadis rivâyet etmiştir.

⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XXXI, 329–342; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 216–20.

⁵¹ Zehebî, *Mizân*, II, 517.

⁵² İbn Adiyy, Abdullah Abdullah b. Muhammed Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi’r-Ricâl*, (thk. Yahya Muhtâr Gazevî), V, 384–5, Dâru’l-Fikr, 3. bsk, Beyrut, 1409/1988.

⁵³ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XX, 160–175; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 230–5; İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed, *es-Sikât*, (thk. Şerefuddin Ahmed), VIII, 522, Dâru’l-Fikr, y.y, 1395/1975.

İbn Maîn, Ebû Hâtim *sika* birisidir derken Nesâî, *zayıf* birisi olduğunu söyler. Abdân “*Biz onun arkasında namaz kılmazdık*” demiştir. Zehebî’ye göre 235 yılında ölmüştür.⁵⁴

1.1.14. Halîfe b. Hayyât (ö. 240)

Basralı olan Halîfe b. Hayyât neseb ve siyer konusunda çok yetkin bir kişiydi. Meğâzî sahibi Bekr b. Süleyman, Hammâd b. Seleme, Hâlid b. el-Hâris, babası Hayyât b. Halîfe, İbn Uyeyne, Süleyman b. Harb, Tayâlisî, Yezîd b. Zürey’, Muâz b. Hişâm gibi kişilerden rivâyetleri vardır. Kendisinden de Buhârî, Bakıyy b. Mahled, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Ebû Hâtim er-Râzî hadis rivâyet etmişlerdir.

İbn Adiyy, çok hadis rivâyet ettiğini, rical tabakâtına ait bir kitabının bulunduğunu, *sadûk, mustakîmu’l-hadîs*⁵⁵ birisi olduğunu söyler. İbn Hıbbân *es-Sikât*’ında zikretmiştir.

Ebu Hatim “*Ben ondan hadis almam. Çünkü kuvvetli biri değildi. Bir seferinde onun musnedinden üç tane Ebû’l-Velîd hadisi aldım ve bunları Ebû’l-Velîd’e sorduğumda “bu hadisleri ben rivâyet etmedim” dedi. Ben bunları Şebâb el-Asfarî’nin (Halife b. hayyât’ın lakabıdır) kitabından aldım deyince bundan dolayı ona kızdı. Ukaylî Duâfâ’ında zikretmiştir. İbnu’l-Medînî onun hakkında “Hadis rivâyet etmese onun için daha hayırlı olur” demektedir. Zaman zaman hata yapar, eski milletlerin tarihlerini anlatırdı.*”⁵⁶

1.1.15. Muhammed İbnu’l-Musennâ (167–252)

Abdullah b. İdris, Mu’temer, Hafs b. Kıyâs, Muaz b. Muaz, Muaz b. Hişâm b. Cerîr ve İbn Uyeyne gibi kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Bakıyy b. Mahled, Sâcî, İbn Mâce, Ebû Ya’lâ ve daha başka kişiler hadis rivâyet etmişlerdir.

İbn Maîn, İbn Hibbân, Hatib el-Bağdâdî *sika ve güvenilir* birisi olduğunu söylerken Salih b. Muhammed *hafızasının zayıf olduğunu*, Nesâî de *kitabını sürekli olarak değiştirdiğini* söyler.⁵⁷

1.1.16. Muhammed b. Beşşâr (167–252)

Basra’lıdır. Bendâr diye meşhurdur. Muaz b. Hişâm, Tayâlisî, Yezîd b. Zürey’, Yezîd b. Hârun, Yahyâ el-Kattân, Behz b. Esed’den hadis rivâyet etmiştir.

⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 24–5; Zehebî, *Mizân*, IV, 294.

⁵⁵ Münekkittler tarafından güvenilir râvîler için kullanılan lafızlardandır. Bkz, Yücel, a.g.e, 146.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, VIII, 314–9; Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 436–7, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, y.y, 1374; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 160–1; Ebû Hâtim er-Râzî, *Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dîl*, III, 378, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Haydarâbâd, 1372/1952; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, I, 195; İbn Adiyy, *el-Kâmil fî Duâfâi’r-Ricâl*, III, 517.

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 425–7.

Kendisinden de Nesâî, Ebû Zura', Ebû Hâtim, Bakıyy b. Mahled hadis rivâyet etmişlerdir.

Abdullah b. Muhammed b. Yesâr Amr b. Ali'nin şöyle dediğini rivâyet ediyor: “*Bendâr Yahyâ (el-Kattân)'dan rivâyet ettiği şeylerde yalan söylüyor diye yemin ederken duydum.*” Daha sonra İbn Yesâr şöyle devam etmiştir: “Bendâr ve Ebû Musa'nın her ikisi de sikadır. Fakat Ebû Musa daha güvenilirdir. Çünkü o sadece kendi kitabından rivâyet ederdi. Bendâr ise her kitaptan rivâyet ederdi.” *Abdullah b. Ali b. el-Medîni babasına Bendâr'ın rivâyet ettiği bir hadisi sormuş Ali b. el-Medîni de bu hadisin yalan olduğunu söylemiş ve onu şiddetle reddetmiştir. İbn Maîn de ona değer vermez, onu zayıf görürdü. İ'clî sika olduğunu ve çok hadisinin olduğunu söylerken, onun hakkında Ebû Hâtim sadûk, Nesâî de lâ be'se bih demektedir.*⁵⁸

1.1.17. Yakub b. İbrahim (162–252)

Bağdat'lıdır. Heşîm, Yahyâ el-Kattân, İbn Aliyye, Behz b. Esed, Yezîd b. Hârûn hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Nesâî, kardeşi Ahmed, İbn Sa'd rivâyette bulunmuşlardır.

Ebû Hâtim *sadûk*, Nesâî *sika* demişlerdir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında zikretmiştir. el-Hatîb el-Bağdâdî *sika, mutkin*⁵⁹ biri ve *musned*'inin olduğunu söyler.⁶⁰

Değerlendirme

Mâlik b. Sa'sa'dan gelen rivâyetlerde hadisin, sened bakımından inkıtaya uğramadan ve hadis tekniği açısından, Tirmizî ve Nesâî'nin eserlerinde de belirtildiği üzere, *sahih* olarak geldikleri görülmektedir. Fakat hadislerin râvîlerinden birçoğu hakkında cerh ve ta'dil imamları tarafından ağır eleştiriler yapılmaktadır. Hadisin bileşke râvîsi olan Katâde hakkında, râvînin rivâyetinin terk edilmesi gerektiğini ifade eden *hâtıbu'l-leyl* olduğu ve *irsâl yaptığı* yönünde ifadeler vardır. Aynı şekilde Affân b. Muslim hakkında da *irsâl yaptığı* ve *mursel haberleri muttasıl ve mevkuf haberleri de merfu hale getirmekle* meşhur bir kişi olduğu söylenmiştir. Muslim'in rivâyetinde yer alan Muaz b. Hişâm hakkında bilgi bulunamazken Ahmed ve

⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 70–3; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 511–2; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, 511–18.

⁵⁹ Râvînin hadis tahammul ve rivâyetinde hâzik, mâhir, titiz ve dikkatli olduğunu belirtmek maksadıyla kullanılan tabirlerden birisidir. Râvîlerin ta'dilinde kullanılan lafızlardır. Koçyiğit, a.g.e, 349.

⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 381–2.

Buhârî'deki rivâyetlerin senedlerindeki Hemmam b. Yahyâ'nın *yazdıklarına muhalif rivâyetlerde bulunduğ*u söylenmektedir. Nesâî ve Buhârî'deki rivâyetlerdeki Hişâm b. Abdullah hakkında da sebt olduğu söylense de *Kaderiyyeden* olduğu söylenmiştir. Tirmizi'deki rivâyetteki Muhammed b. Beşşâr hakkında sika diyenler olsa da cerh ve ta'dil otoriteleri ona çoğunlukla itibar etmemişlerdir. Yine Buhârî'deki Halîfe b. Hayyât için de *zayıf olduğ*u, *halka hikaye anlattığı ve hadis rivâyet etmese daha iyi olur* şeklinde cerh ifadeleri kullanılmıştır.

1.2. Übeyy b. Kâ'b b. Kays'ın (ö. 30) Rivâyet Ettiği “Şakku's-Sadr”

Hadisleri

Übeyy b. Kâ'b'ın rivâyet ettiği bir “*şakku's-sadr*” hadisi vardır. İmam Ahmed'in *oğ*lu Abdullah'ın *ziyadelerinden olan bu rivâyet* de Hz. Peygamber on yaşlarındayken meydana gelen “*şakku's-sadr*” olayını anlatmaktadır.

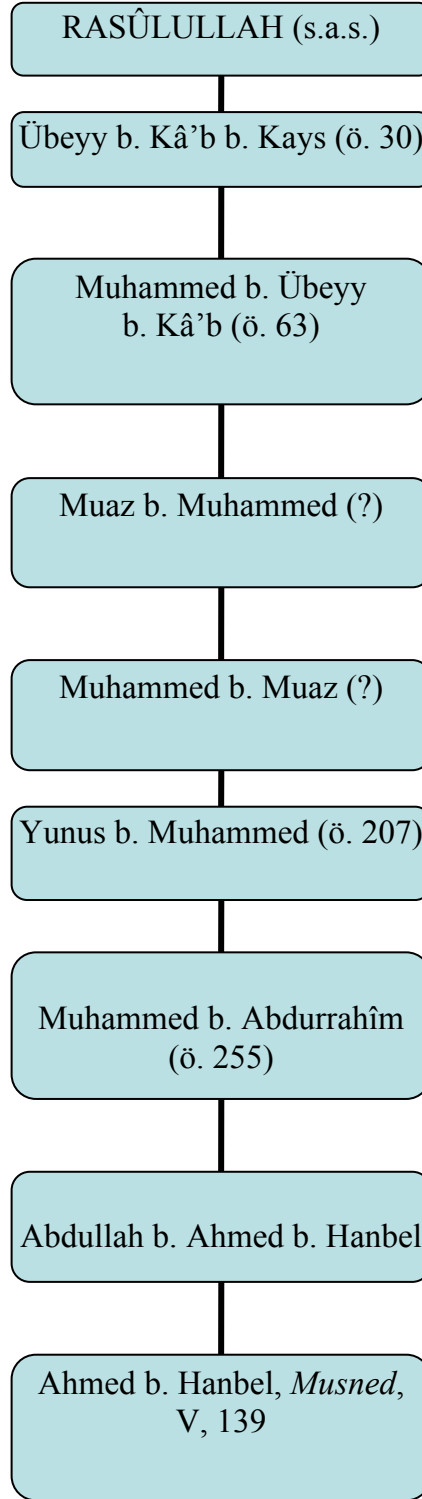
Rivâyet şöyledir: (Haddesenâ) Abdullah (haddesenâ) Muhammed b. Abdurrahim Ebû Yahyâ el-Bezzâz (haddesenâ) Yunus b. Muhammed (haddesenâ) Muaz b. Muhammed b. Ubeyy b. Kâ'b (haddesenâ) Muhammed b. Muaz (an) Muaz (an) Muhammed (an) Übeyy b. Kâ'b:

Ebû Hureyre başkasının soramayacağı şeyleri Rasûlullah'a (s.a.s.) sormakta cesaretli birisiydi. Bir keresinde “*Yâ Rasûlellah, nübüvvetle alâkalı olarak gördüğün ilk şey nedir?*” diye sordu. Rasûlullah oturdu ve “Sen öyle bir soru sordun ki” dedi (sanki onun cesaretini te'yid ediyordu). “Ey Ebâ Hureyre” dedi “*Ben on yaşından bir kaç ay almışken sahrada bulunuyordum. Başımın üzerinde bir adamın diğerine “Bu o mu?” dediğini duydum. Sonra daha önce hiç kimsede görmediğim yüzler, daha önce hiç duymadığım kokular ve hiç kimsede görmediğim giysilerle bana doğru geldiler. Pazularımdan tuttular. Öyle ki hiçbirinin dokunuşunu hissetmedim. Sonra onlardan biri arkadaşına “Onu yanı üzerine yatır.” dedi. Çekmeden ve zorlamadan beni yan tarafıma yatırdılar. Yine arkadaşına “Göğsünü yar” dedi. O da göğsüme doğru eğildi ve onu yardı. Görebildiğim kadarıyla bu yarma kansız ve acısız oldu. Sonra ona “Kin ve hasedi çıkar” dedi. O da kan pıhtısı/aleka şeklinde bir şey çıkartıp attı. Daha sonra ona “Şefkat ve merhameti yerleştir” dedi. Çıkardığı şey gümüşe benziyordu. Sonra sağ ayağımın başparmağını sallayıp “Salim olarak kalk.” dedi. Artık onunla küçüklere karşı şefkatli, büyüklere karşı merhametli olarak koşuyorum.*⁶¹

⁶¹Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V, 139; İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, IV, 556–7, 2. bsk,

Hadisin rivâyet şeması şöyledir:

Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut, 1996; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XVI, 299, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997. Übeyy b. Ka'b'dan Enes b. Mâlik'in rivâyet ettiği İsrâ gecesi meydana gelen “*şakku's-sadr*”la alakalı üç rivâyet daha vardır. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın ziyadelerinden bu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in göğsünün yarılmasından bahsedilmesine rağmen kalbinin yarılmasından bahsedilmemektedir. Bkz, Ahmed, *Musned*, V, 122; V, 143; VI, 295.

Übeyy b. Kâ'b'dan rivâyet edilen ve Rasûlullah (s.a.s.) on yaşındayken başından geçen “Şakku's-Sadr” hadisinin rivâyet şeması

1.2.1. Übeyy b. Kâ'b b. Kays (ö. 30)

Neccâr oğullarının Hazrec kabilesindendir. İsmi Teymullât'tır. Teymullah da denilir. Akabe biatına ve Bedir savaşına katılmıştır. Kendisinden Ubâde b. es-Sâmit, İbn Abbâs, Abdullah b. Habbâb ve Tufeyl b. Ubeyy rivâyette bulunmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.s.) sözleşmelerini yazanlardandır. Ölümü konusunda Ebû Nuaym hicretin 30. yılında Hz. Osman'ın hilafeti esnasında öldüğünü söylerken, Ebû Ömer ise 19, 20, 22, 32 yıllarında Hz. Osman'ın hilafeti sırasında öldüğünü söyleyenlerin bulunduğunu, ancak çoğunluğun Hz. Ömer döneminde öldüğü görüşünde olduğunu söyler.⁶²

1.2.2. Ebû Hureyre (Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî) (ö. 58/676)

Sahabenin en çok hadis rivâyet edenidir. İslâm'dan önceki ismi konusunda bir ittifak yoktur. Abdi Şems, Abdi Nehm, Abdi Ğanem rivâyet edilen isimlerindendir. Rasûlullah (s.a.s.) onu "Abdurrahman" diye isimlendirmiştir. Elbisesinin yeminde bir kedi taşırken görüldüğü için de Efendimiz (s.a.s.) tarafından "Ebû Hureyre" diye künyelendirilmiştir. Suffe ehlinde olan Ebû Hureyre, Hayber yılında Müslüman olmuş ve Hayber seferine katılmıştır. Daha sonra Rasûlullah'la (s.a.s.) birlikte olmaya devam etmiş ve onun duasına nail olmuştur. Çok hadis rivâyet ettiği yolundaki şikâyetler kulağına geldiğinde şöyle dediği rivâyet edilir: "Siz, Ebû Hureyre Rasûlullah'tan (s.a.s.) çok hadis rivâyet ediyor diyormuşsunuz. Allah'a yemin ederim ki ben Resûlullah'a (s.a.s.) karın tokluğuna hizmet eden, miskin (fakir) bir adamdım. Muhacirler çarşıda alış veriş ile meşgul iken, Ensar da tarlada meşguldü. Rasûlullah (s.a.s.) benden işittiğini bir daha unutmamak için elbisesini kim açacak dedi. Ben de duası bitene kadar elbisemi açık tuttum, sonra göğsümü kapattım. Bundan sonra da duyduğumu hiç unutmadım."

Buhârî, sahabeden ve tâbiûndan sekiz yüzden fazla kişinin ondan rivâyette bulunduğunu belirtir. Hz. Ömer (r.a.) döneminde bir ara Bahreyn'de valilik yapmış, daha sonra azledilmiştir. Sonra ölünceye kadar Medine'de kalmıştır. 57 veya 58 yılında öldüğü rivâyet edilir. Vâkidî 59 yılında öldüğünü ve öldüğü zaman da 78 yaşında olduğunu söyler.⁶³

1.2.3. Muhammed b. Übeyy b. Kâ'b (ö. 63)

İbn Sa'd ve İbn Ebî Hâtim'in söylediğine göre Hz. Peygamber döneminde doğmuştur. Babasından, annesinden, Hz. Osman'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden

⁶² İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 177-9; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 27.

⁶³ İbnu'l-Esîr, a.g.e, V, 321-4.

de Busr b. Saîd rivâyette bulunmuştur.

Vâkıdî (ö. 207/822) Harre savaşında öldürüldüğünü söyler. İbn Sa'd hadislerinin az olduğunu ve *sika* olduğunu söylemektedir.⁶⁴

1.2.4. Muaz b. Muhammed (?)

İbn Hacer bu kişinin meçhul biri olduğunu söylemektedir.⁶⁵

1.2.5. Muhammed b. Muaz (?)

Muhammed b. Muaz Ali b. el-Medînî tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Öyle ki o, Muhammed b. Muaz hakkında “*Ne Muhammed’i, ne de babasını tanıyoruz. Bu isnad tamamıyla meçhul bir isnaddır*” derken İbn Hacer, İbn Hibbân’ın onu *es-Sikât*’ında zikrettiğini söylemektedir.⁶⁶

1.2.6. Yunus b. Muhammed (ö. 207)

Bağdat’lıdır. Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, Şerîk b. Abdullah, Leys b. Sa’d, Ali b. el-Medînî’den hadis rivâyet etmiştir. Onun hakkında İbn Maîn ve Yakub b. Şeybe *sika*, Ebû Hâtim de *sadûk* demektir.⁶⁷ Ukaylî *Duafâ*’sının sonunda ondan “*Yunus yalancıdır*” şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁶⁸

1.2.7. Muhammed b. Abdurrahîm (ö. 255)

Bağdat’lıdır fakat Basra’da yaşamıştır. Yezîd b. Hârûn’dan rivâyetleri vardır. Kendisinden de Buhârî, Ebû Davud, Nesâî, Tirmizî hadis rivâyet etmiştir.⁶⁹ Mizzî güvenilir hafızlardan biri olduğunu,⁷⁰ İbn Hacer de *sika* olduğunu söylemektedir.⁷¹

Değerlendirme

Hadis kaynaklarında sadece İmam Ahmed’in *Musned*’inde geçen Übeyy b. Ka’b rivâyeti Ahmed b. Hanbel’in oğlu *Abdullah’ın ziyadelerindendir*. Hadisin rivâyet şemasından da anlaşıldığı üzere rivâyetin bütün tabakası baştan sonuna kadar ferd hadistir. Hadiste aynı aileden silsile yoluyla yapılan bir rivâyet izlenimi vardır. Hadisin râvîleri⁷² hakkında da ağır tenkitler yapılmıştır. Muaz b. Muhammed’in meçhul bir kimse olduğu söylenirken İbnü’l-Medînî Muhammed b. Muaz’ı “*Ne Muhammed’i, ne de babasını tanıyoruz. Bu isnad tamamıyla meçhul bir isnaddır*”

⁶⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 243; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XXIV, 340–1.

⁶⁵ İbn Hacer, *Lisânu’l-Mizân*, VI, 55, Dâiretu’l-Maârif, Haydarâbâd, 1331.

⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, IX, 463.

⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XXXII, 543.

⁶⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 368.

⁶⁹ Zehebî, *el-Kâşif fi Ma’rifeti men lehû Rivâyetun fi’l-Kutubi’s-Sitte*, (thk. Muhammed Avvâme), II, 195, Dâru’l-Kible, Cidde, 1413/1992.

⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XXVI, 5.

⁷¹ İbn Hacer, *Takrîb*, I, 493.

⁷² Şuayb Arnavut hadisin değerlendirmesinde hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bkz, Ahmed, *Musned*, V, 139, (Şuayb Arnavut’un zeyliyle birlikte), Muessetu Kurtubâ, Kahire, t.y.

diyerek hem Muhammed b. Muaz'ı reddetmiş hem de hadisin meçhul olduğunu belirtmiştir. *Yunus b. Muhammed'in da yalancı ve zayıf* olduğu söylenmiştir. Görüldüğü gibi bu hadis zayıf bir hadistir.

1.3. Ebû Zerri'l-Ğıfârî'nin (ö. 31/32) Rivâyet Ettiği “Şakku's-Sadr”

Hadisleri

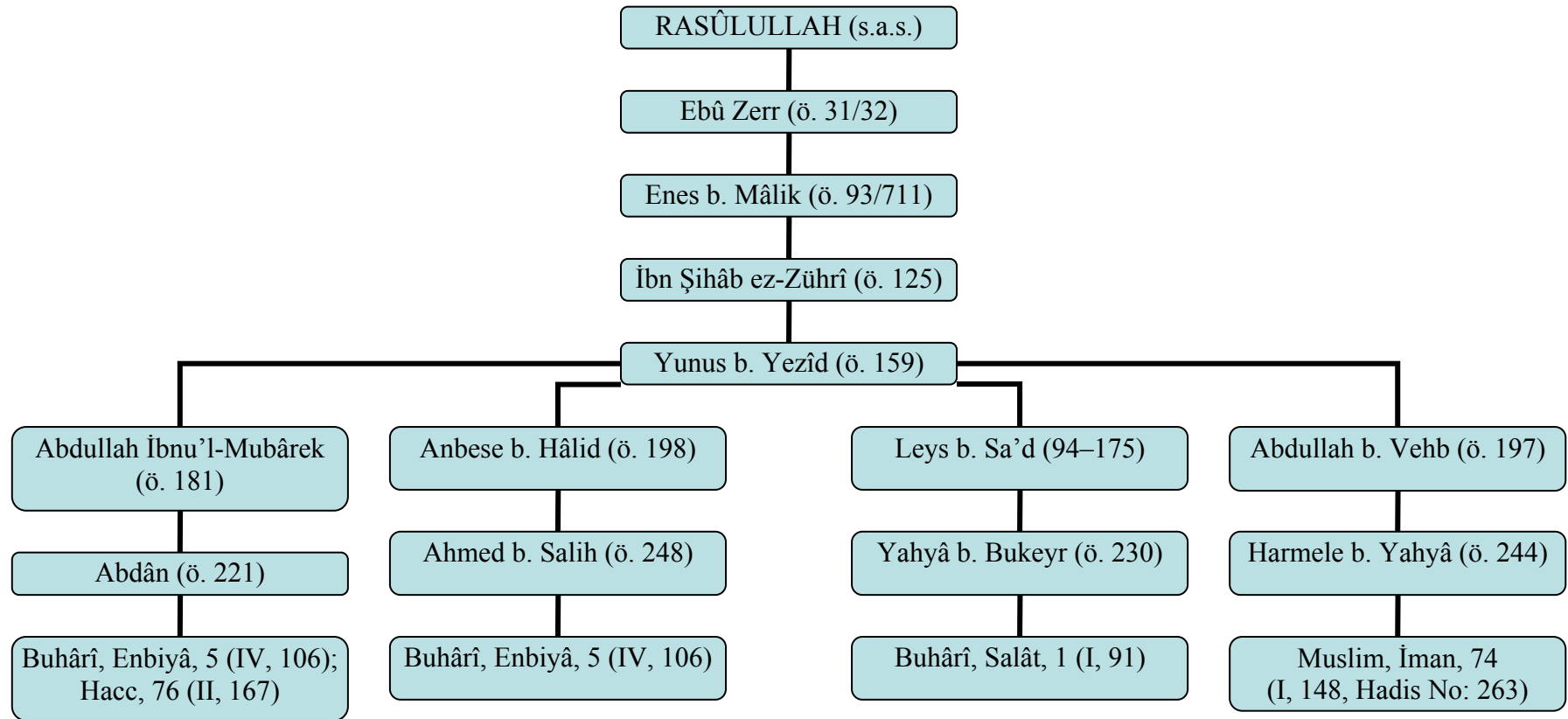
Ebû Zerr'den konumuzla ilgili beş hadis rivâyet edilmektedir. Bunlardan *dört tanesi İsrâ gecesi* meydana gelen “şakku's-sadr” hadisesi, *bir tanesi* de Rasûlullah'ın *çocukluğunda* meydana gelen hadisenin anlatıldığı *isnadında inkita* bulunan rivâyettir.⁷³ Fakat Hz. Peygamber'in kendisinin anlattığı bu rivâyette göğsün yarılması hadisesinden bahsedilmemekte, gelen meleklerin doğrudan onu ümmetinden bazı kimselerle tartmasından bahsedilmektedir. Diğer rivâyetlerin üçünü Buhârî, bir tanesini de Muslim rivâyet etmektedir. Her iki *Sahîh*'te yer alan İsrâ gecesi meydana gelen “şakku's-sadr” hadislerinin metinleri aynıdır. Hadislerin hepsinde de bulunan ortak râvî Enes b. Mâlik'ten sonra Zührî (ö. 125) ve Yunus b. Yezîd'dir (ö. 159).

1. Buhârî'nin rivâyetleri şöyledir: (Haddesenâ) Yahyâ b. Bukeyr (kâle: haddesenâ) Leys (b. Sa'd) (an) Yunus (b. Yezîd) (an) İbn Şihâb ez-Zührî (an) Enes b. Mâlik (kâle: kâne) Ebû Zerr: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Ben Mekke'deyken evimin tavanı açıldı. *Cibrîl* geldi. *Göğsümü yarıp* sonra *zemzemle yıkadı*. *Hikmet ve imanla dolu altın bir tas* getirdi. Onu göğsüme doldurdu ve sonra (göğsümü) dikti.”⁷⁴ Hadislerin rivâyet şemaları şöyledir:

⁷³ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sunen*, Mukaddime, 3, (I, 17). 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

⁷⁴ Buhârî, Salât, 1, (I, 91). Ebû Zerr'den gelen rivâyetlerin hiçbirinde Rasûlullah'ın göğsünün yarılıp zemzemle yıkanması işinden bahsedilmesine rağmen kalp yarma işinden bahsedilmemektedir. Ebû Zerr'den gelen diğer rivâyetler için bkz, Nesâî, Salât, 1, (I, 223); İbn Hıbbân, *Sahîh*, XVI, 419, (Hadis No: 7406); Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Musennâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (thk. Hüseyin Selim Esed), VI, 296, (Hadis No: 3616), Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımeşk, 1404/1984.

Ebû Zerr'den rivayet edilen “İsrâ Hadisleri”nin rivayet şeması

Hadisi rivâyet râvîlere gelince:

1.3.1. Ebû Zerri'l-Ğîfârî (ö. 31/32)

Asıl adının ne olduğu konusunda ihtilaf vardır. En doğru olanı ise Cündeb b. Cünde olduğudur. Sahabenin yaşlılarından ve faziletliilerindendir. Müslüman olan beşinci kişi olduğu söylenir. Müslüman olduktan sonra kendi beldesine gitmiş Rasûlullah'ın (s.a.s.) Medine'ye hicretine kadar orada kalmıştır. Rebeze' de 31 / 32 senesinde ölmüştür. Namazını Abdullah b. Mesud kıldırmış sonra aynı yıl içinde o da ölmüştür.⁷⁵

1.3.2. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 125)

Asıl adı Muhammed b. Muslim'dir. İbn Ömer, Sehr b. Sa'd, Enes, Câbir, Sâlebe b. Ebî Mâlik, Süleyman b. Yesâr, Saîd b. el-Müseyyeb, Atâ, Alkâme ve daha başka kişilerden hadis rivâyetleri vardır.

Kendisinden de Atâ, Ömer b. Abdulaziz, Sâlih b. Keysân, Ebân b. Sâlih, kardeşi Abdullah, Evzâî, Mâlik, Ma'mer, Yunus b. Yezîd, Leys b. Sa'd gibi kişiler ve daha başkaları hadis rivâyet etmişlerdir.

Buhârî, Ali b. el-Medînî'den iki bin civarında hadisinin olduğunu rivâyet ederken, Ebû Dâvûd da *Âcurrî'den iki bin iki yüz civarında hadisinin olduğunu, bunların yarısının musned olduğunu, iki yüz kadarını da sika olmayan kişilerden rivâyet ettiğini söyler.* Sâlih b. Keysân, Zührî "Gelin de Rasûlullah'tan gelenleri yazalım dediği zaman biz yazardık. Sonra gelin sahâbîlerden gelenleri yazalım dediği zaman o yazardı biz yazmazdık. O kazandı ben kaybettim." demiştir.

Doğum tarihi hakkında net bir bilgi yoktur. 50, 51, 56, 58 yılları doğduğu yıllar olarak rivâyet edilir. Ölüm tarihi de doğum tarihi gibi ihtilafli olup 123, 124 veya 125 yılında 72 yaşında iken öldüğüne dair rivâyetler vardır.⁷⁶

1.3.3. Yunus b. Yezîd (ö. 159)

Zührî'nin arkadaşıdır. Zührî, Nâfî, İkrime ve daha başka kimselerden rivâyetlerde bulunmuştur. Kendisinden de yeğeni Anbese b. Hâlid, Leys, Evzâî, İbnu'l-Mubârek ve daha başka kimseler hadis rivâyetinde bulunmuştur.

Abdullah İbnu'l-Mubârek *yazdıklarının sahih* olduğunu söyler. Ali İbnu'l-Medînî ve Nesâî onun *güvenilir* biri olduğunu söyler. Ebû Abdullah onun hakkında "Çok hata yapar, Saîd'in rivâyet etmediği hadisi onun adına rivâyet ederdi. Sözün baş tarafını yazar sonra yazmayı keserdi. Ondan sonra da sözün bir kısmı Saîd'in bir

⁷⁵ İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, V, 99–101.

⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 445–51.

kısmı da Zührî'nin olurdu. Ve bunu karıştırdı (ayırılmazdı)” der. İbn Sa’d, Vekî’ ve Ahmed b. Hanbel *huccet olmadığını, hıfzının da kötü olduğunu* söyler. Şam’da veya Merv’de vefat ettiği söylenmektedir.⁷⁷

1.3.4. Leys b. Sa’d (94–175)

Kendi ev halkının dediğine göre İsfahan’lıdır. Nâfî, İbn Ebî Müleyke, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ve onun kardeşi, Zührî, Atâ, Katâde, Hâlid b. Yezîd, Abdülaziz el-Mâcişûn gibi kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Hocalarından olan Muhammed b. Aclân ve Hişam b. Sa’d, İbnu’l-Mubârek, İbn Vehb, kâtibi Ebû Sâlih gibi kişiler de kendisinden hadis rivâyet eden kimseler arasındadır.

Ahmed b. Hanbel ve oğlu Abdullah, Ebû Davud, İbn Maîn ve birçoğunun Leys hakkındaki görüşü onun *sika* birisi olduğu yönündedir. Şuayb b. Leys, Leys’e “Biz senden hadis dinliyoruz. Fakat senin kitabın yok. Bu nasıl oluyor?” diye sorulunca: Şayet sadrımdaykileri yazmış olsaydım bunlara mürekkep yetmezdi.” diye cevap verdiğini anlatır.

Şafî “Leys, Mâlik’ten daha fakihti. Fakat onun talebeleri onun yanında kalmadılar” derken buna yakın bir anlamda İbn Bükeyr de “Leys Mâlik’ten daha fakihti. Fakat Mâlik’in itibarı (konumu) vardı” demektedir. İbn Maîn, *hadis dinlemede gevşek olduğunu* söylerken, Ezdî de *sika birisi olmakla beraber gevşek olduğunu* söyler.⁷⁸

1.3.5. Yahyâ (b. Abdullah) b. Bükeyr (154–231)

Mısır’lıdır. Hammâd b. Zeyd, Şu’be b. Leys b. Sa’d, Abdullah b. Vehb, Abdullah b. Luheya’, Leys b. Sa’d’dan hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Harmele b. Yahyâ, Bakıyy b. Mahled, Buhârî hadis almışlardır.

Onun hakkında Ebû Hâtim “*Hadisi yazılır fakat ihticac olunmaz*” derken Nesâî de bir seferinde “*zayıf*” der, başka bir seferde de “*sika değil*” der. İbn Hıbbân *es-Sikât*’ında zikretmiştir.⁷⁹ Sâcî (ö. 307/919), *sadûk* olduğunu ve çoğunlukla hadislerini Leys b. Sa’d’dan rivâyet ettiğini söylemektedir. Mesleme b. Kasım İmam Mâlik’ten yaptığı rivâyetler hakkında *zayıf olduğu* yönünde görüşler olduğundan bahseder.⁸⁰

2. (Kâle) Abdân (ahberanâ) Abdullah b. el-Mubârek (ahberanâ) Yunus (b.

⁷⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 449–52; Zehebî, *Mîzân*, IV, 484; Zehebî, *Siyer*, IV, 299–301.

⁷⁸ İbn Hacer, a.g.e, VIII, 459–65.

⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XXXI, 401–3; Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 420.

⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 208.

Yezîd) (an) İbn Şihâb ez-Zührî **tahvil** (haddesenâ) Ahmed b. Salih (haddesenâ) Anbese b. Hâlid (haddesenâ) Yunus (b. Yezîd) (an) İbn Şihâb ez-Zührî (kâle: Kâle) Enes b. Mâlik (kâne) Ebû Zerr: Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Ben Mekke’deyken evimin tavanı açıldı. *Cibrîl* geldi. *Göğsümü* yarıp sonra *zemzemle yıkadı*. *Hikmet ve imanla* dolu altın bir tas getirdi. Onu göğsüme doldurdu ve sonra (göğsümü) dikti.”⁸¹

3. (Kâle) Abdân (ahberanâ) Abdullah b. el-Mubârek (ahberanâ) Yunus (b. Yezîd) (an) İbn Şihâb ez-Zührî (kâle) Enes b. Mâlik (kâne) Ebû Zerr⁸²...

1.3.6. Abdullah İbnu’l-Mubârek (118–181)

Hımslı’dır. Süleyman et-Teymî, Humeyd et-Tavîl, Musa b. Ukbe, A’miş, Sevrî, Şu’be, Evzâî gibi kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de şeyhleri ve akranları olan Muslim b. İbrahim, Ebû Usâme, Nuaym b. Hammâd, İbn Maîn, Abdullah b. Osman (lakabı Abdân’dır) gibi kişiler hadis rivâyet etmişlerdir.

Ebû Usâme, İbn Mehdî *güvenilir birisi* olduğunu söylerler. Abbâs b. Mus’ab onun annesinin Harezmi babasının ise Türk olduğunu söyler. Bâblara göre kitap tasnif etmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ında zikretmiştir.⁸³

1.3.7. Abdân (Abdullah b. Osman b. Hable) (114–221)

Babasından, İbnu’l-Mubârek’ten, Şu’be, Hammd b. Zeyd ve bunların dışındaki bazı kimselerden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden Buhârî hadis rivâyet etmiştir.

Ahmed b. Hanbel Horasan’da hadis almak için Abdân’dan başka seyahat edilecek bir yerin olmadığını söyler. Buhârî ondan 110 tane hadis rivâyet etmiştir. İbn Adiyy Şu’be’den yaptığı rivâyetlerde tek kaldığını, Hâkim de beldeinde ehl-i hadisin imamı olduğunu söylemektedir.⁸⁴

1.3.8. Anbese b. Hâlid (ö. 198)

Yunus b. Yezîd’in yeğenidir. Amcasından, İbn Cüreyc, İbnu’l-Mubârek’ten ve başka bazı kişilerden hadis rivâyet etmiş, Abdullah b. Vehb (akranıdır), Ahmed b. Sâlih de kendisinden hadis rivâyet eden kişiler arasındadır.

Âcurrî, Ebû Davud’un Anbese için “*güvenilir birisidir*” dediğini rivâyet eder. Onun yanında Yunus’un asıl metni (kendi kitabı) veya onun nüshaları vardı. Yahyâ b. Bükeyr Anbese için “*mecnun, ahmak*” tabirlerini kullanırken İbn Ebî Hâtim de

⁸¹ Buhârî, Enbiyâ, 5, (IV, 106).

⁸² Buhârî, Hacc, 76, (II, 167). Hadisin metni bir önceki hadisin metniyle aynıdır.

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 382–7.

⁸⁴ Zehebî, *Mizân*, II, 459; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 313–4; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 352.

babasından onun “Mısır’ın haracını toplamakla görevli ve kadınlara karşı zaafının olduğunu” rivâyet eder. İbn Hibbân onu sikalar arasında zikreder. Ahmed b. Hanbel de kendisinden Ahmed b. Salih’ten başka kimsenin hadis rivâyet etmediğini söyler.⁸⁵

1.3.9. Ahmed b. Sâlih (ö. 248)

Künyesi Ebû Câfer el-Mısırî’dir. Babası Taberistan ehliendendir. Abdullah b. Vehb, Anbese b. Hâlid, İbn Uyeyne, Abdurrezzâk ve daha başka kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Buhârî, Ebû Davud, Tirmizî hadis rivâyet etmiştir. *Nesâî ondan hadis dinlemiş fakat rivâyet etmemiştir.* Kendisinden hadis rivâyet eden son kişi ise İbn Ebî Davud’dur.

Buhârî, Ebû Nuaym, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim gibi kişiler onun hakkında *sikadır, saduktur* derlerken, *Nesâî sika olmadığını ve ona güvenilemeyeceğini* söyler. İbn Maîn onun *kezzâb*⁸⁶ olduğunu ve Mekke’de *hadis uydurduğunu* söyler.⁸⁷

4. (Haddesenî) Harmele b. Yahyâ (ahberanâ) Abdullah b. Vehb (kâle: Ahberanî) Yunus (b. Yezîd) (an) İbn Şihâb ez-Zühri (an) Enes b. Mâlik (kâle: Kâne) Ebû Zerr⁸⁸...

1.3.10. Abdullah b. Vehb (ö. 197)

Mısır’lıdır. Amr İbnu’l-Hâris, İbn Hânî, Leys b. Sa’d, Mâlik, Süleyman b. Bilâl, Yunus b. Yezîd, İbn Cüreyc ve Sevrî’den rivâyetleri vardır. Kendisinden yeğeni Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb, Leys b. Sa’d, Ahmed b. Sâlih, İbnu’l-Medinî gibi kişiler hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.

Ahmed b. Hanbel onun hakkında “*hadis alma yolunun kötü olduğunun söylendiğini fakat onun hadisine, rivâyet ettiği şeyhlere, atalarına bakınca (yani onlarla kıyaslanınca) sahihtir*” der. *Nesâî hadis almada gevşek olduğunu* söylerken bir yerde de onun için *sika* birisidir demektedir. Sâcî (ö. 307/919), *hadis dinlemede gevşek olduğunu ve onların beldelerinde “haddesenî fülân” diye hadis rivâyet etmenin caiz olduğunu söyler.* İbn Vehb kendi ifadesine göre 125 yılında doğmuş 17 yaşında da ilim tahsiline başlamıştır.⁸⁹

⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 154.

⁸⁶ Hadis rivâyetinde yalancılığı meslek haline getirenler için kullanılan ve cerh elfâzı arasında en aşağı mertebeye delalet eden tabirlerden birisidir. Mübalağa sigasıyla bir işin failini gösterene bu kelime “çok yalancı” manasına gelir. Bu ve benzeri lafızlarla cerhedilen râvî adalet vasfını kaybetmiş demektir, hadisleri yazılmaz. Rivâyetlerine hiçbir şekilde itibar edilmez. Hatta *başka rivâyeti kuvvetlendirmesi için bile kullanılmaz.* Bkz, Koçyiğit, a.g.e, 189. Uğur, a.g.e, 181.

⁸⁷ A.g.e, I, 39–42; Zehebî, *Mizân*, I, 103–4.

⁸⁸ Muslim, İman, 74, (I, 148, Hadis no: 263). Hadisin metni bir önceki hadisin metniyle aynıdır.

⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 71–4.

1.3.11. Harmele b. Yahyâ (166–244)

Çoğunlukla İbn Vehb'den hadis rivâyet etmiştir. Şâfi, Eyyûb b. Süveyd er-Remlî gibi kişilerden de hadis rivâyetleri vardır. Kendisinden Muslim ve İbn Mâce hadis rivâyet etmiştir. Nesâî ise ona hadis rivâyet etmiştir.

Ebû Hâtim, *hadisi yazdığını fakat onunla amel etmediğini* söyler.⁹⁰

Değerlendirme

Ebû Zerr'den gelen hadisimizin râvilerinden olan Zührî'nin, *sika* olmakla birlikte, sika olmayan kimselerden de hadis rivayetlerinin olduğu; Yunus b. Yezîd'in hadis rivayetinde çok hata yaptığı, hıfzının kötülüğünden dolayı hadiste hüccet olmadığı; Yahyâ b. Abdullah'ın hadiste zayıf kabul edilmesinden dolayı hadislerinin alınamayacağı ifade edilmektedir. Yine Anbese b. Hâlid için cerh ve ta'dil imamları ağır ifadeler kullanmaktadırlar. Ahmed b. Salih'in *kezzâb*, *hadis uyduran* bir kişi olduğu; Harmele b. Yahyâ'nın da *yazdığı hadislerle amel etmediği* belirtilmektedir. Hadisimizin râvilerinin çok azı hakkında güven ifade eden görüşler olmakla birlikte râvilerin çoğunun zayıf oldukları görülmektedir. Ebû Zerr'den gelen rivâyetlerde Rasûlullah'ın göğsünün yarılıp zemzemle yıkanması işinden bahsedilmesine rağmen onun kalbinin yarılıp temizlenmesi olayından bahsedilmemektedir.

1.4. Utbe b. Abdi's-Sulemî'nin (ö. 87/705) Rivâyet Ettiği “Şakku's-Sadr” Hadisleri

Utbe b. Abdi's-Sulemî'den üç tane “*şakku's-sadr*” rivâyeti gelmiştir. Her üç rivâyette de göğüs yarma işinin, Hz. Peygamber'in sütannesinin yanında koyun otlatma esnasında gelen⁹¹ *iki beyaz güvercinin* gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Rivâyetlerde hadise Rasûlullah'ın ağzından anlatılmaktadır. Senedlerinde *Bakıyye b. el-Velîd*'in (ö. 197) bulunduğu hadisler şöyledir: (Ahberanâ) (haddesenâ) Nuaym b. Hammâd (an) Bakıyye (b. el-Velîd) (an) Buheyr (b. Saîd) (an) Hâlid b. Ma'dân (haddesenâ) Abdurrahman b. Amr es-Sulemî (an) Utbe b. Abd es-Sulemî: O Rasûlullah'ın (s.a.s.) ashabındandı:

Bir adam Rasûlullah'a (s.a.s.) “*Yâ Resûlallah Senin (peygamber olduğunu gösteren) ilk durumun nasıldı?*” diye sordu. Rasûlullah: Sütannem Sa'd b. Bekir

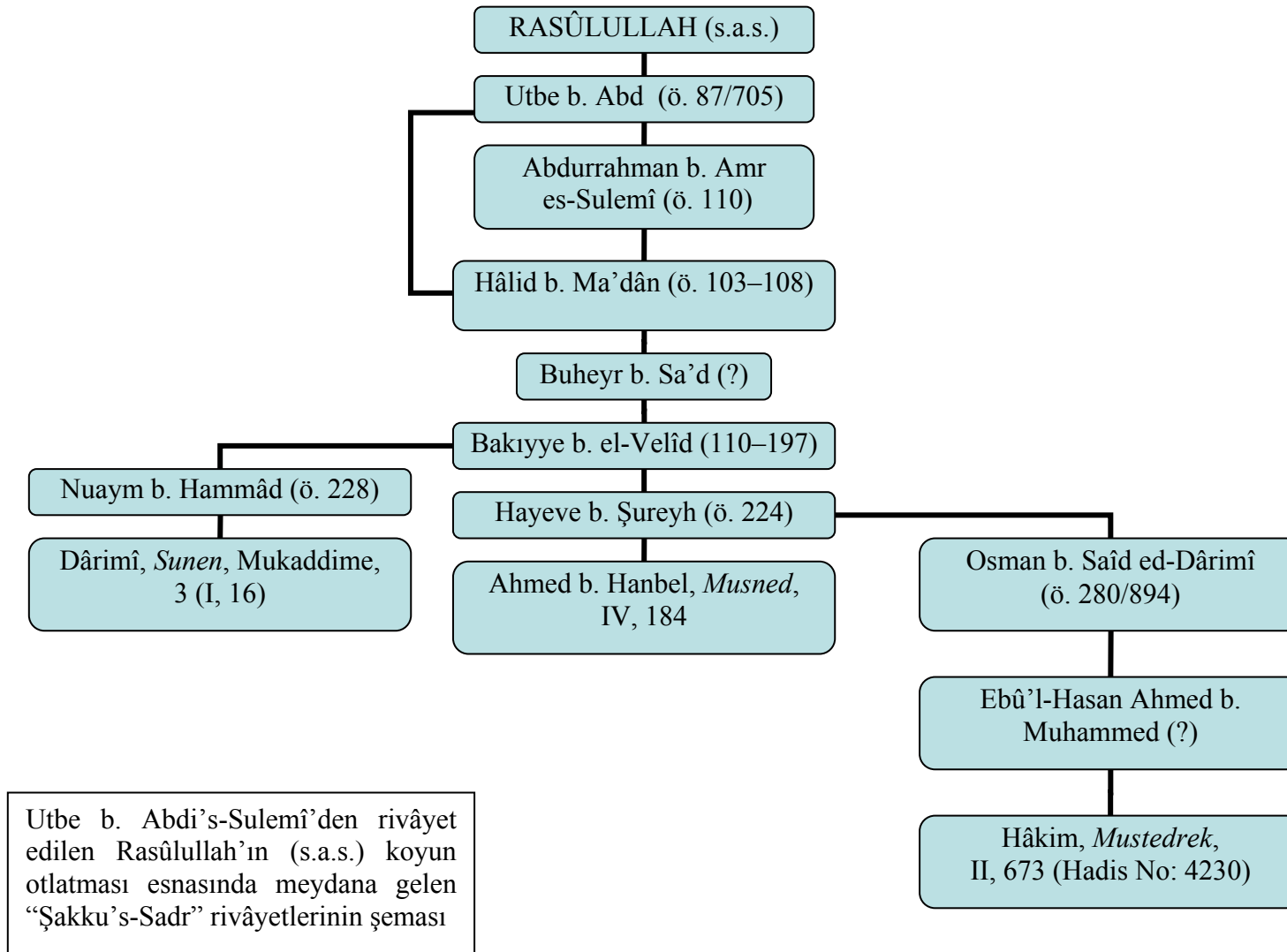
⁹⁰ A.g.e, II, 229–31.

⁹¹ Hadiste Hz. Peygamber'in göğsünü yarmak için gelen kuşların ‘kartala veya akbabaya benzeyen kuşlar’ olduğu ifade edilmektedir. İncillerde (Matta, Bap 3:16; Luka, Bap 3:22; Yuhanna, Bap 1:32) Hz. İsa'nın vaftiz edilmesi ile ilgili olarak Allah'ın ruhunun bir güvercin suretinde inerek Hz. İsa'yı vaftiz ettiği geçmektedir. burada yapılmak istenen şey de bir arınma/arındırma işi olduğundan ve de kartalın/akbabanın insanları ürküten fakat güvercinin ise sevgisini celbeden bir yönünün olmasından dolayı kelimeyi ‘güvercin’ olarak tercüme etmeyi tercih ettik.

oğullarındandı. *Ben ve sütkardeşim koyun olatıyorduk. Yanımıza azık almamıştık. Ben kardeşime “Ey kardeşim git de bize annemizden azık getir” dedim. Kardeşim gitti ve ben koyunlarla birlikte kaldım. İki tane beyaz güvercin geldi. Biri arkadaşına “Bu o mu?” diye sordu. Arkadaşı da “evet” cevabını verdi. Acele acele bana doğru gelip beni tuttular ve sırtüstü yere yatırdılar. Karnımı yardılar ve sonra kalbimi çıkarıp onu da yardılar. Sonra iki siyah kan pıhtısı/aleka çıkardılar. Sonra biri diğerine “Bana kar suyunu getir” dedi ve onunla da kalbimi yıkadılar. Sonra “Bana sekîneyi (huzur, rahat) getir” dedi ve onu kalbime serpti. Sonra arkadaşına “Onu iyileştir” dedi ve kalbimi iyileştirip peygamberlik mührünü üzerine vurdu. Bundan sonra arkadaşına onu bir kefeye koy ve ümmetinden bin kişiyi de diğer kefeye koy dedi. Üzerindeki bin kişiye baktığım zaman onların bir kısmının üzerime düşmesinden korktum. Sonra biri diğerine “Şayet sen onu ümmetiyle tartsaydın onların hepsine ağır gelirdi” dedi. Daha sonra beni bırakıp gittiler. Çok korktum ve sütanneme gidip başımdan geçenleri anlattım. Başıma bir şey gelmesinden korkup bana şefkat gösterdi ve seni koruması için Allah’a havale ederim dedi. Bir deve hazırladı ve beni de yanına alıp annemin yanına varıncaya kadar arkama bindi. Annemin yanına varınca ona “Emanetimi tevdi ettim mi?” diye sordu ve başımdan geçenleri anlattı. Annem bunlara aldırış etmedi ve “Onun doğumu esnasında Şam’ın saraylarını aydınlatan bir nurun çıktığını gördüm.” dedi.⁹²*

Hadisin rivâyet şeması şöyledir.

⁹² Dârimî, *Sunen*, Mukaddime, 3, (I, 16). Hadisin altında, isnadındaki râvîlerden olan Bakıyye’nin tedlis yapmasından ve senedin *muan’an* olmasından dolayı, hadisin zayıf olduğu söylenmiştir. Ahmed, *Musned*, IV, 184; Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysabûrî, *el-Mustedrek ale’s-Sahîhayn (Zehebi’nin zeyliyle birlikte)*, II, 673, Mektebetu’l-Mabaati’l-İslâmiyye, Beyrut, t.y.

Hadisin râvilerine gelince:

1.4.1. Utbe b. Abdi's-Sulemî (ö. 87/705)

Sahâbîdir. Künyesi Ebû'l-Velîd'dir. Hıms'lı birçok kişi ile arkadaşlık etmiştir. Muâviye ile Dimeşk'e seyahat etmiş, Şam'a yerleşmiştir. Asıl isminin Utle olduğu ve Hz. Peygamber'in ismini Utbe diye değiştirdiği rivâyet edilir. Hz. Peygamber'den rivâyetleri vardır. Kendisinden de oğlu Yahyâ, Hâlid b. Ma'dân (Şamlı), Abdurrahman b. Amr es-Sulemî (Şamlı), Hâkim b. Umeyr (Şamlı), Şurahbîl b. Şufa' (Şamlı), Lokman b. Âmir (Hımslı) hadis rivâyet etmişlerdir. Hasan b. Sufyân *Musned*'inde Yahyâ b. Utbe'den şöyle rivâyet etmektedir: “Rasûlullah Benî Kureyza ve Benî Nadîr ile yapılan savaşta “Bu kalenin içine ok atan kişiye cennet vacib olur” dedi. Utbe “Ben kalenin içine üç tane ok attım” dedi. Öldüğünde 94 yaşında olduğu söylenmektedir. Fakat İbn Hacer onun ölüm tarihindeki yaşından dolayı Benî Kureyza savaşına katılamayacağını söylemektedir. Çünkü Benî Kureyza ile savaş hicretin 5. yılında meydana gelmiştir. Bu durumda Utbe'nin yaşı 12 olmaktadır ki bu yaştaki bir çocuğa Hz. Peygamber'in savaşmak için izin vermesi âdeti değildi.”⁹³

1.4.2. Abdurrahman b. Amr es-Sulemî (ö. 110)

Kaynaklarda kendisi hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Abdurrahman *mursel hadis rivâyet etmekle meşhur olmuş bir râvîdir*. İrbâd b. Sâriye, Utbe b. Abd es-Sulemî'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Hâlid b. Ma'dân hadis rivâyet etmiştir.⁹⁴

1.4.3. Halid b. Ma'dân (ö. 103–108)

Şamlıdır. Sevbân, Hâris b. el-Hâris, Seyfu's-Şâmî, Utbe b. Abdi's-Sulemî, Muâviye b. Ebî Sufyân, Mikdâm b. Ma'dikerîb'den hadis rivâyet etmiştir. Muâz b. Cebel, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Ebû Zer, Hz. Âişe Ubâde b. es-Sâmit, Ebû'd-Derdâ'dan *irsalleri*⁹⁵ vardır. Kendisinden de Buheyr b. Saîd, Sevr b. Yezîd rivâyetlerde bulunmuştur.

Şam'ın sahabeden sonraki fakihlerinden sayılır. Yakûb b. Şeybe, İbn Sa'd, Abdurrahman b. Yusuf ve Nesâî *sika* olduğunu söylerler. Kendisi 70 sahâbi ile

⁹³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIX, 314; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII, 97; İbn Hacer, *Takrîb*, 381; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 697; İbn Hıbbân, *Meşâhir-i Ulemâi'l-Emsâr*, I, 52, No: 351, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1959; İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhu Dimeşk*, 215, Dâru'l-Fikr, y.y, 1984.

⁹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 241; Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, V, 325; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, V, 111.

⁹⁵ Senedde bir veya birkaç râvînin düşürülmesi, atlanması, hadisin bu şekilde rivâyet edilmesi. Aydınlı, a.g.e, 76.

görüştüğünü söylemiştir.⁹⁶ İbn Maîn onun *mursil* olduğunu söylemektedir.⁹⁷ İbn Ebî Hâtim babasının onun hakkında “*Onun Ubâde b. es-Sâmit’ten hadis duyduğu doğru değildir. Muâz’dan yaptığı rivâyetler de mursel’dir. Bazan aralarında iki kişi vardır*” dediğini rivâyet ederken Ahmed b. Hanbel de Ebû’d-Derdâ’dan hadis işitmediğini söylemektedir. Ebû Zur’a ise Hz. Âişe ile karşılaşmadığını söylemektedir.⁹⁸

1.4.4. Buheyr b. Sa’d (?)

Şam’lıdır. Halid b. Ma’dân ve Şam’lı Mekhûl’dan rivâyetleri vardır. Kendisinden de Bakıyye b. el-Velîd, İsmail b. İyâş, akranı Sevr b. Yezîd hadis rivâyet etmiştir. Nesâî *sika* olduğunu söylemektedir.⁹⁹

1.4.5. Bakıyye b. el-Velîd (110–197)

Hıms’lıdır. Sevr b. Yezîd, babası Abdullah b. Bedr el-Cuhenî, Ebû Hureyre’den hadis rivâyetleri vardır. *Sikalardan yaptığı rivâyetlerde sika, sikaların dışındaki insanlardan yaptığı rivâyetlerde ise zayıftır.* Muhammed b. Hârun’un hilafetinin sonlarından hicri 197 yılında vefat etmiştir. *Munker hadisler rivâyet etmekteydi.*¹⁰⁰ *Zayıf râvîlerden ve meçhul kimselerden çok tedlîs*¹⁰¹ *yapmakla meşhurdur.*¹⁰² Nesâî *sika* derken Ebû Davud *Merâsîl*’inde zikretmiştir.¹⁰³ Ebû Mushir “*Bakıyye’nin hadisleri temiz değildir. Onlardan korunmak gerekir*” demiştir.¹⁰⁴ Ebû Hâtim “*Hıms’a vardığımda onların çoğunun Bakıyye gibi olduklarını gördüm. Bakıyye’nin hadislerini araştırdım ve onun sika olduğunu anladım. Fakat çok tedlis yapan biriydi. Ubeydullah b. Ömer, Şu’be ve Mâlik gibi kimselerden hadisleri dinliyordu. Daha sonra yalancılardan, zayıf ve metrûk kimselerden hadis rivâyet ediyordu ve zayıf kimselerin rivâyetlerini onların rivâyetiymiş gibi yapıyordu. Ve şöyle diyordu: “Ubeydullah b. Ömer Nâfi’den şöyle rivâyet etti, Mâlik Nâfi’den şöyle rivâyet etti”*¹⁰⁵ *Buhârî ondan hadis rivâyet*

⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, VIII, 167–74; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 102.

⁹⁷ Bâcî, *et-Ta’dîl ve’t-Tecrîh*, II, 533.

⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 102.

⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, IV, 20–2; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 115; Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, I, 175.

¹⁰⁰ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakât el-Kebîr*, VII, 470.

¹⁰¹ Râvînin hadisi bir gizli yönü, unsuru olduğu halde böyle bir yönü, kusuru olmadığını resmettirecek şekilde rivâyet etmesi. Bkz. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 152.

¹⁰² İbn Hacer, *Tabâkâtü’l-Mudellisîn*, 49, (thk. Asım b. Abdullah), Mektebetü’l-Menâr, Amman, 1403/1983; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 126.

¹⁰³ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, IV, 192–4.

¹⁰⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, II, 434–5.

¹⁰⁵ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, (thk. Mahmud İbrahim Zâyd), 200, Dâru’l-Va’y, Halep, t.y.

etmemiştir.¹⁰⁶ Hâkim senedinde Bakıyye'nin de yer aldığı aynı hadisi rivâyet etmiş ve bu hadisin Buhârî ve Muslim'in şartlarına uyduğunu söylemiştir.¹⁰⁷

1.4.6. Nuaym b. Hammâd (ö. 228)

Mısır'da iskân etmiştir. Nesâî dışındaki kütüb-i sitte müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel'den onun "İlk musnedi olanlardan" olduğu yönünde rivâyetler vardır. Ahmed b. Sâbit, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed'in onun hakkında "*Sika olmayanlardan hadis rivâyet etmektedir*" dediklerini aktarır. Ebû Zekeriyâ *sadûk*, *sika* biri olduğunu söyler. Ebû Saîd b. Yunus, mihne hadisesinde çektiği sıkıntılardan bahsettikten sonra onun hakkında "*sika olmayan kimselerden munker hadislerinin olduğunu söyler.*" Nesâî bir seferinde "*zayıf*" derken, başka bir seferinde ise "*sika değildir*" demektedir. Ebû'l-Feth el-Ezdî'den "*Sünneti desteklemek için hadis uydurduğu ve mezhep taasubundan dolayı Ebû Hanîfe'ye iftira etmek için yalan hikayeler anlattığı rivâyet edilir.*"¹⁰⁸

Senedinde bulunan Bakıyye dolayısıyla "*isnadı zayıf*" denen Ahmed b. Hanbel'de¹⁰⁹ geçen "*şakku's-sadr*" rivâyetinin senedinde farklı olarak Yezîd b. Abdirabbih (ö. 224) ve Hayeve b. Şureyh (ö. 224) yer almaktadır.

1.4.7. Yezîd b. Abdirabbih (ö. 224)

Hıms'lıdır. Bekıyye b. el-Velîd'den rivâyetleri vardır. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel¹¹⁰ Ebû Hâtim er-Râzî,¹¹¹ Muhammed b. Avf, Ebû Davud hadis rivâyet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'e onun hakkında sorulunca ondan övgüyle bahsetmiştir.¹¹² Yahyâ b. Maîn de *sika* biri olduğunu söylemektedir.¹¹³

1.4.8. Hayeve b. Şureyh (ö. 224)

Hıms'lıdır. Babasından, Bakıyye b. el-Velîd (Şamlı), İsmail b. İyâş (Şamlı),¹¹⁴ el-Abbâs b. el-Fadl el-Basrî, Abdulmelik b. Muhammed b. es-San'ânî, Yahyâ b. Saîd el-Hımsî'den hadis almıştır. Kendisinden de Yahyâ b. Maîn, Tirmizî, İbn Mâce, Buhârî, Ebû Davud, Ebû Hâtim er-Râzî hadis rivâyet etmiştir.

¹⁰⁶ Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 290.

¹⁰⁷ Hâkim, *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn (Zehebî'nin zeyliyle birlikte)*, II, 673.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 458–63; İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, (thk. Abdullah el-Kadî), III, 164, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406.

¹⁰⁹ Ahmed, *Musned*, IV, 184.

¹¹⁰ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 349.

¹¹¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 274.

¹¹² Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, II, 423–4.

¹¹³ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, IX, 279.

¹¹⁴ *Tehzîbu'l-Kemâl*'de İbrahim b. el-Alâ b. ed-Dahhâk'ın biyografisinde (II, 161) İbn Adiyy bir rivâyetin senedindeki kişiler hakkında değerlendirmede bulunurken İsmail b. İyâş ve Bakıyye dışındakiler "*mustekîm*"dir (II, 163) demektedir.

İbn Maîn ve Ya’kûb b. Şeybe onun hakkında *sikadır* derler ve İbn Hibbân *es-Sikât*ında zikretmiştir. Muslim ondan hadis rivâyet etmemiştir.¹¹⁵

Senedlerinde Bakıyye olduğundan dolayı Ahmed ve Dârimî’de isnadı zayıf olarak nitelenen hadisi rivâyet eden başka bir müellif de Hâkim’dir.¹¹⁶ O, bu hadisin sonunda hadisin Muslim’in şartlarına göre sahih bir hadis olduğunu ama Muslim ve Buhârî’nin bu hadisi rivâyet etmediğini söylemiştir. Fakat *bu rivâyetin senedinden, hem Dârimî hem de Ahmed’de yer alan Utbe ile Hâlid b. Ma’dân (ö. 204) arasındaki, Abdurrahman b. Amr es-Sülemî (ö. 110) düşürülmüştür.* Bu haliyle hadis, *munkatî* hadistir. Yine Dârimî rivâyetinde yer alan kalbin yarılp içindeki iki tane siyah alekanın çıkarılmasından sonra kalbin kar ve dolu suyu ile ayrı ayrı yıkanması ve sonra da sekine’nin kalbe yerleştirilmesi buradaki rivâyetinde yoktur. Kalbin yarılp içinden alekaların çıkarılıp atılmasından sonra kalbin yıkanmasından bahsedilmeden doğrudan Rasûlullah’ın ümmetinden bir grup insanla tartılmasından bahsedilmektedir. Yani *lafızlarda noksanlıklar vardır.*

Değerlendirme

Hadisin senedinde tâbiînden zayıf hadisin en bilinenlerinden olan *mursel* hadis rivayet etmekle meşhur olan Abdurrahman b. Amr es-Sülemî ve Halid b. Ma’dân bulunmaktadır. Yine *munker* hadis rivayet eden Bakıyye b. el-Velîd, zayıf ve meçhul kimselerden rivayet ettiği hadisleri güvenilir kimselere atfederek rivâyet eden bir kişidir. Zaten Bakıyye’nin bu özelliğinden dolayı “*senedinde tedlis yapan Bakıyye olduğundan dolayı hadisin senedi zayıftır*”¹¹⁷ demişlerdir. Nuaym b. Hammâd’ın ise *sünneti desteklemek için hadis uydurmakta* olduğu ve mezhep taasubundan dolayı Ebû Hanîfe hakkında yalan hikayeler uydurduğu belirtilmektedir. Bu itibarla hadis sıhhat açısından zayıftır.

1.5. Enes b. Mâlik’in (ö. 93/711) Rivâyet Ettiği “Şakku’s-Sadr” Hadisleri

Enes b. Mâlik’ten *iki çeşit “şakku’s-sadr” hadisi rivâyet edilmektedir.* Bunlardan biri *isrâ gecesini meydana gelen “şakku’s-sadr”, diğeri Rasûlullah’ın çocukluğunda sütannesinin yanındayken meydana gelen “şakku’s-sadr” ile ilgili rivâyetlerdir.*

¹¹⁵ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, VII, 482–4; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 70–1; el-Bâcî, *et-Ta’dîl*, II, 537; Zehebî, *Tezkiretu’l-Huffâz*, II, 425.

¹¹⁶ Hâkim, *el-Mustedrek ale’s-Sahîhayn* (Zehebî’nin zeyliyle birlikte), III, 154.

¹¹⁷ Dârimî, *Sünen*, Mukaddime, 3, (I, 16)

A. Enes b. Mâlik'in Rivâyet Ettiği İsrâ Gecesi Meydana Gelen “Şakku's-Sadr” Hadisleri

Buhârî ve Muslim'de yer alan hadisleri Enes b. Mâlik'ten rivâyet eden kişi **Şerîk b. Abdullah**'tır. Hadisenin Enes'in ağzından anlatıldığı iki rivâyette de olayın **peygamberlikten önce gerçekleştiği** bildirilmektedir. Rivâyetler şöyledir:

1. (Haddesenâ) Abdulaziz b. Abdullah (haddesenî) Süleyman (b. Bilâl) (an) **Şerîk b. Abdullah** (ennehû kâle: semi'tü) Enes b. Mâlik:

Rasûlullah **peygamberlik gelmeden önce** bir gece Mescid-i Haram'da uyurken ona **üç kişi** geldi ve onu götürdüler. Onların birincisi “**Hangisi o?**” diye sordu. Diğeri: “Ortasındaki ki o onların en hayırlısıdır.” dedi. Öbürü de: “Onların en hayırlısını alınız.” dedi.¹¹⁸ Onu taşıyıp zemzem kuyusunun yanına koyuncaya kadar onunla konuşmadılar. (Zemzem kuyusunun yanında) **Cebrail**, Rasûlullah'ı (s.a.s.) onlardan aldı ve boğazıyla kasıklarının arasını, *göğsünü ve karnını temizleyinceye kadar eliyle yıkadı*. Sonra içinde iman ve hikmetin dolu olduğu, altından bir tas getirildi. Onu göğsüne ve boğazının damarlarına sıkıştırdı/doldurdu ve (göğsünü) kapattı.¹¹⁹

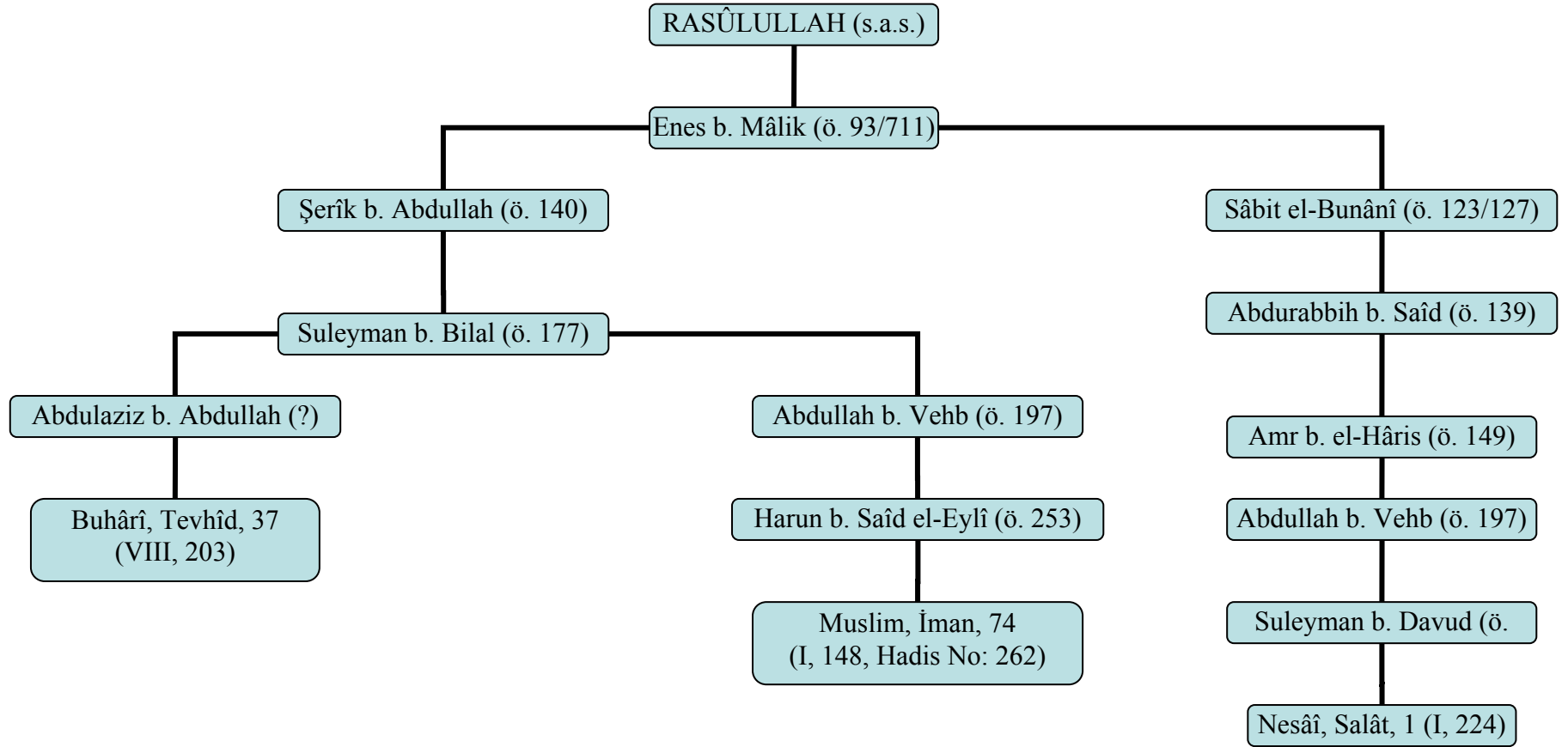
2. Hadisin Muslim'de rivâyet edilen varyantında Muslim, Şerîk'in hadisinin Sâbit el-Bunânî hadisine benzediğini ama onda bir takım *takdim te'hirlerin, ziyade ve noksanlıkların bulunduğunu* da bildirmiştir.¹²⁰ Bu rivâyetin senedinde Süleyman b. Bilâl'den Abdullah b. Vehb (ö. 197), ondan da Hârûn b. Saîd el-Eylî'nin (ö. 253) rivâyet ettiği bildirilmektedir.

Enes'ten gelen İsrâ hadislerinin rivâyet şeması şöyledir:

¹¹⁸ Hadisin bu kısmında ‘Bütün bunlar o gece oldu bitti ve bundan sonra başka bir gece gelinceye kadar *kalbinin gördüklerini* bir daha görmedi. Gözleri uyur ama kalbi uyumaz. İşte bütün Peygamberler böyledir. Gözleri uyur ama kalpleri uyumaz.’ şeklinde râvîlere ait olduğunu düşündüğümüz bir açıklama vardır.

¹¹⁹ Buhârî, Tevhîd, 37, (VIII, 203).

¹²⁰ Muslim, İman, 74, (I, 148, Hadis no: 262). Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen İsrâ gecesi meydana gelen diğer bir rivâyet için bkz, Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 257, (Hadis No: 744).

Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen
İsrâ Hadislerinin rivayet şeması

Hadisin sahâbi râvîsi olan Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Vehb'den daha önce bahsetmiştik. Diğer râvîlere gelince:

1.5.1. Şerîk b. Abdullah (ö. 140)

Kûfeli'dir. Enes, Said b. el-Müseyyeb, Abdurrahman b. Ebî Said el Hudrî ve başka sahabîlerden rivâyetleri vardır. Kendisinden hadis rivâyet edenler arasında ise Said el-Makberî (Şerik'ten yaş itibariyle büyüktür), Sevrî, Mâlik, Süleyman b. Bilal ve daha başka kimseler vardır. *İbn Maîn ve Nesâî onun hakkında Ebû'l-Hasen ed-Dârakutnî Enes b. Mâlik ve Mâlik b. Sa'sa'dan bu hadisi Katâde'den başka kimsenin rivâyet etmediğini söyler.*¹²¹ Vâkidî 140 yılında öldüğünü rivâyet eder.

Âcurrî, Ebû Davud'un Şerik için *sika* dediğini rivâyet eder. İbn Hibbân sikalar arasında zikredip araya hata ettiğini de söylerken Nesâî *kuvvetli olmadığını* söyler.¹²² Abdulhak, Şerik'in *ehl-i hadis nazarında hafız kabul edilmediğini* söyler.¹²³

1.5.2. Süleyman b. Bilâl (ö. 177)

Medine'lidir. el-Kureysî, et-Teymî, el-Medenî de derler. Zeyd b. Eslem, Abdullah b. Dinâr, Salih b. Keysân, Şerik b. Abdullah gibi kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbnu'l-Mübârek, Abdullah b. Vehb, Abdulaziz b. Abdullah, Ka'nebî ve başkaları hadis rivâyet etmişlerdir.

Halîlî *sika* birisi olduğunu fakat rivâyetlerinin çok olmadığını söyler. İbn Hibbân *es-Sikat*'ında zikreder. Osman b. Ebî Şeybe "*lâ be'se bih*" der ve *onun hadisine güvenen hiç kimsenin olmadığını* söyler.¹²⁴

1.5.3. Abdulaziz b. Abdullah (ö. 177)

Medine'lidir. Buhârî'nin şeyhlerindendir. Abdullah b. Ca'fer, Süleyman b. Bilâl, Mâlik İbnu'l-Mâcişûn, Nâfi b. Ömer el-Cühemî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden de Ebû Hâtim ve başka bazı kişiler hadis rivâyet etmişlerdir.

Ebû Davud bir yerde onun için "*sika*"dır derken başka bir yerde Âcurrî'nin hakkında bilgi edinmek için soru sorduğu râvîler içinde bulunan Abdülaziz için "*zayıf*"tır¹²⁵ der. Abdülaziz el-Üveysî de onu "*zayıf*" olarak görmektedir. İbn Ebî Hâtim babasının onun hakkında "Yahyâ b. Bukeyr'den daha iyidir" dediğini

¹²¹ Nevevî, *Minhâcû'l-Muhaddisîn*, I, 240, el-Matbaatu'l-Kastaliyye, Mısır, 1283.

¹²² İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 337–8.

¹²³ Nevevî, a.g.e, 233–4.

¹²⁴ İbn Hacer, a.g.e, IV, 175–6; Zehebî, *Siyer*, VII, 425; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XI, 372–5.

¹²⁵ Zehebî, *Mîzân*, II, 630.

nakleder.¹²⁶

1.5.4. Hârûn b. Saîd el-Eylî (170–253)

İbn Uyeyne, İbn Vehb, Bîşr b. Bekir ve diğerlerinden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Muslim, Ebû Davud, Nesâî, İbn Mâce, Ebû Hâtim ve daha başka kişiler hadis rivâyet etmişlerdir.

Nesâî onun hakkında bir yerde “*sika*”dır derken başka bir yerde “*lâ be’se bih*” demiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’ında zikretmektedir.¹²⁷

3. Enes b. Mâlik’ten gelen üçüncü İsrâ hadisini “*Namazın farz kılındığı yer*” adlı bab başlığında, Enes’in anlatımıyla, rivâyet eden *Nesâî*’de geçen rivâyet de şöyledir: (Ahberanâ) Süleyman b. Davud (an) Abdullah b. Vehb (ahberanî) Amr b. el-Hâris (enne) Abderabbih b. Saîd (haddesehû) Sâbit b. Eslem el-Bunânî (haddesehû) Enes b. Mâlik:

“*Namaz Mekke’de farz kılındı. Rasûlullah’a iki melek gelip onu zemzemin yanına götürdüler. Karnını yardılar ve iç organlarını altından bir tase koyup onları zemzemle yıkadılar. Sonra da karnına iman ve ilim doldurdular.*”¹²⁸

1.5.5. Sâbit b. Eslem el-Bunânî (ö. 123–127)

Enes, İbn Zübeyr, Abdurrahmân b. Ebî Leylâ gibi sahabîlerden hadis rivâyet etmiş ve kendisinden de Humeyd et-Tavîl, Şu’be, Cerîr b. Hâzim, Ma’mer, Hemmâm, Hammad, Süleyman b. Muğîre, Atâ, Katâde ve daha başka kişiler hadis rivâyet etmişlerdir. Kendisinden hadis rivâyet eden son kişi zayıf birisi olan Ammâre b. Zâ’zân’dır.

Ebû Tâlib, *hadiste doğru biri olduğunu Katâde ile birlikte kıssa anlattığını* söyler. İbn Hibbân, İbn Sa’d, Ahmed b. Hanbel *sika* birisi olduğunu söylerken Yahyâ b. el-Kettân “*Enes’ten gelen rivâyetlerde Sâbit hata etti/yanıldı*” demektedir. Ebû Zur’a ise onun “*irsâl*”¹²⁹ yaptığını söyler. İbn Uleyye 123 senesinde öldüğünü söylerken Cafer b. Süleyman 127 de öldüğünü belirtir.¹³⁰

1.5.6. Abdurabbih b. Saîd (ö. 139)

Medine’lidir. Yahya b. Saîd’in (120–198) kardeşidir. Dedesi Kays ve Sâbit b. Eslem el-Bunânî’den rivâyetleri bulunmaktadır. Kendisinden Amr b. el-Hâris, Leys,

¹²⁶ Zehebî, *Mizân*, a.y; İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 345–6.

¹²⁷ İbn Hacer, a.g.e, XI, 6–7.

¹²⁸ Nesâî, *Salat*, I, (I, 224). Hadisin içinde yer aldığı bâb başlığından da anlaşıldığı gibi hadis Şerîk rivâyetini nakzetmektedir. Çünkü namazın, sanki Şerîk rivâyetinden habedarmış gibi, Mekke’de ve peygamberlik anında farz kılındığını ifade etmektedir.

¹²⁹ Bkz. 33. dipnot.

¹³⁰ İbn Hacer, *Tehzib*, II, 2–4; Zehebî, *Mizân*, IV, 342–9.

Mâlik, Sevrî, İbn Uyeyne, Şu'be, Hammâd b. Seleme hadis rivâyet etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, Nesâî “*sika*” biri olduğunu söylerken Ebû Hâtim “*lâ be'se bih*” demektedir. İbn Sa'd “*sika*” olduğunu ve çok hadis rivâyet ettiğini söylemektedir.¹³¹ İbn Hıbbân onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir.¹³²

1.5.7. Amr b. el-Hâris (90–149)

Medine'lidir ama Mısır'da yaşamıştır. Babasından, Abdurabbih, Yahya b. Saîd'den rivâyetleri vardır. İbn Sa'd, İbn Maîn, Nesâî, Ebû Zur'a ondan “*sika*” olarak bahseder. Ebû Hâtim zamanının imamı olduğunu söylerken Abdullah b. Vehb de “Amr yaşasaydı Mâlik b. Enes'e ihtiyacımız kalmazdı” demektedir.¹³³

B. Enes b. Mâlik'in Rivâyet Ettiği Rasûlullah'ın Çocukluğunda Meydana Gelen “*Şakku's-Sadr*” Hadisleri

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen diğer “*şakku's-sadr*” rivâyeti Hz. Peygamber'in çocukluğunda meydana gelen “*şakku's-sadr*” hadisidir. Hadislerin tamamı Enes'in ifadeleri ile anlatılmaktadır. Bu hadislerin üç tanesini Ahmed, ikişer tanesini Muslim ve İbn Hıbbân, birer tanesini de Hâkim ve İbn Ebî Şeybe rivâyet etmiştir.

Hadis şöyledir: (Haddesenâ) Abdullah (haddesenî) Ahmed (haddesenâ) Hasan b. Musâ (haddesenâ) Hammâd b. Seleme (ahberanâ) Sâbit b. Eslem el-Bunânî (an) Enes b. Mâlik:

Rasûlullah (s.a.s.) *çocuklarla birlikte oynarken Cebrâil geldi. Onu yakaladı ve yere yatırdı. Kalbini (göğsünü) yardı ve kalbini çıkarıp kalbini de yardı. Sonra ondan bir kan pıhtısı/aleka çıkardı ve “Bu şeytanın sendeki payıdır” dedi. Daha sonra kalbini altın bir tasta zemzemle yıkadı. Kalbini iyileştirip yerine koydu. Çocuklar annesine gelip “Muhammed öldürüldü” dediler. (Annesi ve babası) onun yanına geldiler ve onu benzi solmuş bir halde buldular.*¹³⁴

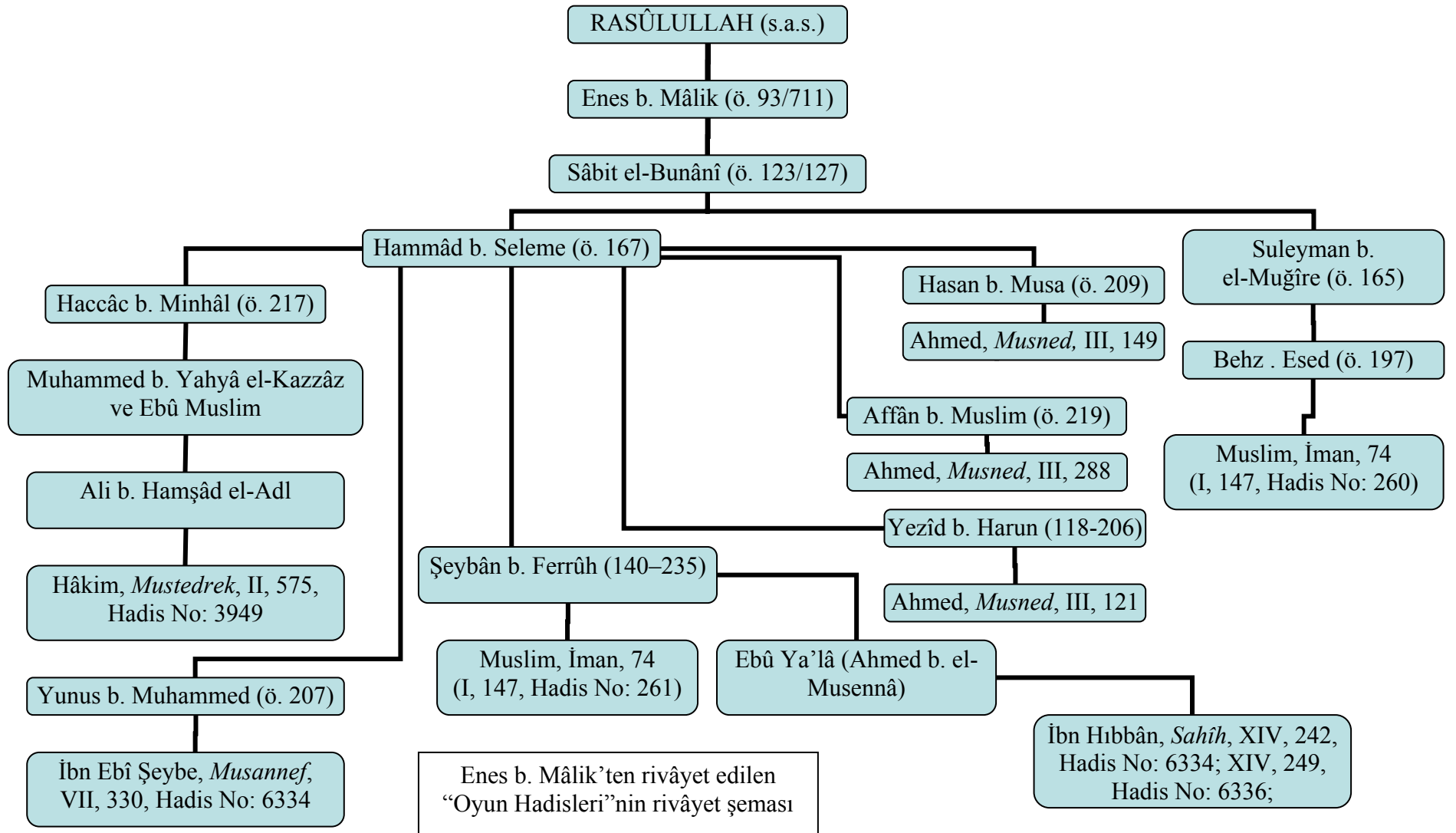
Hadisin rivâyet zinciri şöyledir:

¹³¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 126–7; Zehebî, *Mizân*, XVI, 477–8.

¹³² İbn Hıbbân, *es-Sikat*, VII, 153.

¹³³ İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII, 14–6; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 183–4; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXI, 568–576.

¹³⁴ Sâbit “Enes bana ‘ben onun göğsündeki dikiş izini görüyordum’ dedi” demiştir. Hammâd hadisi bazen de “Ona birisi geldi” şeklinde rivâyet etmiştir. Ahmed, *Musned*, III, 149.

1.5.8. Hammâd b. Seleme (ö. 167)

Basra'lıdır. Sabit el-Bünânî, Katâde, dayısı Humeyd et-Tavîl, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbn Cüreyc, Sevrî, Şu'be (bu ikisi yaş olarak Hammad'dan büyüktür), İbnu'l-Mübarek, Ebû Davud et-Tayâlisî hadis rivâyet etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, İbnu'l-Medinî güvenilir birisi olduğunu söylerler. Buhârî, *yalancılar onun hadisine idracta (ilavelerde) bulundukları için ondan hadis almamış*, Muslim ise hadis almıştır. *Hâkim, Muslim'in aldığı hadislerin asıl değil şevâhidden olduğunu söyler. Beyhakî de ömrünün sonlarına doğru hafızasının kötüleştiğini ve bu dönemde yaptığı rivâyetlerden dolayı hata yaptığını bundan dolayı da Buhârî'nin ondan rivâyette bulunmadığını belirtir. İbn Sa'd zaman zaman munker hadisler de rivâyet ettiğini söyler.*¹³⁵

1.5.9. Suleyman b. el-Muğîre (ö. 165)

Basra'lıdır. Babasından, Sâbit el-Bünânî, İbn Sîrîn gibi kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Sevrî, Şu'be, Behz b. Esed, Ebû Davud et-Tayâlisî, İbnu'l-Mubârek gibi kişiler rivâyette bulunmuşlardır.

Yahyâ b. Maîn, İbn Sa'd, Ali İbnu'l-Medînî ve Nesâî *sika* birisi olduğunu ifade eder. Buhârî de 165 yılında öldüğünü söylemektedir.¹³⁶

1.5.10. Behz b. Esed (ö. 197)

Basra'lıdır. Şu'be, Hammad b. Seleme, Süleyman İbnu'l-Muğîre gibi kişilerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Hişam et-Tûsî gibi kişiler hadis rivâyet etmişlerdir.

Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, İbn Hibbân onun *sika* birisi olduğunu söyler.¹³⁷

1.5.11. Şeybân b. Ferrûh (140–235)

Cerîr b. Hâzim, Ebân b. Yezîd el-İtâr/Attâr, Hammad b. Seleme, Süleyman b. el-Muğîre, ve Ebû Davud'dan hadis rivâyet etmiştir. Kendisine Ebû Davud, Nesâî, Ebû Ya'lâ hadis rivâyet etmiştir.

Ebû Hâtim, Ahmed b. Hanbel onun hakkında *sika* birisidir derler. Sâcî *Kaderiyyeden olduğunu fakat sika birisi olduğunu* söyler.¹³⁸

1.5.12. Hasan b. Musa (140–235)

Bağdat'lıdır. Şu'be, Sevrî, İbn Uyeyne'den hadis rivâyet etmiştir. İbn Maîn,

¹³⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 175–6; Zehebî, *Mîzân*, I, 590; Zehebî, *Siyer*, VII, 444.

¹³⁶ İbn Hacer, a.g.e, IV, 220–1.

¹³⁷ İbn Hacer, a.g.e, I, 497–8.

¹³⁸ İbn Hacer, a.g.e, IV, 374–5.

Ali b. el-Medîni *sika* olduğunu söylerler. İbn Hıbbân da *es-Sikât*'ında zikretmiştir. Rey şehrinde vefat etmiştir.¹³⁹

1.5.13. Abdullah b. Hâşim (ö. 255–9)

Nisabur'da saygın bir konumu vardı. Hadis rivâyet ettiği kişiler arasında İbn Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Vekî', Behz b. Esed bulunmaktadır. Kendisinden de Muslim, Ahmed b. Seleme hadis rivâyet etmiştir.

Salih b. Muhammed ondan *sika* birisi diye bahseder, İbn Hıbbân da *es-Sikât*'ında ondan *mustekîmu 'l-hadîs* diye bahsetmektedir.¹⁴⁰

1.5.14. Yezîd b. Hârûn (118–206)

Vâsıtlıdır. Akrânı olan Bakıyye b. el-Velîd, Hammâd b. Seleme, Saîd b. Ebî Arûbe, Servî, Şerîk b. Abdullah, Mâlik b. Enes, Hişâm ed-Dustuvâî, Hemmâm b. Yahyâ, Muhammed b. İshâk hadis rivâyet ettiği kişilerdendir. Kendisinden de Bakıyye b. el-Velîd, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Sinan, İshâk b. Râhaveyh hadis rivâyet etmişlerdir.

Ebû Tâlib Ahmed b. Hanbel'den onun “Haccâc b. Ertât'tan yaptığı rivâyetlerde sağlam birisi” olduğunu söylemektedir. İbnu'l-Medîni, İbn Maîn onun “*sika*” olduğunu söylemektedirler. Ebû Hâtim “*sika, imam, sadûk bir kişi olduğunu ve onun gibiler hakkında soru sorulamayacağını*” ifade etmektedir. Yezîd b. Hârûn'un kendisi bir hadis dışında tedlis yapmadığını söylese de İbn Maîn onun için *ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybettiğinden dolayı tedlis yaptığını ve hadisleri kimden rivayet ettiğini ayıramadığını* söyler.¹⁴¹

Değerlendirme

Şerîk b. Abdullah'ın Enes'ten rivâyet ettiği İsrâ hadisi, rivayetteki râvilerin çoğunluğu hakkında güvenilir oldukları yönünde kanaatlar olsa da, öncelikle *tarihi gerçeklerle örtüşmemektedir*. Rivâyette İsrâ hadisesinin peygamberlikten önce olduğu belirtilmektedir. İsrâ ve Mirac olayının peygamberlik esnasında gerçekleşmesinden dolayı *hadis tarihi açıdan zayıftır*. Yine hadisin rivâyet zincirinde yer alan Sâbit b. Eslem'in Katâde ile birlikte *insanlara kıssa anlatmakta olduğu ve Enes'ten gelen rivâyetlerde hata yaptığı* rivayet edilmektedir.

Enes'ten gelen Rasûlullah'ın çocukluğundaki “*şakku's-sadr*” rivayetlerinin

¹³⁹ İbn Hacer, a.g.e, II, 323; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, VIII, 170; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI, 328–33.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 60.

¹⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 366–9; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 261–269; Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 368.

bazılarında bulunan Enes’e ait olan “*ben dikiş izini görüyordum/biz dikiş izini görüyorduk*” ifadelerinin Hammâd b. Seleme kaynaklı olduğunu düşünmekteyiz. Zira bu ifadeler hadisi rivayet eden Süleyman b. el-Muğîre varyantında bulunmamaktadır.¹⁴² *Munker hadis rivayet etmekle meşgul olmasından*, yalancılardan onun hadislerine ilavelerde bulunmasından ve de ömrünün sonlarına doğru hafızasının kötüleşmesinden dolayı Buhârî Hammâd’dan hadis almamıştır.

Genel Değerlendirme

Sened açısından, hadisin sıhhat değerlendirmesi ile ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Râvî sayısı açısından bakıldığında hadisleri esas olarak dört sahâbi, Mâlik b. Sa’sa’, Übeyy b. Ka’b, Utbe b. Abd es-Sulemî ve Ebû Zerr, rivâyet etmektedir. *Enes b. Mâlik’in rivâyetleri* kanaatimizce bizzat kendisinin rivâyetleri değil, onun *Mâlik b. Sa’sa’* ve *Ebû Zerr*’den yaptığı *irsalleridir*. Üçüncü ve dördüncü tabakalardan itibaren hadisin ravilerinde bir artış söz konusudur. Yani hadisimiz üçüncü dördüncü tabakadan itibaren meşhur olmuştur. Hadisin sahâbî râvîlerinin dışında kalan râvîleri açısından değerlendirildiğinde ise şu tespitler yapılabilir;

Toplam olarak *yirmi yedi merfu hadis*in sened kritiği yapılmış olup bunlardan Mâlik b. Sa’sa’dan gelen rivâyetlerin râvîlerinden olan Muâz b. Hişâm hakkında bilgi bulunamazken yine sekiz râvî hakkında da cerh ve ta’dil imamları zayıf oldukları yönünde ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Mâlik b. Sa’sa’dan gelen rivâyetlerin kendisinden dağıldığı bileşke râvî *Katâde* hakkında, râvînin rivayetine terk edilmesi gerektiğini ifade eden *hâtıbu’l-leyl* olduğu ve *irsâl yaptığı* yönünde ifadeler vardır. Aynı şekilde Affân b. Muslim hakkında da *irsâl yaptığı* ve *mursel haberleri muttasıl ve mevkuף haberleri de merfu hale getirmekle* meşhur bir kişi olduğu söylenmiştir. Ahmed ve Buhârî’deki rivayetlerin senedlerindeki Hemmam b. Yahyâ’nın *yazdıklarına muhalif rivayetlerde bulunduğu* söylenmektedir. Yine Buhârî’deki *Halîfe b. Hayyât* hakkında da “*zayıf olduğu, halka hikaye anlattığı ve hadis rivayet etmese daha iyi olur*” şeklinde cerh ifadeleri kullanılmıştır.

¹⁴² Muslim, İman, 74, (I, 147, Hadis no: 260). Hammâd b. Seleme rivâyetleri için bkz. Muslim, İman, 74, (I, 147, Hadis no: 261); Ahmed, *Musned*, III, 121; III, 288; III, 149; Hâkim, *el-Mustedrek*, II, 575 (Hadis No: 3949); İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), VII, 330, (Hadis no: 36557), Beyrut, 1989; İbn Hıbbân, *Sahîhu İbn Hıbbân bi Tertîb-i İbn Belbân*, (thk. Şuayb Arnavut), XIV, 242, 249 (Hadis No: 6334, 6336) Muessesetu’r-Risâle, 2. bsk, Beyrut, 1414/1993.

Hadis kaynaklarında sadece Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'inde geçen *Übeyy b. Ka'b rivâyeti* Ahmed b. Hanbel'in oğlu *Abdullah'ın ziyadelerindendir*. Hadis rivâyet tekniği açısından *ferd hadistir*. Hadiste aynı aileden silsile yoluyla yapılan bir rivâyet izlenimi vardır. Muaz b. Muhammed'in meçhul bir kimse olduğu söylenirken Ali İbnu'l-Medînî Muhammed b. Muaz'ı "*Ne Muhammed'i, ne de babasını tanıyoruz. Bu isnad tamamıyla meçhul bir isnaddır*" diyerek Muhammed b. Muaz'ı reddetmiş hem de hem hadisin meçhul olduğunu belirtmiştir. *Yunus b. Muhammed'in da yalancı ve zayıf olduğu söylenmiştir*.

Ebû Zerr kanalıyla gelen hadislerin râvîlerinden *Yunus b. Yezîd'in hadis rivayetinde çok hata yaptığı, hıfzının kötülüğünden dolayı hadiste hüccet olmadığı; Yahyâ b. Abdullah'ın hadiste zayıf kabul edilmesinden dolayı hadislerinin alınamayacağı* ifade edilmektedir. Yine *Anbese b. Hâlid için cerh ve ta'dil imamları ağır ifadeler kullanmaktadırlar. Ahmed b. Salih'in kezzâb, hadis uyduran bir kişi olduğu; Harmele b. Yahyâ'nın da yazdığı hadislerle amel etmediği* belirtilmektedir. *Ebû Zerr'den gelen rivâyetlerde Rasûlullah'ın göğsünün yarılıp zemzemle yıkanması işinden bahsedilmesine rağmen onun kalbinin yarılıp temizlenmesi olayından bahsedilmemektedir*.

Utbe b. Abd es-Sulemî yoluyla gelen hadislerin senedlerinin *tâbiîn tabakasında* zayıf hadisin en bilinenlerinden olan *mursel hadis* rivayet etmekle meşhur olan *Abdurrahman b. Amr es-Sulemî* ve *Halid b. Ma'dân* bulunmaktadır. Hadisin râvîlerinden olan Bakıyye b. el-Velîd *munker hadis* rivayet eden, zayıf ve meçhul kimselerden rivayet ettiği hadisleri güvenilir kimselere atfederek rivâyet etmekle meşhur biriydi. Zaten Bakıyye'nin bu özelliğinden dolayı "*senedinde tedlis yapan Bakıyye olduğu için hadisin senedi zayıftır*" denilmiştir. Nuaym b. Hammâd'ın ise *sünneti desteklemek için hadis uydurmakta olduğu* ve mezhep taasubundan dolayı Ebû Hanîfe hakkında yalan hikayeler uydurduğu belirtilmektedir. Bu itibarla *Utbe b. Abd es-Sulemî* yoluyla gelen *hadis* sıhhat açısından zayıftır.

Enes b. Mâlik'ten gelen hem Buhârî'de hem de Muslim'de bulunan Şerîk b. Abdullah kanalıyla gelen bir rivâyet vardır ki bu rivâyet de tarihi gerçeklere aykırı olmasıyla dikkat çekmektedir. Rivâyette İsrâ hadisesinin peygamberlikten önce olduğu belirtilmektedir. İsrâ ve Mirac olayının peygamberlik esnasında gerçekleşmesinden dolayı *hadis tarihi açıdan zayıftır*. Hadisin râvîlerinden *Sâbit b.*

Eslem'in Katâde ile birlikte insanlara kıssa anlatmakta olduğu ve Enes'ten gelen rivâyetlerde hata yaptığı belirtilmektedir.

Bunun dışında yine Enes b. Mâilîk'ten gelen Rasûlullah'ın çocukluğunda başından geçen “*şakku's-sadr*” rivâyetlerinde yer alan *Enes'e ait* olan “*Göğsündeki dikiş izini ben görüyordum/biz görüyorduk*” şeklindeki ifadelerin *Hammâd b. Seleme kaynaklı* olduğunu düşünmekteyiz. Zira bu ifadeler hadisi rivayet eden Süleyman b. el-Muğîre varyantında bulunmamaktadır. Buhârî, *munker hadis rivayet etmekle meşgul olmasından*, yalancıların onun hadislerine ilavelerde bulunmasından ve de ömrünün sonlarına doğru hafızasının kötüleşmesinden dolayı Hammâd'dan hadis almamıştır.

İttisal yönünden bakıldığında ise, senedi zayıf olanlar dâhil, *hadislerin senedlerinde bir inkıta yoktur*. Yalnız Abdurrezzak b. Hemmâm'ın *Musannef*'inde,¹⁴³ İbn Hıbbân'ın *Sahîh*'inde¹⁴⁴ yer alan rivâyetlerde *inkıta* bulunmaktadır. Ayrıca Tayâlisî'nin *Musned*'inde¹⁴⁵ yer alan haberde de *hali ve zatı meçhul bir kişiden* bahsedilmektedir. Bu haberlerle ilgili yorumları “*Şakku's-Sadr Rivâyetinin Metinlerinin Kronolojik Olarak İncelenmesi*” adlı başlık altında inceleyeceğiz.

Hadis edâ siygaları açısından baktığımızda hadislerin müelliflere yakın tarafları olan baş taraflarında *ahberanâ*, *haddesenâ* gibi lafızlar kullanılırken, sonlarına doğru *an* edâ sîygasının kullanıldığı görülmektedir. Hadis tekniklerinin daha sonraki dönemlerde kullanımının oturmaya başladığı buradan anlaşılmaktadır. Hadislerin metinlerinde birbirlerine muhalefet söz konusu değildir. Fakat *metinler arasında lafız farklılıkları, ziyadeler ve noksanlıklar* mevcuttur.

Şimdi de hadislerin yer aldığı kitapların kaynak değerlerini incelemeye geçmek istiyoruz.

¹⁴³ Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-San'ânî, *Musannef*, (thk. Habîburrahmân el-A'zamî), V, 317, (Hadis no: 9718), el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut, 1392/1972.

¹⁴⁴ İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 243.

¹⁴⁵ Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud el-Fârisî, *Musned*, I, 215, (Hadis no: 1539), 1. bsk, Dâîratu'l-Maârifî'n-Nizâmiye, Haydarâbat, 1321.

2. HADİSLERİN KAYNAK DEĞERİ

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) haberlerini/hadislerini bilmenin yolu da, ondan sened ve metin olarak bizlere kadar ulaşan hadislerdir. İşte bu söz konusu hadislerle günümüzde ulaşabilmenin tek yolu da, hadis ilmine dair telif edilmiş olan kitaplardan geçmektedir.

Hadis kitapları ise farklı tabakalara ayrılmaktadır. Sıhhat ve şöhet itibarıyla hadis kitapları dört tabakaya ayrılır.¹⁴⁶ Yani bir hadis kitabı sıhhat ve şöhet vasıflarını taşıyorsa o hadis kitabı birinci tabakada yer almaktadır. İkinci tabakada yer alan hadis kitapları ise meşhur hadisleri, sıhhati kesin ve zan mertebesinde olan hadisleri ihtiva eder.¹⁴⁷

I. tabakada bulunan hadis kitapları üç tanedir. Bunlar: İmam Mâlik'in (ö: 179) *Muvatta* 'ı, Buhârî'nin (ö: 256) *Sahih* 'i ve Muslim'in (ö: 261) *Sahih* 'idir. Bu üç hadis kitabı içinde bulundurdıkları hadislerin sıhhatleri bakımından, diğer hadis kitaplarına karşı öncelik kazanmışlardır. Bu kitaplardan kısaca bahsetmek istiyoruz.

Sahih hadis kitapları içinde ilk telif edilme açısından İmam Mâlik'in *Muvatta* 'ı ilk sırada gelmektedir. Yalnız *Muvatta* 'ın matbu hadis kitapları içinde ilk sahih hadis kitabı olması ondan önce bir hadis kitabı olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim İbn Hacer aynı dönemde Mekke'de İbn Cüreyc, Şam'da Evzâî, Kûfe'de Sufyân es-Sevrî, Basra'da Hammâd b. Seleme, Vâsıt'ta Heşim, Yemen'de Ma'mer b. Râşid, Horasan'da Abdullah İbnu'l-Mubârek, Rey'de Cerîr b. Abdulhamîd'in hadis kitabı yazdığını ama bunların hangisinin önce yazıldığının bilinmediğini söylemektedir.¹⁴⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî ise *Muvatta* 'nın 120 veya 130 senelerinden sonra İbn Cüreyc ve Ma'mer b. Râşid'in kitaplarından sonra (üçüncü kitap olarak) yazıldığını söylemektedir.¹⁴⁹ Hadislerinin sıhhatinin şöhetini bakımından bugün sahih hadis kitaplarının başında gelen Buhârî ve Muslim'in hadis kitaplarının henüz yazılmadığı bir dönemde yazılan *Muvatta* ', ilim çevrelerde doğal olarak haklı

¹⁴⁶ Dihlevî, Şah Veliyullah, *Huccetullahi'l-Bâliğa*, (trc. Mehmet Erdoğan), I, 489, İz yay, 3. bsk, İstanbul, 2002.

¹⁴⁷ A.g.e, 491.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, (thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdulbâkî), 6, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1989; Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî fî Şerh-i Takrîbu'n-Nevevî*, (thk. Abdulvehhâb Abdullatîf), I, 89, Mektebetu'r-Riyâd, Riyâd, t.y.

¹⁴⁹ Zurkânî, Muhammed, *Şerhu Muvattai'l-İmam Mâlik*, I, 13, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, y.y, 1381/1961.

bir şöhret elde etmiştir. İmam Şâfi'nin *Muvatta'* hakkında “*Yeryüzünde, Allah'ın kitabından sonra Mâlik'in kitabından daha sahih bir kitap yoktur.*”¹⁵⁰ Ve “*Yeryüzünde (sahihlik bakımından) Kur'an'a en yakın kitap Mâlik'in kitabıdır*”¹⁵¹ dediği rivâyet edilmektedir. Ama bu sözleri yine Şâfi mezhebine müntesip olan İbn Hacer “*Şâfi bu sözü Buhârî ve Muslim'in kitaplarından önce söyledi. Bu iki kitabın da en sahihi Buhârî'nin Sahih'i ve Muslim'in Sahih'i şeklindedir.*”¹⁵² *Muvatta'*ın sıhhat yönünden üstünlüğü *Sufyân es-Sevrî'nin* (ö: 161/778) *Câmi'i* ve *Hammâd b. Seleme'nin Musannef'i* gibi kitaplar arasındaydı.”¹⁵³ şeklinde yorumlama yoluna gitmiştir. Ebû Bekr b. el-Arabî (ö. 543/1148) de “*Muvatta'*ın ilk asıl hadis kitabı olduğunu Buhârî'nin *Sahih'*inin de ikinci asıl olduğunu daha sonra ise Muslim ve Tirmizî'nin geldiğini”¹⁵⁴ söyler. İbnu'l-Arabî biraz da mezhep taassubunun etkisinde kalarak bu görüşlerini daha keskin bir şekilde şöyle ifade eder: “*Bu kitap İslam'ın prensipleri hakkında yazılmış olan ilk ve son kitaptır. Çünkü benzeri henüz yazılmadı. Zira Mâlik, furû fıkha ulaşabilmek için usûl-i fıkhn kurallarını koydu. Aynı zamanda Mâlik kitabında usûl-i fıkhn kaidelerinin çoğuna dikkat çekmiştir.*”¹⁵⁵

Şâfi'nin sözlerine yapılan itirazlara baktığımız zaman itiraz sahiplerinin haklılık paylarının olduğunu teslim etmemiz gerekmektedir. Çünkü bir şeyi kıyaslayabilmek için kıyas yapılan şeylerin ortada mevcut olması gerekmektedir. Nitekim Şâfi, *Muvatta'*ı dönemi içindeki eserlerle kıyaslamış, üstünlüğünün de yine dönemindeki var olan kitaplara karşı olduğunu kastetmiştir. İbnu'l-Arabî'nin iddialarına gelince biraz önce de belirttiğimiz gibi bu sözler ilmilikten daha çok taassuptan kaynaklanmaktadır.

Mâlik, *Muvatta'*ında ilgili konun başında önce konuyla ilgili hadise, sonra sahabe ve tâbiînin fetvalarına yer vermiştir.¹⁵⁶ Bazen Medine halkının üzerinde icma ettikleri olayları kitabında zikreder, bazen de hadisin peşinden hadiste geçen garîb kelimelerin lügavî manalarını veya hadisten kastedilen manayı açıklar. Son olarak da

¹⁵⁰ A.g.e, 12; İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 9; Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâisu'l-Hasîs*, 30, Matbaatu Muhammed Ali Sabîh, 3. bsk, Mısır, t.y.

¹⁵¹ Zurkânî, a.g.e, 12.

¹⁵² İbnu's-Salâh, a.g.e, 9; Suyûtî, a.g.e, I, 91.

¹⁵³ İbn Hacer, a.g.e, 10; İbnu's-Salâh, a.g.e, 9; Şâkir, a.g.e, 10.

¹⁵⁴ Zurkânî, a.g.e, 11.

¹⁵⁵ Hûlî, Muhammed Abdulazîz, *Târîhu Funûni'l-Hadîs*, 40, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1987.

¹⁵⁶ İbn Hacer, a.g.e, 6.

kendi kanaatini belirtir.¹⁵⁷ Mâlik'in *Muvatta*'nda hadis rivâyet ettiği râvilerin sayıları 95 civarındadır. Medine dışına hiç seyahat etmediği için bu râvilerin altısı hariç tamamı Medinelidir. Bu râvilerle de ya Medine'de ya da Mekke'de karşılaşmıştır. Bu altı muhaddisten rivâyeti de çok azdır.¹⁵⁸

İmam Malik, senedde meydana gelen kopukluğun hadise bir zararının olmadığı görüşünde olduğu için *mursel*, *munkatî* ve *beleğânî/beleğânâ* lafızlarıyla¹⁵⁹ gelen hadisleri kitabında kullanmada bir sakınca görmemiştir.¹⁶⁰ İbn Abdilber (ö: 463/1070) *Muvatta*'daki *mursel*, *munkatî* ve *mu'dal* hadislerle ilgili bir kitap telif etmiş ve burada *Muvatta*'daki "*belâğât*" lafızlarıyla rivâyet edilen 61 hadisin, dördü hariç, başka kanallardan rivâyet edilerek *musned/muttasıl* olarak rivâyet edildiğini ispatlamaya çalışmıştır.¹⁶¹ Bundan başka *Muvatta*'daki *munkatî* hadisleri *muttasıl* olarak rivâyet etmek amacıyla İbn Ebî Zi'b (ö: 159), Sufyân b. Uyeyne (ö: 198), Sufyân es-Sevrî (ö: 161/778), Ma'mer b. Râşid'in (ö: 150) çalışmaları olmuştur.¹⁶² Yine *Muvatta*'da bulunan *ta'lik* hadislerle ilgili olarak Hafız Muğletây (?) "Ta'lik hadislerin Buhârî'nin *Sahih*'inde bulunmasıyla *Muvatta*'da bulunması arasında bir fark yoktur. Yalnız *Muvatta*'daki *ta'lik* hadisler genellikle Mâlik'in hadis rivâyet ettiği şeyhlerindendir. Ama Buhârî'deki *ta'lik* hadisler ise böyle değildir"¹⁶³ demektedir.

Muğalletây, *Muvatta*'ın hadislerini desteklemek isterken aslında burada bir ilkeye dikkat çekmektedir. O da ortada bir kural/prensip varsa onun herkese eşit olarak uygulanması gerektiği, kimsenin ayrıcalıklı olmaması gerektiğidir. O bu sözleriyle Buhârî'de bulunan *ta'lik* hadisler nasıl onun değerini düşürmüyorsa, *Muvatta*'da bulunanlar da onun değerini eksiltmez demek istemektedir.

Bu kitapların müellifleri de netice itibarıyla insandırılar ve hata yapabilirler. Bütün araştırmalarına rağmen eserlerine aldıkları bir hadis sıhhat şartlarına zaman zaman uymayabilir. Bu durum onların değerlerine bir zarar vermez. Aksine bizlere onların da insan olduklarını ve hata yapabildiklerini gösterir.

¹⁵⁷ Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn İnâyetu'l-Ummetu'l-İslâmiyye bi's-Sunneti'n-Nebeviyye*, 246, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1404/1984; Ahmed Emin, *Duhâ'l-İslâm*, II, 213, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 10. bsk, Beyrut, 1343/1935.

¹⁵⁸ Ahmed Emin, a.g.e, 213.

¹⁵⁹ Ahmed Emin, a.g.e, a.y.

¹⁶⁰ İbn Hacer, a.g.e, 10.

¹⁶¹ Zurkânî, a.g.e, 13; Dihlevî, a.g.e, 491.

¹⁶² Dihlevî, a.g.e, 492.

¹⁶³ Zurkânî, a.g.e, 12.

Bazı âlimler bu ilkeleri gözden kaçırarak ve de biraz sonra da örneklerini vereceğimiz gibi *Muvatta*’da pek çok zayıf hadis olmasına rağmen, İmam Mâlik’in *Muvatta*’ına aldığı bütün hadislerin sahih olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁶⁴ Suyûtî *Muvatta*’ şerhinde “Doğrusu *Muvatta*’daki hadislerin tamamı istisnasız sahihtir”¹⁶⁵ diyerek hiçbir açık kapı bırakmamıştır. Ebû Zehv de neredeyse Suyûtî ile aynı görüşü paylaşarak halef ve selef âlimlerin *Muvatta*’da yer alan hadislerin hepsinin sahih ve bütün isnadlarının *muttasıl* olduğunu kabul ettiklerini ileri sürmektedir.¹⁶⁶ Oysa İbn Hacer bu görüşe “Mâlik’in kitabı, kendisine ve *mursel* ve *munkatî*’ hadislerle ihticac etmenin gerekli olduğu hususunda İmam Mâlik’e tabi olanlara göre sahihtir.”¹⁶⁷ diyerek karşı çıkmaktadır. Buna rağmen Ebû Zehv de İbn Hacer’in bu görüşünün kendisini bağlayacağını ve âlimlerin çoğunun *Muvatta*’da *mursel* ve *munkatî*’ hadis bulunmadığı, senedlerin başka yollardan *muttasıl* hale geldiğini, dolayısıyla bu hadislerin bu şekilde sahih olduğu görüşünde olduklarını söyler.¹⁶⁸ Ahmed Muhammed Şâkir ise biraz daha orta yolu bulmaya çalışarak *Muvatta*’daki *muttasıl merfu* hadislerin hepsinin *Sahihayn*daki hadisler gibi olduğunu, fakat *mursel* ve *beleşanî* lafızlarıyla rivâyet edilen hadislerin sıhhatinin ise diğer hadis kitaplarındaki *mursel* ve *beleşanî* lafızlarıyla rivâyet edilen hadislerin sıhhatleriyle aynı derecede olduğunu söyler.¹⁶⁹ Yani ‘bu hadislerin diğer hadis kitaplarındaki sıhhatleri nasılsa *Muvatta*’da da aynı sıhhattedir, farklı değildir’ demektedir.

İmam Mâlik 900’den fazla şeyhten¹⁷⁰ 100.000 hadis rivâyet etmiştir. Bunlardan 10.000 tanesini *Muvatta*’a aldı. Ama bunları Kur’an ve Sünnete arz etmeye devam etti. Nihayet hadislerin sayısı 500 kadar düştü.¹⁷¹ Ebû Bekr el-Ebherî’ye göre *Muvatta*’daki Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiûndan gelen eserlerin toplamı 1720’dir. Bunların 600 tanesi *musned*, 228’i *mursel*, 613 tanesi *mevkuf*, 285 tanesi de *maktû*’dur.¹⁷² İbn Hazm da bu konuda “*Muvatta*’daki hadisleri saydım. 500 küsur hadis *musned*, 300 küsur hadis *mursel*’dir”¹⁷³ demektedir. Bu konudaki

¹⁶⁴ Zurkânî, a.g.e, 13.

¹⁶⁵ Şâkir, a.g.e, 30.

¹⁶⁶ Ebû Zehv, a.g.e, 246–7.

¹⁶⁷ Hûlî, a.g.e, 36; Ebû Zehv, a.g.e, 247.

¹⁶⁸ Ebû Zehv, a.g.e, a.y; Hûlî, a.g.e, 36; Dihlevî, a.g.e, 491.

¹⁶⁹ Şâkir, a.g.e, a.y.

¹⁷⁰ Zurkânî, a.g.e, 4.

¹⁷¹ Zurkânî, a.g.e, 11; Hûlî, a.g.e, 37, 46; Ebû Zehv, a.g.e, 248.

¹⁷² Ebû Zehv, a.g.e, 249; Hûlî, a.g.e, 46; Zurkânî, a.g.e, a.y.

¹⁷³ Suyûtî, a.g.e, I, 111; Ebû Zehv, a.g.e, a.y; Hûlî, a.g.e, 37, 46–7.

rivâyetler farklıdır. Mâlik'in hadisleri Kur'an'a arzlarının sonunda kalan hadislerin sayısının 700 ve/veya 1000 hadis¹⁷⁴ olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Yukarda da belirttiğimiz gibi müellifler kitaplarını telif ederken onlarda sahih hadisleri toplayabilmek için azami gayretlerini göstermişlerdir. Fakat bütün bunlara rağmen dikkatlerinden kaçırarak bazı zayıf hadisler olabilmıştır. Bu durum onların kıymetlerinden ve İslam için yaptıkları hizmetlerden bir şey eksiltmez. İşte Mâlik'in *Muvatta*'ı hakkında da *kitabında zayıf hadisler* ve *zayıf râviler* bulunduğu şeklinde itirazlar olmuştur. Zurkânî (ö: 1122/1710) *Muvatta*'da yer alan râvilerden 90 tanesi hakkında cerh ve ta'dil imamlarının zayıf kanaati belirttiklerini söyler.¹⁷⁵ İbn Hazm da (ö. 456/1102) *Muvatta*'daki hadislerin 70 küsur tanesiyle bizzat İmam Mâlik'in kendisinin amel etmeyi bıraktığını ve âlimlerin çoğunluğunun *Muvatta*'da zayıf hadisler bulunduğu görüşünde¹⁷⁶ olduklarını söyler.

Sahih hadisleri ilk olarak toplayan kişinin kim olduğu hususunda da tartışmalar vardır. Ahmed b. Hanbel ve Dârimî sahih hadisleri ilk toplayan kişinin Mâlik olduğunu söylerken Irâkî (ö: 806/1403) buna "Mâlik kitabına yalnız sahih hadisleri almamış bilakis *mursel*, *munkatî*' ve *belâğât* lafızlarıyla rivâyet edilen hadisleri de almıştır"¹⁷⁷ diyerek itiraz etmektedir. Hafız Muğalletây ve başka bazı âlimler de sahih hadisleri ilk toplayan kişinin Mâlik olduğunu¹⁷⁸ ve İbnu's-Salâh'ın (ö. 643/1264) sahihleri ilk toplayan kişinin Buhârî ve Muslim olduğu yolundaki görüşüne¹⁷⁹ karşı çıkarak *Muvatta*' için de sahih tabirini kullanmışlardır. İbnu's-Salâh (ö. 643/1264) sahih sözünü *Muvatta*'ı bundan soyutlamak için kullandıysa Mâlik ona sadece sahih hadisleri almamış bilakis *mursel*, *munkatî*' ve *beleğât* hadislerini de alarak Buhârî'den fazlasını da yapmıştır¹⁸⁰ derler. Onlar bu iddiayı ileri sürerken bu itiraz edilen hadisleri Mâlik'in bırakmayıp aldığını ve onların da başka yollarla rivâyet edilerek sahih mertebesine ulaştığını dolayısıyla bu tür hadislerin artık *Muvatta*'da bulunmadığını söylemek istemektedirler.

Görüldüğü üzere âlimlerin kanaatlerine göre *Muvatta*'da sahih hadisler bulunduğu gibi *zayıf*, *hatta Mâlik'in kendisinin bile amel etmeyi bıraktığı hadisler*

¹⁷⁴ Zurkânî, a.g.e, 11; Ahmed Emin, a.g.e, 214.

¹⁷⁵ Zurkânî, a.g.e, 14.

¹⁷⁶ Hûlî, a.g.e, 46-7; Suyûtî, a.g.e, a.y; Ebû Zehv, a.g.e, a.y.

¹⁷⁷ Suyûtî, a.g.e, 90.

¹⁷⁸ Zurkânî, a.g.e, 12.

¹⁷⁹ İbnu's-Salâh, a.g.e, 9.

¹⁸⁰ Zurkânî, a.g.e, a.y.

bulunmaktadır. İmam Mâlik'in Halife Mansur'un "Halk Irak'ta ihtilafa düştü. Halkın üzerinde ittifak edeceği bir kitap yaz" şeklindeki isteğine karşı "Ey Emîre'l-Muminîn! Bunu yapmayın. Zira insanlar bir takım görüşleri benimsemiş, bazı hadisleri işitmiş ve bu hadisleri rivâyet etmişlerdir. Her grup benimsediği görüşü almıştır. İnsanları tercihleriyle baş başa bırakınız"¹⁸¹ şeklinde verdiği cevap onun kendi kitabını yegâne sahih kitap olarak kabul edilmesini istemediğini, aksine başka sahih hadislerin de bulunduğunu kabul ettiğini gösterir.

I. tabakaya ait hadis kitaplarından birisi de Buhârî'nin Sahîh'idir. Buhârî'nin eserini telif etmesine hocası İshâk b. Râhavyeh'in şu sözleri vesile olmuştur: O bir gün ders esnasında talebelerine "Ah keşke Rasûlullah'ın sahih hadislerinden oluşan bir kitap yazsanız" şeklinde bir temennide bulunmuştur. Buhârî bu sözlerin zamanla içinde bir yer ettiğini ve bunun üzerine sahih hadisleri toplamaya karar verdiğini anlatır.¹⁸² Buhârî'nin sahih hadisleri toplama arzusunu hareketlendiren bir başka unsur da zamanındaki yazılmış olan İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musned*'i ve bablara göre tasnif edilmiş bazı hadis kitaplarını inceledikten sonra onlarda zayıf hadislerle sahih hadislerin bir arada bulunduğunu görmesi (ve sahih hadislerle ait bir kitap bulunmaması) olmuştur.¹⁸³ Buhârî, *Sahîh*'ini adalet ve zabt sıfatlarıyla muttasıl olan râvilerden *muttasıl bir sened* yoluyla¹⁸⁴ gelen 600 bin hadisten oluşturmuştur. Hatta kitabının uzamasından çekindiği için sahih hadislerin bir kısmını da terk ettiğini söylemektedir.¹⁸⁵ Hâkim'in "Buhârî ve Muslim'in iki veya daha fazla sahabiye sonra güvenilir meşhur tabiinden iki râviyi hadis almak için şart koşmuştur" sözüne Ebu'l-Ma'mer el-Mubârek "Bu bir çelişkidir. Çünkü her ikisi de râvisi bir tek olan birçok sahabiden hadis rivâyet etmiştir"¹⁸⁶ diyerek itiraz etmektedir. Ebû Bekr el-Hâzimî de aynı şekilde bu düşünceye karşı "Bu sözler *Sahîh*'i derinlemesine incelemeyen birisinin sözleridir. Onu hakkıyla inceleyen kimse işin böyle olmadığını görecektir."¹⁸⁷ Nitekim bunu örneklendirecek olursak Buhârî'nin ilk hadisi "Ameller niyete göredir...", son hadisi de "Dile hafif gelen iki kelime..." hadisidir. Hafız el-Burhân el-Buğâî'nin kaydettiği üzere bu iki hadis de mahreç itibarıyla *ferd* ve *garip*

¹⁸¹ Zurkânî, a.g.e, a.y; Hûlî, a.g.e, 49.

¹⁸² İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, 7; Ebû Zehv, a.g.e, 378; Suyûtî, a.g.e, 90.

¹⁸³ İbn Hacer, a.g.e, a.y; Ebû Zehv, a.g.e, a.y.

¹⁸⁴ Ahmed Emin, a.g.e, 113; Ebû Zehv, a.g.e, a.y.

¹⁸⁵ İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, 10.

¹⁸⁶ İbn Hacer, a.g.e, 9.

¹⁸⁷ İbn Hacer, a.g.e, a.y.

hadislerdir.”¹⁸⁸ demektedir. Ukaylî, Buhârî’nin eserini telif ettikten sonra Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. El-Medînî’ye arz ettiğini, bunların da dört hadis dışında hadislerin sıhhati hususunda ittifak ettiklerini söyler.¹⁸⁹ Buhârî, şartlarını taşıyan herkesten hadis almamıştır. Mesela, Zührî’nin arkadaşları beş tabakadır. Buhârî bunların I. tabakasından hadis rivâyet ederken II. tabakadakiler hafızaları ve hadisleri sağlam olsa da Zührî ile birlikte olmada I. tabakadakiler gibi olamadıkları için ancak bu tabakadaki güvendiği kimselerden hadis rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği bu hadisleri de *ta’likatlarda* kullanmıştır. Muslim ise şartlarına uymak kaydıyla I. ve II. tabakadaki kişilerden hadis almıştır.¹⁹⁰ Buhârî, *Sahîh*’ini on altı yılda meydana getirmiştir.¹⁹¹

Sahîh’teki hadislerin sayısına gelince, İbnu’s-Salâh (ö. 643/1264), hadislerin mükerrerlerle birlikte 7275, tekrarsız ise 4000 hadis bulunduğunu söyler.¹⁹² İbn Hacer ise Buhârî’deki *tekrarsız muttasıl* hadislerin sayısının 2602 olduğunu, *muallak merfu* hadislerin ise 159 tane olduğunu, her ikisinin toplamının 2761 olduğunu söyler. Yine İbn Hacer sözünün devamında Buhârî’deki *ta’likatlardan*, *mütâbaatlardan*, bir hadisin farklı varyantlarından oluşan rivâyetlerin tamamının 9082 olduğunu ve buna tabîinden gelen *maktû’* haberler ile sahabeden gelen *mevkuf* haberlerin dâhil olmadığını söyler.¹⁹³

Buhârî, *Sahîh*’ine aldığı hadislerin hepsinin sahih olduğunu söylese de âlimler onun rivâyet ettiği hadislerin bazıları hakkında itirazlarda bulunmuşlar ve kendisini de bazı açılardan eleştirmişlerdir. Buhârî’yi kitabına aldığı hadislerin sıhhat derecelerinin koştukları şartlara uymadığı yönünde eleştirenler¹⁹⁴ olduğu gibi *i’tikâdî yönden* eleştirenler de olmuştur. İbn Ebî Hâtim er-Râzî (ö: 327), onu kelâmî açıdan eleştirenlerden biridir. Eserinde Buhârî’nin biyografisini verirken onun hakkında şunları söyler: “Babam (Ebû Hâtim er-Râzî (ö: 277)) ve Ebû Zur’a (ö: 264) Buhârî’den hadis işittiler. Fakat onun “*Kur’an’ın okunuşu –lafzı- mahluktur*” görüşü Muhammed b. Yahyâ tarafından kendilerine iletilince, Buhârî’nin hadislerini terk

¹⁸⁸ Ebû Reyze, Mahmud, *Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması*, (trc. Muharrem Tan), 131’den naklen, Yöneliş yay, İstanbul, 1988.

¹⁸⁹ İbn Hacer, a.g.e, a.y; Ebû Zehv, a.g.e, a.y.

¹⁹⁰ İbn Hacer, a.g.e, 10.

¹⁹¹ Ebû Zehv, a.g.e, 378; Ahmed Emin, a.g.e, 112; Hûlî, a.g.e, 57; Suyûtî, a.g.e, I, 88.

¹⁹² İbnu’s-Salâh, a.g.e, 10.

¹⁹³ Şâkir, a.g.e, 25. Buhârî’deki hadislerin farklı sayıları hakkında bkz, Ebû Zehv, a.g.e, 379; Hûlî, a.g.e, a.y; Ahmed Emin, a.g.e, 113.

¹⁹⁴ Dârakutnî, Buhârî’yi eleştirmek için bu konuda *el-İlzâmât ve’t-Tettebbu’* adlı bir kitap yazmıştır.

ettiler.¹⁹⁵ Yine Râzî'nin "*Beyânu Hatai'l-Buhârî fî Târîhihi*" isimli bir eseri de vardır.¹⁹⁶

Buhârî eserine şartlarına uymayan hadisler de almıştır. Gerçi bu hadisleri *Sahîh*'ine niçin aldığı yönünde bazı yorumlar yapılmıştır. Fakat bunlar kendisinden nakledilen açıklamalar olmadığından yorumdan öteye gitmemektedir. Buhârî, bâb başlıklarına uygun hadisler rivâyet etmeye çalışmıştır. Şartlarına uygun bir hadis bulamadığı zaman hadis rivâyeti esnasındaki şart koştuğu sîyganın dışındaki yine şartlarına uygun olan *an'ane* yoluyla yapılan rivâyetleri bâb başlığı altında zikretmiştir.¹⁹⁷ Buhârî seneddeki *inkitâ*'ın bir illet olduğunu düşünürdü. Buna rağmen *munkatî*' hadisi rivâyet ederdi. Fakat bunları kitabın asıl konusunda kullanmaz, ancak *bâb başlıklarında* ve *ta'likatta* kullanırdı.¹⁹⁸ Buhârî'nin *muallak* hadisleri almasının sebebini Nevevî şöyle açıklamaktadır: "Buhârî'nin niyeti yalnızca hadisleri zikretmek değildi. Onun maksadı aynı zamanda hadislerden hüküm çıkarmak ve koymuş olduğu bâb başlığına delil teşkil edecek hadisi getirmektir. Bundan dolayı birçok bâb, hadisin isnadından yoksundu. Hadisi *muallak* olarak zikretmesinin sebebi, ihticac ettiği bâb başlığına, malum olan bir hadisi işaret etmek istemesi ya da *muallak* olarak zikrettiği hadis kısa bir süre önce geçtiği içindir."

Bazıları da Buhârî'nin koymuş olduğu bâb başlığıyla alakalı olan, şartlarına uygun bir hadis bulunmadığını göstermek için kasıtlı olarak *muallak* hadis zikrettiğini iddia etmektedir.¹⁹⁹ Bu *ta'lik* hadislerin değerleri hakkında Ahmed Muhammed Şâkir "*Cezim siygası* (قل، روى...) ile yapılan rivâyetler sahih, bunun dışındakiler hususunda ise farklı görüşler vardır. *Temrîz siygası* (روى، قيل، يروى، روى) ile yapılan rivâyetlere ise ne sahih ne de sahih değil denebilir. Çünkü bu hadisler bazen Muslim'in de rivâyet ettiği sahih hadisler olarak rivâyet edilebilir" demektedir.²⁰⁰

Aslında durum bu kadar da basit değil. Bizlere kadar ulaşan kaynakların içindeki en muteber hadis kaynakları olarak kabul edilen "*Sahîhayn*"da bile

¹⁹⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VII, 191.

¹⁹⁶ Çakın, Kamil, "*Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci*", İslami Araştırmalar, 102'den naklen, cilt X, sayı 3, 1997.

¹⁹⁷ İbn Hacer, a.g.e, 9.

¹⁹⁸ İbn Hacer, a.g.e, 11.

¹⁹⁹ İbn Hacer, a.g.e, 8.

²⁰⁰ Şâkir, *Bâis*, 34.

problemlili ve uydurma²⁰¹ olmakla eleştirilen, zayıf kabul edilen, tarihi gerçeklere aykırı rivâyetler²⁰² bulunabilir. “*Sahîhayn*’da 200’ü aşkın garip ve ilginç hadis mevcut olup el-Mağdisî tarafından “*Garâibu’s-Sahîhayn*” adlı bir eser telif edilmiştir. el-Mağdisî bu eserinde söz konusu iki büyük hadis kitabında yer alan 200 küsur garip ve tuhaf hadisi ele almıştır.”²⁰³ Nitekim el-Bağdâdî (ö. 463) *el-Muvaddih* adlı eserinde Buhârî’nin 203 evhamını tespit etmiştir.²⁰⁴ Yine Buhârî, hadisleri rivâyet ederken bazı hadisleri hatalı anlamıştır.²⁰⁵ Keza Buhârî’de ve Muslim’de cerh edilmiş,²⁰⁶ bidatla itham edilmiş râviler²⁰⁷ vardır. Buhârî ve Muslim’de olup da eleştirilen hadislerin tamamı 210’dur. Bunların 80’den azı (78) tanesi Buhârî’dedir. Kalan kısmı, 132 hadis, Muslim’dedir.²⁰⁸ Buhârî ve Muslim’deki illet bulunduğu yönünde eleştirilen hadislerin sayısı 110’dur. Bunların 32 tanesini ortak rivâyet etmişlerdir, 78 tanesini ise yalnızca Buhârî rivâyet etmiştir.²⁰⁹ Buhârî’nin tek olarak rivâyet ettiği şeyhlerinin sayısı 430 küsurdur. Bunlardan 80 kişi cerh edilmiştir. Muslim’in tek başına rivâyet ettiği hadislerin sayısı ise 620 olup bunların da 160 kişisi hadis hafızları tarafından cerh edilmiştir.²¹⁰

Bazı âlimler Buhârî’de rivâyet edilen hadislerin bir kısmına uydurma hükmü vermiştir. Bu âlimlerden birisi de İbn Hazm ez-Zâhirî’dir (ö. 456). “İbn Hazm, meşhur meâzif hadisini, Buhârî’nin naklettiğini bildiği halde uydurma kabul etmektedir. İbnu Hazm başka bir yerde de isnadında Buhârî’nin yer aldığı bir hadisi Kur’an’a arz ederek batıl kabul etmektedir.”²¹¹ Reşid Rıza da mana yolu ile yapılan rivâyetlerin uydurma olabileceği iddiaları hakkında şunları söylemektedir: “ Sahîh’i Buhârî’de yer alan hadislerin bütün itibariyle diğer hadis kitaplarında bulunan hadis

²⁰¹ Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, 339, Ankara Okulu Yay, 2. bsk, Ankara, 2000.

²⁰² Bkz, Buhârî, Menâkıb, 24, (IV, 168); Tevhîd, 37, (VIII, 203); Muslim, İman, 74, (I, 148, no: 262).

²⁰³ Ebû Reyze, a.g.e, 338’den naklen.

²⁰⁴ Çakın, a.g.m, 105’ten naklen.

²⁰⁵ Örnekler için bkz, Hatiboğlu, M. Said, “*Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Muslim’e Yönelik Eleştirileri*”, 9, İslami Araştırmalar, cilt X, sayı 3, 1997.

²⁰⁶ Cezâirî, Tâhir, *Tevcihu’n-Nazar ilâ Usuli’l-Eser*, (thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde), I, 298–9, Mektebetu’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, Halep, 1416/1995.

²⁰⁷ Suyûtî, *Tedrib*, I, 326, 328; Yine bu iki *Sahîh*’teki bidatçı râviler için bkz, Irâkî, Zeynu’d-Dîn, *et-Takyîd ve’l-İzâh Şerhu Mukaddimeti İbni’s-Salâh*, (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), 150, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1389/1970.

²⁰⁸ İbn Hacer, a.g.e, 13; Hûlî, a.g.e, 64.

²⁰⁹ Ahmed Emin, a.g.e, 116–7; Hûlî, a.g.e, 57–8.

²¹⁰ İbn Hacer, a.g.e, 12; Hûlî, a.g.e, 64. İbn Hacer *Hedyu’s-Sârî*’nin 501–542. sayfalarını Buhârî’de olup da eleştirilen râvilerle ayırmıştır.

²¹¹ Çakın, a.g.m, 105’ten naklen.

kitaplarının hepsinden daha sıhhatli olduğu kuşkusuzdur. Bu sıhhat sıralamasında Buhârî'nin ardından Müslim gelir. Şurası var ki diğer hadis derlemelerinde bu ikisinin bazı hadislerinden çok daha sıhhatli hadislerin bulunduğu da kuşkusuzdur. Buhârî ve diğerlerinin dönemlerinde rivâyet edilen yüz binlerce hadisi terk etmeleri de bunu teyid eder mahiyettedir. Onlar bu kadar hadisi yalnızca sahih hadisleri kabul ettikleri için terk etmişlerdir: Mana yolu ile rivâyet edilen, bazı Buhârî hadislerinin uydurma olabileceği iddiasına gelince, böyle bir iddia doğru olmayıp, ispatlanması gerçekten zordur. Ama Buhârî metnlerindeki bazı hadisler, uydurma alameti sayılan bazı unsurlardan hali olmayabilir... Bunun yanı sıra Buhârî'de Dîn'in usûl veya furû'undan olmayan, adet ve insan hallerine taalluk eden bir çok hadis vardır. İşte tüm bunları düşünürseniz, Müslüman'ın Buhârî'de rivâyet edilen her hadise iman etmesinin, dini rükünlerinden biri olmadığı, hatta kimse tarafından ne kişinin İslam'ının sıhhatli olması, ne de tafsilata taalluk eden meselelerde bilgi sahibi olmak için Buhârî'yi incelemesi ve içerdiği hadisleri ikrar etmesi şart koşulmuştur. Ancak, herhangi bir Müslüman'ın, bu hadislerden birini inkâr edebilmesi için, hadisin sened veya metninin sahih olmadığına dair delil getirmesi gerekir... Buhârî'nin kitabının Allah'ın kitabından sonra en sahih kitap olduğunu ifade etmemiz gerekir. Ama ne Buhârî ne de isnadlarında yer alan râvîler hatadan korunmuş masumlardır.”²¹²

“İbn el-Cevzî *“el-İntisâr”* adlı eserinde *“Sahîhayn”* da yer almasına rağmen amel etmediği hadisleri sıralamıştır.²¹³ İbnu's-Salâh (ö. 643/1264), Dârakutnî (ö. 385/995) ve bir kısım âlimin Buhârî ve Muslim'in rivâyet ettiği bazı hadisleri zayıf bulduklarını söylerken; Nevevî de bir grup muhaddisin, Buhârî ve Muslim'in bazı hadislerini, hadis rivâyet ederken koştukları şartlara uymadığı halde kitaplarına aldıkları için derecelerinin düştüğünü iddia ettiklerini belirterek Dârakutnî (ö. 385/995), Ebû Mesud ed-Dımeşkî ve Ebû Ali el-Ğassânî'nin Buhârî ve Muslim'deki bazı zayıf hadislerle ilgili düzeltmelerinin bulunduğunu söyler.²¹⁴ İbnu's-Salâh (ö. 643/1264) bütün bu itirazları yorumlarken bu iki kitaba karşı yapılan itirazların kat'î sıhhaten uzak hadisler hakkında olduğunu ve bu hadislerin de bu kitaplarda az miktarda bulunduğunu ifade etmektedir.²¹⁵

²¹² Ebû Reyze, a.g.e, 331-2'den naklen.

²¹³ Ebû Reyze, a.g.e, 333'ten naklen.

²¹⁴ İbn Hacer, a.g.e, 501; Cezâirî, *Tevcih*, I, 235.

²¹⁵ Hatiboğlu, a.g.m, 4'ten naklen. Buhârî ve Muslim'deki *ferd* haberler hakkındaki yorumlar için bkz, İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, 10.

Bu iki *Sahîh*'e karşı altı noktadan tenkit yapılmıştır:

1. İsnaddaki râvîlerin fazlalık veya noksanlıklarından dolayı râvîlerinde ihtilaf edilen hadisler,
2. İsnadındaki bazı râvîlerin değişmesi suretiyle râvîlerinde ihtilaf edilen hadisler,
3. Bazı râvîlerin zabtı daha kuvvetli ve sayı bakımından daha çok insanlardan yaptığı rivâyetlerdeki ziyadelerinde teferrüd etmesi,
4. Bazı râvîlerin zayıf râvîlerden teferrüd etmesi,
5. Râvîlerinin bazılarında vehim bulunan hadisler,
6. Metinlerindeki bazı lafızların değişmesiyle kendisinde ihtilaf edilen hadisler.²¹⁶

İnsanlar kendi arzularıyla ortaya koydukları ve uyulmasını istedikleri kuralları bazen kendileri farkında olmadan ihlal ederler. Bunu ya aşırı sevgiden ya da aşırı nefretten yaparlar. Nedense insanoğlu çoğu zaman sevdiği veya nefret ettiği kimseler hakkında orta yolu bulan bir düşünceye sahip olamıyor. Bunun izlerini Buhârî ve Muslim'in eserlerine aldıkları hadislerin kritiklerini yapan âlimlerde de görmekteyiz. Nitekim bazı âlimler, her zaman olmasa da, orta yolu bulmaya çalışırken bazıları da ortada olan yanlış/hatayı düzeltebilmek için! türlü çabalar içine girmiştir. Mesela Nevevî "*Âhâd* haberlerin genel özelliği zan ifade etmeleridir. Bu durumda *âhâd* haberlerin *Sahîhayn*'da bulunmasıyla diğer hadis kitaplarında bulunması arasında bir fark yoktur."²¹⁷ derken bazı alimler de *Sahîhayn*'da bulunan hadislerin tamamının sahih olduğunu iddia etmektedir.²¹⁸

Bazı kimseler de var ki, bu iki hadis kitabının ümmet üzerindeki tesirinden ve elde ettikleri haklı şöhretten dolayı olsa gerek, otoriteler tarafından bu eserlere karşı yapılan itirazları savunarak adeta onların masumiyetini iddia etmekte. Bunu yaparken de yine kendileri veya öncekiler tarafından vaz edilen kuralları eğip bükerek. İki örnek vererek I. tabakanın üçüncü kitabı olan Muslim'e geçmek istiyoruz.

el-Makdisî (ö. 507) *Tezkiretu'l-Mevzûât*'ında "Muaviye'yi minberimde görürseniz onu öldürünüz..." hadisi hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: "Hadisin

²¹⁶ Cezâirî, a.g.e, 236.

²¹⁷ Suyûtî, Tadrîb, I, 132.

²¹⁸ Çakın, a.g.m, 106–7; Hatiboğlu, a.g.m, 4; Dihlevî, a.g.e, 493.

isnadında el-Hakem b. Tâhir el-Fezârî vardır ki, hadis uyduran bir kimsedir. Bu hadisi Abbâd b. Ya’kûb er-Revâcenî ondan çalmıştır. Abbâd gulât-ı Râfıza’dır. Buhârî *Câmi*’inde ondan bir hadis rivâyet etmekte ise de Buhârî’nin en son rivâyet ettiği hadis budur. Çünkü bu hadis başka sika râvîler tarafından da rivâyet edilmiştir.”²¹⁹

Burada, el-Makdisî, hadis hırsızı olarak cerh etmek suretiyle hadisini uydurma kabul ettiği râvînin Buhârî’de yer alan rivâyetine sahih diyebilmektedir. Yani bir hadisin râvîsinin vasfının hadis hırsızı olması, hadisi Buhârî’de yer alınca önemini yitirmekte, hadis hırsızı birinin rivâyeti başka yollardan desteklenen rivâyetlerle sahih mertebesine yükselebilmektedir. Bu durum diğer hadis kitapları için de geçerli mi acaba?

“er-Reşîd el-Attâr, Müslim’de yer alan Tabiûna ait *mevkuf* (*maqtû*) hadisleri ihtiva eden “*el-Fevâidu’l-Mecmû’a fî Şe’ni mâ Vaqa’a fî Muslim mine’l-Ahâdis el-Maqtû’a*” adlı bir eser telif etmiştir. el-Attâr der ki: “Bazılarının söylediği: “Şeyhân’ın râvîleri köprüyü geçer” sözü desteksiz bir övgüdür. Müslim, kitabında Leys b. Ebî Suleym gibi “*zayıf*” râvîlerden rivâyetle bulunmuştur... “*enne*” ve “*an*” sigaları hadis ehli nezdinde *hadiste kopukluğu* (*inqita*) -yani bir *tedlisi*- gerektirir. Buhârî ve Müslim’de bu tür rivâyetler oldukça fazladır. Bu kitapları körü körüne övenler, bunu şöyle açıklar: “*Sahîhayn* dışında yer aldığına, bu tür rivâyetler kopuk (*munkatî*) kabul edilir. Ama “*Sahîhayn*”da yer aldıysa bitişik (*muttasıl*) kabul edilirler!”²²⁰ Bu iki örnek yorumların şahıslara ve eserlere göre değiştiğinin en bariz örneğidir. Oysa “Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’leri her ne kadar, benzeri eserler arasında en sahih iseler de, bunlar her türlü noksandan uzak değillerdir.”²²¹

I. tabakaya ait üçüncü hadis kitabı ise Müslim’in (ö. 261/874) *el-Câmiu’s-Sahîh*’idir. Eserinde hadisin metninde veya senedinde bir ziyadelik, değişiklik olmadığı takdirde aynı hadisin tekrarından sakınmıştır. Çünkü ona göre hadisteki bir ziyadelik tam bir hadis hükmündedir ve o hadisin ayrı olarak rivâyet edilmesi gerekir.²²² O hadisleri üçe taksim etmiştir. 1. kısımda rivâyetleri arasında çok büyük karışıklık ve ihtilaf bulunmayan istikamet ehli, rivâyetleri güvenilir olan hafızların her türlü ayıp ve kusurlardan uzak hadisleri yer alır. 2. kısımda ise hıfz ve itkânda

²¹⁹ Çakın, a.g.m, 106’dan naklen.

²²⁰ Ebû Reyze, a.g.e, 339-40’tan naklen.

²²¹ Hatiboğlu, a.g.m, 1’den naklen.

²²² Müslim, Mukaddime, I, 4-5.

birinci kısmın râvîleri kadar kuvvetli olamayan fakat doğrulukları ve onlarla olan ilim alış verişlerinden dolayı hadis rivâyet ettiği kimseler gelmektedir. Bunlar hıfz ve itkân bakımından orta derecededirler. 3. kısımda ise hadis ehli nazarında veya çoğunluğa göre töhmetli olan kimselerdir ki Muslim bu sınıfa ait olan kimselerden hadis almadığını ifade etmektedir. Yine aynı şekilde hadislerinin genelinde *munker* ve yanlış bulunan kimselerden de hadis rivâyet etmemiştir. O *munker* hadisin ölçüsünü de “*Rivâyet edilen hadisin güvenilir kimselerden gelen rivâyetlere aykırı olması*” şeklinde açıklar.²²³ Muslim’ın *Sahîh*’ini telif etmesinde iki saik etken olmuştur: 1. Sebep: Bir grup insan fıkıh ve başka sahalardaki araştırmacılara yaklaştırmak amacıyla sünnetleri ve dinin hükümlerini ihtiva eden *merfû* hadisleri toplamıştı. Bunun sebebine gelince bu dönemde yazılan musanneflerde hadislerin sahihi, sahih olmayanla karışık olduğundan hadislere ulaşmak zordu. Buhârî’nin *Sahîh*’ine gelince, o her ne kadar da eserini bâblara göre tertiplese de bâb başlıklarını koymadaki incelikten ve gizlilikten dolayı hadis ilimlerinin uzmanı olmayanlar için, eseri kullanmak oldukça zordu. 2. Sebep: İmam Muslim kıssa anlatanların, zındıkların ve cahil mutasavvıfların halka tuzak kurduklarını, *munker* rivâyetlerle onları aldattıklarını, insanların zihinlerine efsaneleri doldurduklarını görüyordu. İnsanları karanlıktan aydınlığa götürecek insanların gönüllerinin²²⁴ kendisiyle huzur bulacağı ve halkı ifsad eden bu gruplardan uzak tutacak sahih hadisleri toplamak istedi.²²⁵ Mekî b. Abdân, Muslim’ın *Sahîh*’ine aldığı hadislerle ilgili olarak şöyle dediğini rivâyet etmektedir: “Bu kitabımı Ebû Zur’a er-Râzî’ye (ö. 264) arz ettim. İletti dediği hadislerin hepsini terk ettim. ‘Bu sahihtir, bunda bir illet yoktur’ dediği hadislerin hepsini de rivâyet ettim.” İbnu’s-Salâh (ö. 643/1264) sahih hadisleri ilk toplayanların Buhârî ve Muslim olduğunu ve bu iki kitabın Allah’ın kitabından sonra en sahih kitaplar olduğunu ve bu iki kitabın da en sahihinin Buhârî’nin *Sahîh*’i olduğunu söyler.²²⁶ Yine İbnu’s-Salâh (ö. 643/1264), Buhârî’nin *Sahîh*’ini yazmasından sonra Muslim’ın onu okuduğunu ve şeyhlerinin çoğunun aynı olmasından dolayı ondan pek çok hadis rivâyet ettiğini söyler.²²⁷ Dârakutnî (ö.

²²³ Muslim, a.g.e, 4–6; Ahmed Emin, a.g.e, 119; Ebû Zehv, a.g.e, 382; Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, 258–9, A.Ü.İ.F. yay, Ankara, 1977.

²²⁴ Nevevî, Muhyiddîn, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Muslim b. el-Haccâc*, I, 15, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l Arabî, Beyrut, 1392.

²²⁵ Ebû Zehv, a.g.e, 382–3.

²²⁶ İbnu’s-Salâh, *Mukaddime*, 9; İbn Hacer, *Hedyu’s-Sârî*, 10.

²²⁷ İbnu’s-Salâh, a.g.e, a.y; İbn Hacer, a.g.e, a.y.

385/995) de yanında *Sahîhayn* zikredilince “Muslim yaptığı her şeyi Buhârî’nin kitabından aldı. Ona istihraçta bulundu ve ona sadece ziyadeler yaptı”²²⁸ demektedir.

Âlimlerin kitaplar hakkındaki değerlendirmeleri tamamen indî sebeplere dayanmaktadır. Bir âlim Buhârî’yi tercih ederken bir diğeri Muslim’i, başka birisi de *Muvatta*’1... tercih edebilmektedir. Nesâî, Muslim’in *Sahîh*’i hakkında “Bu kitaplarda bulunan şeylerin hepsi Muhammed b. İsmail’in (Buhârî) ve Nesâî’nin kitabında bulunanlardan daha güzeldir. Yani isnad bakımından çok güzeldir.”²²⁹ demektedir. Kadı İyâz *el-İlma*’da Ebû Mervan et-Tubnî’den şöyle rivâyet eder: “Şeyhlerimin bazıları Muslim’in *Sahîh*’inin Buhârî’nin *Sahîh*’inden daha faziletli olduğunu söylüyordu”²³⁰ Bazı Mağrib uleması da *Sahîh-i Muslim*’in Buhârî’nin *Sahîh*’inden daha sahih olduğunu kabul ederler.²³¹ Yine Hâkim’in hocası olan Ebû Ali el-Hafız en-Nîsâbü’rî “Gök kubbenin altında Muslim b. el-Haccâc’ın kitabından daha sahih bir kitap yoktur” demektedir. O bu sözüyle Muslim’in kitabında bâb başlığının altında yalnızca şartlarına uygun kişilerden sahih hadisler sıraladığından Muslim’in kitabının Buhârî’nin kitabına tercih edileceğini kastetse de İbn Hacer bunun Muslim’in *Sahîh*’ini Buhârî’ninkine tercih etmeyi gerektirecek bir meziyet olmadığını söyler.²³² Onlar bazı sebeplerden dolayı Muslim’in *Sahîh*’ini Buhârî’ye tercih ediyorlardı:

1. Muslim *Sahîh*’ini beldeindeyken şeyhlerinin pek çoğu hayattayken yazmıştır. O lafız farklılıklarına dikkat etmiş, hadisin siyakını araştırmıştır. O Buhârî’nin yaptığı gibi hadisleri bâb başlıklarına uydurmaya çalışmamıştır. Buhârî bunda bir sakınca görmediği için hadislerin bir kısmını bir bâb altında bir kısmını da başka bir bâb altında vermekten çekinmiyordu. Bilakis Muslim ise hadislerin bütün tariklerini bir yerde rivâyet eder ve çok nadir olarak da asıl hadisler dışında mutabaattan olarak mevkuf haberler rivâyet ederdi.²³³ İbn Hazm (ö. 456/1102) da Muslim’i Buhârî’ye tercih etmiş ve şöyle demiştir: “O bâb başlığının altında hadisleri serdedir. Sırf sahih hadis olarak Muslim daha faziletlidir. Çünkü o Buhârî’nin yaptığı gibi hadisleri parçalamıyordu. Bilakis farklı isnadlarla rivâyet

²²⁸ İbn Hacer, a.g.e, 12.

²²⁹ İbn Hacer, a.g.e, 11; Nevevî, a.g.e, 14.

²³⁰ İbn Hacer, a.g.e, 13.

²³¹ A.g.e, a.y.

²³² A.g.e, 10; İbnu’s-Salâh, a.g.e, 10.

²³³ A.g.e, 13.

ettiği hadisleri bir yerde tam olarak zikrediyordu. Fakat Buhârî, hadisin bir kısmını bir senedle bir yerde rivâyet ediyor, diğer bir kısmını ise farklı bir senedle ve diğer bir kısmıyla başka bir yerde zikrediyordu. İsnadları farklı olan hadisin tam metnini bilmek de muhaddislere zor geliyordu. Buhârî'yi bu şekilde davranmaya sevk eden şey de onun fıkıhçılık yönünün ağır basmasıydı. Muslim'in de böyle yapmasının sebebi hadisçilik yönünün ağır basmasıydı. Buhârî'nin böyle yapmaktaki amacı sahih hadisleri rivâyet ederek onlardan Rasûlullah'ın ve sahabenin yaşantısı hakkında, tefsir ve fıkıh istinbatında bulunmaktı. Muslim'in amacı da aynı şekilde sahih hadisleri toplayarak onları insanların zihinlerine yaklaştırmaktı. Hadislerin metinlerinin ve senedlerinin arasındaki farklar öğrenilsin diye bir hadisin bütün farklı rivâyetlerini bir yerde zikretmiştir.

2. Bazıları da Muslim'in Buhârî'ye tercih edilmesinin sebebini Buhârî'nin Şamlılar hakkında çok hataya düşmesi olarak zikrederler. Buhârî onların kitaplarını almış ve hadislerini rivâyet ederken bazen râvîyi künyesiyle bazen de ismiyle zikretmiştir. Bu da aynı kişinin farklı iki kişi olduğunu vehmetmeye sebep olmuştur. Ama Muslim bu konuda az hata yapmıştır.²³⁴

Buhârî'nin *Sahîh*'ini Muslim'in *Sahîh*'ine tercih edenlerin sebeplerine gelince onların bazıları şunlardır:

1. Buhârî'nin ferd olarak rivâyetinde bulunduğu râvîlerden 80'i hakkında zayıf oldukları söylenirken, Muslim'in ferd olarak rivâyetinde bulunduğu râvîlerden zayıf olduğu söylenenlerin sayısı 160'tır.

2. Buhârî'nin zayıf râvîlerden rivâyeti çok nadirken, Muslim'in rivâyeti ise oldukça fazladır.

3. Buhârî'nin hadis rivâyet ettiği râvîlerin çoğu birlikte oturup kalktığı, hallerini, hadislerinin iyisini, vehimlisini iyi bildiği kimselerdenken; Muslim'in rivâyetinde bulunduğu kimselerin çoğu, kendisinden önceki Tâbiûn ve Etbau't-Tâbiûn'dan olan ve haklarında konuşulan kimselerdir.²³⁵

4. Buhârî, hadis rivâyet ederken birinci derecedeki muksirûndan hadis rivâyet etmeyi şart koşup ikinci derecedekilerden olan rivâyetlerini asıl hadis olarak kullanmazken, Muslim bu sınıftakilerden asıl hadis olarak çok rivâyetinde bulunmuştur.

5. Muslim'e göre *mu'an'an* rivâyet, *an'ane* yapan râvî *mudellis* olmadığı

²³⁴ Ahmed Emin, a.g.e, 120-1.

²³⁵ İbn Hacer, a.g.e, 12.

müddetçe bir araya gelmeseler bile, râvî ve şeyhi aynı asırda yaşamak kaydıyla, muttasıl hükmündeyken; Buhârî, en az bir kere bir araya gelme şartını koştur. Fakat buna Nevevî “Bu şartın olduğunu kabul etsek bile hadislerin bütün tariklerini bir araya getirdiğinden dolayı Muslim’in hadislerinde bunun gerçekleştiğini söyleyemeyiz”²³⁶ diyerek itiraz etmektedir.

6. Her iki hadis kitabında eleştirilen hadislerin sayısı 210’dur. Bunların 80’den azı Buhârî’de yer alırken kalan kısmı Muslim’de bulunmaktadır.²³⁷

Âlimler bu gibi sebeplerden dolayı Buhârî’yi Muslim’e tercih etmektedirler.

Buhârî’dekiler kadar olmasa da Muslim’de de *ta’lik* hadisler vardır. Muslim’deki ta’likatların 14 yerde olduğu söylenmektedir.²³⁸ Muslim’deki hadislerin tekrarlarla birlikte 7275, tekrarsız olarak ise 4000 civarında olduğu söylenmektedir.²³⁹ Irâkî (ö. 806/1403) Muslim’in *Sahîh*’indeki hadislerin sayısının tekrarlarla birlikte Buhârî’deki hadislerin sayısından fazla olduğunu, bunun sebebinin de Muslim’de bir hadisin farklı yollardan rivâyetinin çok olduğunu ve Ebu’l-Fadl Ahmed b. Mesleme’den Muslim’deki hadislerin sayısını 12.000 olarak duyduğunu belirtir.²⁴⁰

Yukarda da söylediğimiz gibi muhaddisler bütün çabalarına rağmen eserlerine bazen problemlı hadisler alabilmektedir. Bu onların da hata yapabildiklerinin ve eserlerine aldıkları her hadisin sahih olmadığının en bariz göstergesidir. Bir örnekle bu konuya son vermek istiyoruz. “Muslim, Ebu’z-Zübeyr – Cabir tarikiyle *an’ane* tarzında birçok hadis rivâyet etmiştir. Hadis hafızları bu durum hakkında şunları söylemişlerdir: «Ebu’z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî Cabir’in hadislerinde *tedris [tedlis]*»²⁴¹ yapardı. O, Cabir ve İbn Ömer’den Veda Haccı’yla ilgili bir hadisi iki farklı rivâyetle nakletmiştir. İbn Hazm bu iki rivâyetle ilgili olarak şöyle der: “Bunlardan birinin yalan olduğu kesindir.” Ebu’z-

²³⁶ Nevevî, a.g.e, 14.

²³⁷ İbn Hacer, a.g.e, 12–3; Ahmed Emin, a.g.e, 119–20; Şâkir, *Bâis*, 25.

²³⁸ Şâkir, a.g.e, 33.

²³⁹ Hûlî, a.g.e, 65; Ebû Zehv, a.g.e, 381; Ahmed Emin, a.g.e, 121.

²⁴⁰ Şâkir, a.g.e, 25.

²⁴¹ Tedlîs hakkında İmam Şâfi şöyle söylemektedir: “*Tedlîs yalanın kardeşidir.*” Başka bir kere de “*Bana göre zina yapmak tedlîs yapmaktan daha sevimlidir.*” İbnu’s-Salâh bu ifadelerin tedlîsin çirkinliğini gösterme ve ondan sakındırma hususunda mübalağa bulunan ifadelerden olduğunu söyledikten sonra râvî tedlîs yaptığını söylemedikçe hiçbir şekilde rivâyeti kabul olunmaz demektir. İbnu’s-Salâh, a.g.e, 35.

Zübeyr “Allah toprağı cumartesi günü yarattı...” hadisini de rivâyet etmiştir...»²⁴²

II. Tabaka hadis kitaplarına gelince bunlar *Muvatta’* ve *Sahîhayn* derecesine ulaşamayan, fakat onların hemen peşinden gelen, güvenilir, âdil ve zâbit müellifler tarafından yazıldıkları dönemde hadis otoriteleri tarafından kabul edilmiş hadis kitaplarıdır. Bu kitaplar, Ebû Davud’un (ö. 275/888) *Sunen*’i, Tirmizî’nin (ö. 299/892) *Câmi*’i ve Nesâî’nin (ö. 303/912) *Muctebâ*’sından oluşmaktadır. Bu kitaplarda yer alan hadislerin sıhhat dereceleri hakkında pek çok söz söylenmiştir. Toptancı bir yaklaşımla bu kitaplarda yer alan hadislerin hepsinin sahih olduğunu söyleyenler de olmuştur, Muhammed b. Tahir es-Silefî gibi. Nitekim o, *Kutub-i Hamse*’de yer alan hadislerin sıhhati hakkında garbın ve şarkın âlimlerinin ittifak ettiklerini söylemiştir. Yine Hâkim (ö.405/1014) ve el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) Tirmizî’nin *Sunen*’ine *Câmiu’s-Sahîh* derlerken el-Hatîb, Nesâî’nin *Sunen*’ine de *Sahîh* ismini vermektedir.²⁴³ Fakat Beğâvî (ö. 516/1122) *sunenlerin* hadislerini “*hasen*” diye isimlendirmeye itiraz etmektedir. Aynı şekilde Irâkî de (806/1403) Muhammed b. Tahir es-Silefî’nin *Kutub-i Hamse*’nin hadisleri hakkında söylediğı sözlerin gevşeklikten ileri geldiğini belirtmektedir.²⁴⁴ Leknevî de *sunenlerde* yer alan hadisler hakkında “*Bu ve benzeri kitaplarda bulunan hadislerin hepsi sahih veya hasen değildir. Bilakis bu kitaplarda sahih, hasen, zayıf ve mevzu haberler bulunmaktadır.*”²⁴⁵ demektedir. Yine Nevevî de *sunenlerde sahih, hasen, zayıf ve munkar hadisler* de vardır demektedir.²⁴⁶ Mesela Muhammed b. İshâk es-Sağânî (ö. 270)²⁴⁷ ve İbrahim el-Harbî’nin (ö. 285) “Demirin Davud’a (a.s.) boyun eğdiği gibi hadis de Ebû Davud’a boyun eğmiştir”²⁴⁸ diyerek övgüler düzdüğü *Sunen*’i hakkında Ebû Davud’un kendisi şunları söylemektedir: “Rasûlullah’tan yazdığım 500.000 hadisten kitabımı oluşturduğum 4800’ünü seçtim ve sahîhini de zikrettim.”²⁴⁹ Bu hadislerin tamamı *ahkâm* hadisleridir. Zühd ve faziletlerle ilgili

²⁴² Ebû Reyze, a.g.e, 334-5’ten naklen.

²⁴³ Leknevî, Muhammed Abdulhayy, *el-Ecvibetu’l-Fâdila li’l-Esileti’l-Âşırati’l-Kâmile*, (Ta’lik: Abdulfettâh Ebû Ğudde), 67, el-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 2. bsk, Beyrut, 1984; İbnu’s-Salâh, a.g.e, 19–20.

²⁴⁴ Leknevî, a.g.e, a.y; İbnu’s-Salâh, a.g.e, 20.

²⁴⁵ Leknevî, a.g.e, 66.

²⁴⁶ Suyûtî, *Tedrib*, I, 165.

²⁴⁷ Ebû Davud, *Sunen*, Mukaddime, I, 4.

²⁴⁸ Ebû Davud, a.g.e, 13.

²⁴⁹ A.g.e, 20.

hadisleri eserime almadım.²⁵⁰ Ve yaklaşık 600'ü *mursel* hadistir. *Mursel*'lerin sahih olmayanı var, senedi muttasıl olup sahih olanı da var.²⁵¹ Kitabımda hadisleri terk edilen râvîlerden hiçbir hadis almadım. Şayet kitabıma *munker* bir hadis aldıysam o hadisin *munker* olduğunu o bâbta onun gibi bir hadis olmadığını²⁵² açıkladım. Yine kitabımdaki *çok zayıf bir hadisin zayıflığını* açıkladım. *Onlardan bazılarının senedi zayıftır*. Ama bir açıklama yapmadığım hadisler sahihtir. Hatta bazısı bazısından daha sahihtir.²⁵³ Ebû Davud kendi kitabı hakkında bu sözleri söylerken müteahhir ulemadan bazıları Ebû Davud'un *Sunen*'inde zayıf hadislerin de bulunduğunu belirtmişlerdir. Zaten onun kendi sözü "Yine kitabımdaki çok zayıf bir hadisin zayıflığını açıkladım. Onlardan bazılarının senedi zayıftır" bunu ispat etmektedir. Bu konuda İbn Abdilberr (ö: 463/1070) "Ebû Davud'un hakkında bir açıklama yapmadığı her hadis ona göre sahihtir. Özellikle de o bâbta başka hadis zikretmediyse. *O hüccet olma yönünden zayıf olan birçok kişiden rivâyette bulunmuş ve bir açıklama da yapmamıştır*. Mesela İbn Lühey'a, et-Tev'eme'nin mevlâsı Salih, Abdullah b. Muhammed b. Akîl/Ukayl, Musa b. Verdân, Seleme b. el-Fadl, Delhem b. Salih" bunlardandır.²⁵⁴

Ebû Ğudde Ebû Davud'un *Sunen*'indeki zayıf hadisler hakkında şunları söylemektedir. "Ebû Davud'un *Sunen*'inde *munkatî'* hadisler, *mudellis*ler tarafından rivâyet edilen *mu'an'an* hadisler ve isnadında isimleri müphem olan râvîlerden gelen hadisler de vardır. Bu durum karşısında Ebû Davud bazen bir açıklama yapmıştır, bazen de susmuştur. Onun bu hadisler karşısında susması kimi zaman o râvî hakkında daha önceki hadislerde bir açıklama yapmış olmasından, kimi zaman da gözünden kaçmasından (dalgınlığından) kaynaklanmaktadır. Kimi zaman da râvînin aşırı zayıflığından dolayı imamların o râvînin hadislerini almama hususunda ittifak ettikleri için bir açıklama yapmamıştır. Yani râvînin zayıflığının imamlar arasındaki şöhretinden dolayı bir açıklama yapmayı zait görmüştür.²⁵⁵ Bu durumda doğal olarak insanın aklına "*Bildiği halde bu kadar zayıf râvîlerden niye rivâyette bulunuyor?*" diye bir soru geliyor. İbn Mende (381–470/991–1077) bu soruya "Ebû Davud

²⁵⁰ A.g.e, 16.

²⁵¹ A.g.e, 15.

²⁵² Ebû Zehv, a.g.e, 413.

²⁵³ Ebû Davud, a.g.e, 14.

²⁵⁴ Ebû Ğudde, a.g.e, 39.

²⁵⁵ Ebû Ğudde, a.g.e, 40.

konuyla ilgili başka bir hadis bulamadığı zaman zayıf hadis rivâyet ederdi. Çünkü ona göre zayıf hadis insanların kendi görüşünden daha kuvvetlidir”²⁵⁶ diyerek biraz açıklık getirirse de bu durumda da Ebû Davud “*sanki her başlığın altına mutlaka bir hadis koymak zorundaymış*” gibi bir sonuç çıkıyor ortaya. Hakkında bir hüküm vermeyip sustuğu hadislerin sahih olduğunu söylese de Ebû Davud’un bir açıklama yapmayıp sessiz kalmayı tercih ettiği hadisler hakkında nasıl davranılması gerektiği hususunda Ebû Ğudde “En doğrusu, Ebû Davud zayıf hadislerle ihticacta bulunduğundan dolayı, onun sustuğu hadislere güvenmemektir”²⁵⁷ demektedir.

Zehebi Ebû Davud’un *Sunen*’indeki hadislerin sıhhat bakımından altıya ayrıldığını belirtir:

1. Buhârî ve Muslim’in birlikte rivâyet ettikleri hadisler,
2. Şeyhân’dan birinin rivâyet edip diğerinin rivâyet etmediği hadisler,
3. Her ikisinin de rivâyet etmediği isnadında illet ve şâz bulunmayan hadisler,
4. İki veya daha çok yoldan rivâyet edildiği için ulemânın kabul ettiği hadisler,

5. Râvîsinin hafızasının zayıflığından dolayı isnadı zayıf olan hadisler ki bu hadisler karşısında Ebû Davud genellikle susmaz,

6. Râvîsinden dolayı zayıflığını açıkladığı hadislerdir ki bu hadislerin de zayıflığını açıklamıştır genellikle. Zaman zaman da râvîsinin zayıflığı ulema tarafından biliniyorsa bu durumda hadis hakkında bir hüküm vermemiştir.²⁵⁸

“İnsanların (muhaddislerin) terk edilmesi hususunda icma ettikleri hadisleri eserime almadım”²⁵⁹ diyen Ebû Davud’un *Sunen*’ine bile bile zayıf hadis alması düşündürücüdür. Onun sözlerinden hadislerini aldığı kimseler hakkında zayıf olduklarına dair bir icma’ın olmadığı anlaşılıyor. Fakat zayıflığı bu kadar aşikâr olan kimselerden bilerek hadis rivâyet etmesi onu bu kimseler hakkında hüsn-i niyet beslediğine veya kitabına koyduğu her başlığın altına bir hadis koymak zorunda olduğunu göstermektedir bizlere.

Tirmizî, kitabına *Sunen* dense de *Câmî*’ olarak meşhurdur. Tirmizî *Câmî*’ini fıkıh bâblarına göre tasnif etmiştir. Kitabına, zayıflık yönünü açıklamakla birlikte, her bir hadisin derecesini geçtiği yerde izah ettiği *sahih*, *hasen* ve *zayıf* hadisleri

²⁵⁶ Ebû Ğudde, a.g.e, 3; Ebû Zehv, a.g.e, 412; İbnu’s-Salâh, a.g.e, 20.

²⁵⁷ Ebû Ğudde, a.g.e, 40.

²⁵⁸ Leknevî, a.g.e, 67–9.

²⁵⁹ Ebû Davud, *Sunen*, Mukaddime, I, 14.

almıştır. Hadisin sonunda da yeri geldikçe sahabenin, tabînin ve fukahanın görüşlerini zikretmektedir. “Kitabıma, birkaç hadis dışında, fukahanın amel ettiği hadisleri aldım” demektedir.²⁶⁰ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 595) *Şerhu İleli’t-Tirmizî*’de Tirmizî’nin kitabı için şunları söylemektedir: “Tirmizî kitabında *sahih* hadisleri ve onun altında bir derecede olan *hasen* hadisleri rivâyet etmiştir. Onda bir kısım *zayıf* hadisler ve *munker* hadisler vardır. Özellikle de bu *munker hadisler fedâilde* yer almaktadır. Ama Tirmizî bunları genellikle açıklamaktadır, bu konuda susmaz. Onun yalanla itham edilen bir kişiden hadis rivâyet ettiğini bilmiyorum. Ama bazı isnadlarında yalanla itham olunan bir kısım râvîlerden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Mesela Tirmizî Muhammed b. Said el-Maslûb ve Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî gibi hafızası kötü ve hadisinde vehm olan kişilerden (bazan) hadis rivâyet edebilmiş ama bu hadisler karşısında genellikle susmamış ve çoğu zaman onları açıklamıştır.”²⁶¹ Zehebi, Tirmizî’nin *Sunen*’indeki bazı hadislerden dolayı Ebû Davud ve Nesâî’nin *Sunen*’lerinden daha az değerli olduğunu söylerken²⁶² Ahmed Muhammed Şâkir de Tirmizî’nin kitabındaki *munker* hadislerin çokluğundan bahsetmektedir.²⁶³ İbnu’l-Arabî ise Tirmizî’deki hadislerin kıymetleri hakkında “İki hadis dışında bu kitaptaki hadislerle amel edilir. İlim ehlinin bir kısmı bunlarla (bu kitaptaki hadislerle) amel etmiştir.”²⁶⁴ demektedir. Ebû Nasr Abdurrahîm b. Abdulhâlik Tirmizî’deki hadislerin dört dereceye ayrıldıklarını belirtir:

1. Sıhhati kesin olanlar,

2. Ebû Davud ve Nesâî’nin şartına uyan hadisler,

3. İleti açık olan hadisler,

4. Tirmizî’nin şu sözlerinin içine dâhil olan hadislerdir: “Ben bu kitabıma şu hadisler hariç sadece fukahanın bazısının amel ettiği hadisleri aldım. Onlar da “Sarhoş eğer dördüncü kez de içerse onu öldürün” hadisi ile “Rasûlullah (s.a.s) Medine’de sefer ve korku olmadığı halde ikindi ile öğle namazlarını cem etti” hadisleridir.”²⁶⁵

Nesâî, “*Sunen-i Kubrâ*”sını *sahih* ve *iletli* hadisleri ihtiva eder şekilde tasnif

²⁶⁰ Ebû Zehv, a.g.e, 415.

²⁶¹ Ebû Davud, a.g.e, I, 19–20; krş, Ebû Zehv, a.g.e, 416–7.

²⁶² Suyûtî, a.g.e, I, 171.

²⁶³ Şâkir, a.g.e, 31.

²⁶⁴ Leknevî, a.g.e, 69.

²⁶⁵ A.g.e, 68–9.

etmiştir. Sonra bunu “*Sunen-i Suğrâ*”sında ihtisar edip adını da “*Muctebâ*” koydu. Nesâî’ye göre *Muctebâ*’nın tamamı sahihtir. Bu konuda o şöyle demektedir: “*Kitâbu’s-Sunen (el-Kubrâ)*’nın hepsi sahih ve illetli hadislerden oluşmaktadır. Ama *Muctebâ (Sunen-i Suğrâ)*’da seçilenlerin ise tamamı sahihtir.”²⁶⁶ (Bugün) Nesâî’ye bir hadis isnad edilirse onunla *Muctebâ* isimli *Sunen-i Suğrâ*’sı kast olunur.²⁶⁷ Ebû Abdullah b. Ruşeyd onun kitabı hakkında tasnif edilişi açısından *sunenler* içinde en mükemmeli olduğunu ve onun Buhârî ve Muslim’in kitapları arasında bir dereceye sahip olduğunu belirtir. Özetle onun kitabı zayıf hadis ve mecruh râvîlerden rivâyet etme hususunda sahîhaynden sonra gelmektedir.²⁶⁸ Bu itibarla Nesâî’nin kitabı kuvvet bakımından Ebû Davud ve Tirmizî’nin *Sunen*lerinden önde gelmektedir. Çünkü Nesâî, râvîlerde aranan şartlar hususunda bu ikisinden daha katı davranmakla öne çıkmıştır.²⁶⁹ Nitekim İbn Hacer (ö. 852) onun hakkında “Nesâî, Ebû Davud ve Tirmizî’nin hadis rivâyet ettiği pek çok râvîden hadis almamıştır. Hatta o *Sahîhayn*’daki bir grup râvîden bile hadis rivâyet etmekten çekinmiştir”²⁷⁰ demektedir. Bu da ‘*Nesâî’nin Sahîhayn’daki bir grup râvînin zayıf olduğunu düşündüğünden dolayı onlardan hadis rivâyetinde bulunmadığı*’ anlamına gelmektedir.

Bütün bu hassasiyetlerine rağmen Nesâî’nin *Sunen*’inde de ister kendisi olsun isterse hali olsun meçhul râvîler de yok değildir. Yine onda *cerhe uğramış* râvîler, *zayıf*, *muallel* ve *munker* hadisler vardır. Onun kitabının tamamen sahih olduğu yönündeki görüşler gevşeklikten kaynaklanmaktadır.²⁷¹

Yine II. tabakadan olan İbn Mace’nin (ö. 273/886) *Sunen*’inde de *munker* hatta *uydurma* haberler de vardır.²⁷² Muhammed b. Tahir el-Makdisî’nin (ö. 507) “*Şurûtu’l-Eimmeti’s-Sitte*” adlı eserine ta’lik yazan Zâhid el-Kevserî şöyle demektedir: “İbnu’l-Cevzî hadis münekkitletlerinin haklarında *mevzû haberdir* dedikleri (30) civarında İbn Mâce hadisini kitabında zikretmiştir. Yine Muhammed Abdurreşîd en-Nu’mânî de “*Mâ Temessu İleyhi’l-Hâcetü Limen Yutâliu Sunene İbn*

²⁶⁶ Ebû Zehv, a.g.e, 409.

²⁶⁷ A.g.e, 410.

²⁶⁸ Leknevî, a.g.e, 75.

²⁶⁹ Ebû Zehv, a.g.e, 410.

²⁷⁰ A.g.e, a.y.

²⁷¹ Şâkir, a.g.e, 31; Nesâî’nin *Sunen*’i hakkında aynı eleştirileri İbn Kesîr de yapmaktadır. Bkz, Ebû Reyze, a.g.e, 344–5.

²⁷² Leknevî, a.g.e, 71.

Mâce” adlı eserinde İbnu’l-Cevzî’nin mevzû hükmünü verdiği İbn Mâce hadislerinin sayısının (34) olduğunu söyledikten sonra İbnu’l-Cevzî’den başka âlimlerden, İbn Mâce hadislerinden yedi tane daha farklı hadisin zayıf olduğu yönündeki görüşlerini zikrettikten sonra İbn Mâce’deki zayıf hadislerin toplam sayısının (41) olduğunu hatta bu kitaptaki zayıf hadisleri birisinin bir araya getirmesi halinde küçük hacimli bir kitabın ortaya çıkabileceğini söyler.²⁷³ Yine bu konuda San’ânî (ö. 1182/1768), Zehebî’nin (ö. 748/1347) İbn Mâce’nin biyografisini yazarken onun *Sunen*’indeki ihticac edilmeyen hadislerin sayısının (1000) civarında olduğunu söylediğini rivâyet eder. İbn Hacer de Mizzî’nin “İbn Mâce’nin tek rivâyet ettiği hadislerin geneli zayıftır” dediğini rivâyet etmektedir.²⁷⁴ Aynî de (ö. 855/1451) “*el-Binâye Şerhu’l-Hidâye*” adlı eserinde İbn Mâce hakkında, biraz kindar bir tavırla, “Kendisi bizzat zayıf olduğu halde Ebû Hanîfe’yi zayıf görme hakkını nereden alıyor. O *Musned*’inde (*Sunen*) zayıf, malûl, munker, garîb ve mevzû haberler rivâyet etmiştir” demektedir.²⁷⁵ Zeylâî de İbn Mâce hakkında “Kitabı garîb, şâzz ve muallel hadislerle doludur. Ve kitabında başka kitaplarda bulunmayan nice hadisler vardır” demektedir.²⁷⁶

İbn Mâce’nin *Sunen*’inin Kütüb-i Sitte’den sayılıp sayılmaması hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mütেকaddim hadisçiler ve müteahhir âlimlerin çoğu temel hadis kitaplarını beş olarak kabul etmişlerdir: *Sahîhayn*, Nesâî (ö. 303/915), Ebû Davud ve Tirmizî’nin (ö. 279/892) *Sunen*’leri. Müteahhir âlimlerin çoğu bu sıralamaya karşı çıkıp İbn Mâce’nin *Sunen*’ini de beş temel kitaba ilave edip temel hadis kitaplarının sayısını altıya çıkarmışlardır. Bunu da bu kitabın, fıkhıta faydasının çok olmasından dolayı yapmışlardır. İbn Mâce’nin *Sunen*’ini Kutub-i Sitte’den sayan ilk kişi Tâhir el-Makdisî (ö. 507) olmuştur. Sonra da Abdulğani el-Makdisî gelmektedir. İbn Mâce hadis hırsızlarından ve yalancılıkla itham edilen kimselerden rivâyette bulunduğu; kitabında her ne kadar da *mursel* ve *mevkuf* haberler, nadir de olsa şâzz ve munker hadisler bulunsada, zayıf râvîleri az olduğundan Dârimî’nin (ö. 255/868) *Sunen*’ini İbn Mâce’nin yerine koyarlar.

²⁷³ Leknevî, a.g.e, 71–2.

²⁷⁴ es-San’ânî, Muhammed b. İsmail el-Emîr el-Hasenî, *Tavdîhu’l-Efkâr li Maânî Tenkîh’l-Enzâr*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), I, 223, el-Mektebetu’s-Selefiyye, Medine, t.y.

²⁷⁵ ez-Zeylâî, Abdullah b. Yusuf Ebû Muhammed, *Nasbu’r-Râye li Ehâdîsi’l-Hidâye (Buğyetu’l-Elmaî fî Tahrîci’z-Zeylâî haşiyesiyle birlikte)*, (thk. Muhammed Yusuf el-Benûrî), II, 11, Dâru’l-Hadîs, Mısır, 1357.

²⁷⁶ A.g.e, I, 261.

Bazıları da sıhhatinden ve değerinden dolayı altıncı kitap olarak *Muvatta*’ı zikreder.²⁷⁷ İbn Hacer (ö. 852/1448) de “Dârimi’nin *Sunen*’i derece bakımından sunenlerden daha aşağıda değildir. Hatta Kutub-i Sitte’nin altıncısı olsa İbn Mâce’nin *Sunen*’inden evlâ olur”²⁷⁸ diyerek Dârimî’nin *Sunen*’ini İbn Mâce’nin *Sunen*’ine tercih etmektedir. Suyûtî “*Zehru’r-Ribâ*” adlı Nesâî’nin *Muctebâ*’ının şerhinde “*İbn Mâce’nin kitabı yalancılıkla itham olunan kimselerden ve hadis hırsızlarından hadis rivâyet etme hususunda tektir. Bazı hadisler bu yalancılar ve hadis hırsızları vasıtasıyla bilinir*” demektedir.²⁷⁹ Muhammed Fuad Abdulbâkî İbn Mâce’nin *Sunen*’inde yer alan hadisler sayısının toplam 4341 olduğunu bunlardan 3002 tanesinin diğer beş hadis kitabında da bulunduğunu kalan 1339’unun sadece İbn Mâce’de yer alan hadisler olduğunu söylemektedir. Bu zevâidin de 428’nin râvîleri sika, 199’unun isnadı hasen, 613 hadisın isnadı zayıftır. 99 hadisın isnadında da münker ve yalancı kimseler vardır.²⁸⁰ İbn Mâce’nin *Sunen*’inde zayıflığı hususunda ittifak bulunan kimselerden²⁸¹ ve müdellislerden²⁸² rivâyetler de bulunmaktadır. M. Fuâd Abdulbâkî: “Onda zayıf hadis çoktur” derken; Sirrî (السري) ve Ebu’l-Haccâc el-Mizzî de İbn Mâce’nin rivâyetinde tek kaldığı hadislerin zayıf olduğunu belirterek adeta bunu kaide haline getirmişlerdir.²⁸³

Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin eserleri olan *Musned* tarzı kitaplara gelince Dihlevî, İmam Ahmed’in *Musned*’ini Osman b. es-Sebbâk’ın İmam Ahmed’den rivâyet ettiği: “Ben bu kitabı 750.000’den fazla hadisten seçip bir araya getirdim. Müslümanlar Rasûlullah’ın hadislerinde ihtilafa düşerlerse ona başvursunlar onda bulurlarsa (çözüme kavuşurlar), bulamazlarsa (ellerindeki o hadis) hüccet değildir.”²⁸⁴ sözünden dolayı onu II. grup hadis kitaplarına dahil ederken²⁸⁵ İbnu’s-Salâh (ö. 643/1264) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi alimler ise hadislerin ihticac olunup olunmayacağına bakılmaksızın sahâbî râvîlerin isimlerinin altına rivâyet ettiği hadislerin zikredilmesinden dolayı *Musned* türü hadis kitaplarının içlerindeki

²⁷⁷ Ebû Zehv, a.g.e, 418–9.

²⁷⁸ Suyûtî, *Tedrib*, I, 174.

²⁷⁹ Ebû Zehv, a.g.e, 419.

²⁸⁰ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (takdim: M. Fuad Abdulbâkî), *Sunen*, I, 19–20, Çağrı yay, İstanbul, 1413/1992.

²⁸¹ A.g.e, I, 17 (Hadis no: 102).

²⁸² A.g.e, I, 18 (Hadis no: 503).

²⁸³ A.g.e, I, 24.

²⁸⁴ Ebû Zehv, a.g.e, 370; Şâkir, a.g.e, 32.

²⁸⁵ Dihlevî, *Huccetullahi’l-Bâliğ*, I, 494.

hadislerle ihticac olunması hususunda beş asıl hadis kitabına mülhak olamayacaklarını söylerler.²⁸⁶ Heysemî (ö. 807/1404) ve İbn Kesîr (ö. 774/1372), İmam Ahmed'in *Musned*'i hakkında ondaki hadislerin diğer *musned*lerdeki hadislerden daha sahîh olduğundan, hadislerinin çokluğundan ve senedlerinin güzelliğinden bahsederken;²⁸⁷ Suyûtî (ö. 911/1505), İbn Kesîr (ö. 774/1372) ve Heysemî'nin (ö. 807/1404) İmam Ahmed'in *Musned*'i hakkındaki övgülerine adeta itiraz edercesine *Sahîhayn*'da bulunan 200 civarında râvînin *Musned*'de bulunmadığını söyler.²⁸⁸ Ahmed'in *Musned*'i mükerrerlerle birlikte 40.000'in üzerinde, mükerrerler çıktıktan sonra 30.000'inin üzerinde hadis ihtiva etmektedir. Buna rağmen hadislerin tamamını ihtiva etmemektedir.²⁸⁹

Bu gün elimizde bulunan *Musned*'in tamamı İmam Ahmed'e ait değildir. *Oğlu Abdullah babasının rivâyetlerinden olmayan ziyadelerde bulunmuştur.* Ahmed el-Bennâ (es-Sââtî) *el-Fethu'r-Rabbânî*'nin mukaddimesinde şunları söyler: “Araştırmalarım neticesinde *Musned*'deki hadislerin altı sınıf olduğunu gördüm:

1. Kısım: İmam Ahmed'in babasından bizzat işitip rivâyet ettiği hadisler ki bunlar *Musned*'in ¾'ünden fazladır.
2. Kısım: Oğlu Abdullah'ın babasından ve başkalarından olan rivâyetleridir. Bunlar oldukça azdır.
3. Kısım: Abdullah'ın, babasından başka kimselerden yaptığı rivâyetlerdir ki muhaddisler bunlara Abdullah'ın ziyadeleri derler. Bunların sayısı da, 1. kısım hariç, diğer kısımlara göre fazladır.
4. Kısım: Abdullah'ın babasına okuduğu ama babasından dinlemediği hadislerdir.
5. Kısım: Abdullah'ın babasından ne okuduğu ne de duyduğu hadislerdir. O, bunları sadece babasının el yazması halinde bulmuştur.
6. Kısım: Ebû Bekr el-Katî'nin (القطيعي) Abdullah ve İmam Ahmed dışındaki kimselerden yaptığı rivâyetlerdir ki bu da azdır. Abdullah ve Katî'nin ziyadeleri hariç bunların hepsi *Musned*'dendir.”²⁹⁰

²⁸⁶ İbnu's-Salah, a.g.e, 418–9; Suyûtî, a.g.e, I, 171.

²⁸⁷ Suyûtî, a.g.e, I, 173; Ebû Zehv, a.g.e, a.y.

²⁸⁸ Suyûtî, a.g.e, a.y; Ebû Zehv, a.g.e, a.y.

²⁸⁹ Ebû Zehv, a.g.e, a.y.

²⁹⁰ Ebû Zehv, a.g.e, 370–1.

Musned'deki hadislerin sıhhati hakkında da Ebû Musa el-Medîni²⁹¹ gibi ondaki hadislerin tamamının sahih olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi *Musned* içinde *sahîh*, *zayıf hadis* ve *mevzû haber* de vardır²⁹² diyenler ve *sahîh* ve *hasene yakın zayıf hadisler*²⁹³ bulunduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Zehebî, İbn Hacer, İbn Teymiyye ve Suyûtî bu görüşte olanlardandır.

Musned'de zayıf hadislerin bulunup bulunmadığına gelince evet onda zayıf hadisler hatta uydurma haberler dahi vardır. İbnu'l-Cevzî *Mevzûât*'ında zayıf damgasını vurduğu (15) *Musned* hadisini zikrederken, Irâkî de (9) zayıf hadis zikretmektedir.²⁹⁴ Suyûtî şöyle diyor: "Pek çok hadis İbnu'l-Cevzî'nin gözünden kaçmıştır. Bu ondört hadisi "*ez-Zeylu'l-Mumehhid*" adlı kitabımda topladım."²⁹⁵ diyerek zayıf hadislerin sayısına ilave yapmıştır. Merv ve Askalan şehirlerinin faziletleri hakkındaki hadisler ve "والبرث الأحمر عند حمص"²⁹⁶ hadisi mevzûdur. Irâkî "Ahmed b. Hanbel'in kitabında *zayıf hadislerin bulunduğu kesindir. Bilakis onda mevzû haberler de vardır. Ahmed b. Hanbel'in bizzat kendisi Enes b. Mâlik'ten gelen "Askalan iki damat/gelinden biridir. Kıyamet gününde dirilecek 70.000 Askalanlı'ya hesap yoktur"* hadisini zayıf saymıştır. Sonra "كونوا في بعث خراسان"²⁹⁷ "فإنه بناها ذو القرنين"²⁹⁸ hadisi gibi münker hadisler de vardır." demektedir.

III. tabaka kitaplara gelince bu kitaplar da ya Buhârî ve Muslim'den önce ya da sonra tasnif edilmiş kitaplar olup *musned*'ler, *câmî*'ler, *musannef*'lerden oluşmaktadır. Bunlar *sahih*, *hasen*, *zayıf*, *ma'ruf*, *garîb*, *şâz*, *munker* v.b. hadisleri

²⁹¹ A.g.e, 372.

²⁹² Suyûtî, a.g.e, I, 172.

²⁹³ Ebû Zehv, a.g.e, 373–4.

²⁹⁴ Hülî, a.g.e, 54; Suyûtî, a.g.e, I, 172.

²⁹⁵ Suyûtî, a.g.e, a.y.

²⁹⁶ Hadiste Şamlılardan 70.000 kişinin kıyamet gününde hesaba çekilmeden ve azaba uğramadan haşrolocağından bahsetmektedir. Ahmed, *Musned*, I, 19. Şuayb Arnavut hadisin zeylinde hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtmiş bkz, Ahmed, *Musned*, I, 19, (Şuayb Arnavut'un zeyliyle birlikte), Muessetu Kurtubâ, Kahire, t.y. Heysemî *Mecmeu'z-Zevâid*'de aynı hadisin senedinde bulunan Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Meryem için *zayıf* demektedir. Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 42, Hadis No: 16664, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412.

²⁹⁷ Ahmed, *Musned*, V, 357. Şuayb Arnavut hadisin senedindeki Evs b. Abdullah'tan dolayı hadisin senedinin zayıf olduğunu hatta hadisin uydurmaya benzediğini söylemektedir. Bkz. Ahmed, a.g.e, a.y, (Şuayb Arnavut'un zeyliyle birlikte). Heysemî de Ahmed'de ve Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ında yer alan haberlerin senedlerinde bulunan Evs b. Abdullah'ın *zayıf* bir kişi olduğu hususunda icma olduğunu söylemektedir. Bkz, Heysemî *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 48. Taberânî de Evs b. Abdullah'ın haberi rivayette tek kaldığını belirtmektedir. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (thk. Tarık b. İvadullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), VIII, 141, (Hadis no: 8215), Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415.

²⁹⁸ Şâkir, *Bâis*, 31–2.

içermektedir. Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826) ve Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'leri, Tayâlisî'nin (203/818) *Musned*'i, Beyhakî'nin (ö. 458/1065) *Sunen*'i, Taberânî'nin (ö. 260–360/873–970) *Mu'cem*'leri bu gruba girmektedir.²⁹⁹ Bu grupta yer alan Dârakutnî'nin (ö. 385/995) *Sunen*'inde de *illetli*, *zayıf*, *munker hadisler* bulunmaktadır.³⁰⁰ Beyhakî'nin de Fedâil ile ilgili olarak pek çok zayıf hadis rivâyet ettiğini söyleyen İbn Teymiyye'nin³⁰¹ benzeri görüşleri el-Ğumârî de “*el-Muğîr ale'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa fi'l-Câmii's-Sağîr*”de Beyhakî'nin pek çok mevzû haber rivâyet ettiğini bildirmektedir.³⁰²

Görüldüğü gibi muteber hadis kaynaklarında yer alan hadisler genel anlamda sahih olarak kabul edilse bile tek tek incelendiğinde onların içinde de, yukarda da örneklerini sunduğumuz gibi, zayıf olanlarına, tarihi gerçeklere aykırı olanlarına hatta zaman zaman da mevzu haberlere rastlamak mümkün olabilmektedir. Hal böyle olunca bu eserlerde yer alan hadislerin tamamına sahih demek doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Müellifler kendilerine göre güvenilir olan rivâyetleri bir araya getirmeye çalışmışlardır. Nitekim birinin kriterlerine uyan bir hadis bazan diğer âlimin kriterlerine uymadığı için ya o hadisi almamıştır ya da hadisi zayıf saymıştır. Bu kitaplarda zayıf hadislerin yer alması bu eserleri telif eden âlimlerimizin değerine bir zarar getirmeyeceği gibi aksine onların hatadan masum olmadıklarını ve onların da hata yapabileceklerini bizlere göstermektedir.

Bizim konumuza birinci derecede kaynaklık etmese de *Delâilu'n-Nubuvve* türü eserlerde de “*şakku's-sadr*” ile ilgili rivâyetler yer aldığı için bu eserlere de biraz değinmek istiyoruz.

Delâil kelimesi *delil*'in çoğulu olup yol göstermek, irşad etmek, işaret etmek anlamlarına gelmektedir.³⁰³ Kur'an-Kerim'deki pek çok ayette kılavuz, rehberlik etmek, haber vermek anlamında kullanılmıştır. *Delâilu'n-Nubuvve* terkihi ise bir peygamberin bizzat gösterdiği veya peygamberliğine alamet olmak üzere kendisi dışında meydana gelen tabiatüstü olayları konu edinen, peygamberin getirdiği ilkeleri

²⁹⁹ Dihlevî, a.g.e, 495.

³⁰⁰ Zeyleî, Abdullah b. Yusuf Ebî Muhammed, *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, (thk. Muhammed Yusuf el-Benûrî), I, 264, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1357; Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletu'l-Mustetrafe li Beyânî Meşhûr-i Kutubi's-Sunneti'l-Musannefe*, (thk. Muhammed el-Muntasır), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 4. bsk, Beyrut, 1406/1986.

³⁰¹ İbn Teymiyye, Ahmed, *Minhâcu's-Sunnetu'n-Nebeviyye*, (thk. Muhammed Reşâd Sâlim), V, 510, Muessesetu'l-Kurtuba, y.y, 1406.

³⁰² Leknevî, a.g.e, 79; Beyhakî'de yer alan bazı *mevzû* haberlerle ilgili olarak bkz, A.g.e, a.y.

³⁰³ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, ۱۰۰۰ md, IV, 1698, Beyrut, 1404/1908.

ilmi tahlillere tabi tutarak bunların ilahi kaynaklı olduğunu dolayısıyla o peygamberin de hak peygamber olduğunu ispatlamayı amaçlayan eserleri ifade eder.³⁰⁴

Hiz. Peygamber'in peygamberliğini ilanından sonra başlayan nübüvveti reddetme işi, daha çok zamanın medya görevini üstlenen şairlerin şiirleri aracılığı ile yapılmaktaydı. Daha sonra İslam'ın, Arap yarımadasının dışına hızla yayılmasıyla birlikte bazı kimseler peygamberlik kurumunun gereksiz olduğunu, bazı kimseler ise diğer ilahi dinlerin peygamberlerinin mucizelerinin fazlaca dile getirilmesi ve bu uğurda aleyhte çalışmaların başlamasından sonra peygamberlik makamının insan hayatında ne kadar gerekli bir ihtiyacı karşıladığını göstermek ve Hiz. Peygamber'in de diğer peygamberler gibi mucizelerinin olduğunu ispat etmek için bu tür eserler kaleme alınmıştır.³⁰⁵

Delâil ve Hasâis türü eser yazarların kitaplarına aldıkları rivâyetler hakkında çok fazla araştırma yapmadan rivâyetleri kitaplarına aldıklarını, dolayısıyla da müelliflerin eserlerinde oldukça fazla *zayıf* ve *uydurma* haberlere yer verdiklerini Beyhakî (ö. 458/1065) şöyle ifade etmektedir: “Müteahhir âlimlerden bir grup ulemâ, mucizeler konusunda kitap tasnif etmişler ve kitaplarında pek çok haberi sahîhini sakîminden, garîbini meşhurundan ve mervîsini mevzûundan ayırmadan zikretmişlerdir. Mesela nübüvvetin alametleri ve hasâis konusunda on beş cüzlük eser yazan İbn Seb' (ö. 520), on cüzlük eser yazan İbn Futeys (ö. 402) ve dört ciltlik eser yazan Muhammed b. Yusuf ed-Dimeşkî (ö. 942) örnek gösterilebilir. Nitekim Sehâvî (ö. 902/1496) İbn Seb'in kitabı hakkında şöyle der: “İçinde pek çok münker hadis vardır.”³⁰⁶

Delâil türü kitaplarda hadislerin senedlerine çok rastlamak mümkün değildir. Bu konuda İbn Hacer *Lisânu'l-Mizân*'da Ahmed b. Hanbel'den şunu nakleder: “Üç tür eser vardır. Onlarda isnad yoktur. Bunlar meğâzî, tefsir ve melâhimdir” İbn Hacer buna *Fedâil* türü eserlerin de ilave edilmesi gerektiğini çünkü bu eserlerin *zayıf* hadisler ve *mevzû* haberlerin kaynağı olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁷ Elbânî de Delâil

³⁰⁴ Yavuz, Yusuf Şevki, “*Delâilu'n-Nubuvve*” md, D.İ.A, IX, 115, İstanbul, 1994.

³⁰⁵ Yavuz, a.g.m, a.y.

³⁰⁶ Abdullah et-Telidi, *Tehzîbu'l-Hasâisi'n-Nebeviyyeti'l-Kubrâ*, 13, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1410; H. Musa Bağcı, *Hiz. Peygamber'in Beşerî Yönü*, 151'den naklen, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

³⁰⁷ Leknevî, *el-Ecvibe*, 112.

türü eserlerden olan Suyûtî'nin “*el-Hasâisu'l-Kubrâ*” adlı eserindeki hadislerin çoğunluğunun *zayıf* hadisler ve *mevzû* haberler olduğunu belirtmektedir.³⁰⁸

³⁰⁸ İz b. Abdisselâm es-Sulemî, *Bidâyetu's-Sûl fî Tafdîli'r-Resûl*, (thk. Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî), Mukaddime, 12, 4. bsk, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1406.

II. BÖLÜM

Bundan önceki bölümde “şakku’s-sadr” ile ilgili rivâyetlerin kaynak incelemesini yapmıştık. Kaynak incelemesini de hadislerin senedlerindeki ‘Râvilerin Biyografilerinin İncelenmesi’ ve hadislerin yer aldığı ‘Kaynakların İncelenmesi’ şeklinde iki aşamada ele almıştık. Bu bölümde ise rivâyetlerin ilk kez ortaya çıktığı kaynak ile daha sonraki dönemlerde gelişimini daha yakından görebilmek için öncelikle ‘Rivâyetlerin Kronolojisini’ ele almak istiyoruz. Daha sonra ‘Rivâyet Metinlerinin İçerik Tahlili’ni, ‘Şârihlerin Şakku’s-Sadr Rivâyetleri Hakkındaki Görüşleri’ni, konumuzla bire bir ilgili olmasa da Kur’an-ı Kerim’deki ‘Şerhu’s-sadr ve Dîyku’s-sadr’ ifadelerinin geçtiği ayetleri ele alacağız. Yine bu bölümde olayın ‘Siyer ve Tarih Kitaplarında’ki farklılıklarını inceleyip konunun daha önceki dinlerde de yaşanıp yaşanmadığının ve dinler ve din kurucularının hayatlarındaki benzerliklerin incelendiği ‘Tema İncelemesi’ adlı başlıkla bölümü bitireceğiz. Şimdi olayın kaynaklardaki kronolojik gelişimine geçmek istiyoruz.

A. “ŞAKKU’S-SADR” RIVÂYETİNİN METİNLERİNİN KRONOLOJİK OLARAK İNCELENMESİ

1. Muhammed b. İshâk (85–150–5/704–767) *es-Sîre*

“Şakku’s-sadr” rivâyeti ilk kez kaynaklarda İbn İshâk’ın *Sîre*’sinde yer almaktadır.

Buradaki *ilk rivâyet* Sevr b. Yezîd, Hâlid b. Ma’dân, **an ashâbi** Rasûlullah şeklinde gelen rivâyettir ki bu rivâyette **ashabdan birisinin** “Yâ Rasûlellah, bize biraz kendinden bahseder misin?” demesi üzerine o da geçmiş peygamberlerin kendisini öven sözlerini ve annesinin kendisini doğururken gördüğü harikulade olayları anlattıktan sonra “Erkek kardeşimle koyunlarımızı otlatıyorduk. Ellerinde içi kar dolu altın tas bulunan beyaz elbiseli iki adam geldi. Beni yere yatırdılar. Sonra karnımı yarıp kalbimi çıkardılar. Daha sonra kalbimi yarıp siyah bir et parçası/aleka çıkarıp attılar ve karnımı ve kalbimi ilk kez ki gibi temizleninceye kadar bu kar ile yıkadılar. Sonra adamlardan birisi diğerine ‘Onu ümmetinden on kişiyle tart’ dedi ve tartıldığım on kişiye ağır geldim. Sonra ‘Ümmetinden yüz kişiyle tart’ dedi ve ‘Yüz kişiye ağır geldim.’ ‘Bin kişiyle tart’ dedi ve bin kişiye de ağır gelince, diğeri tartana ‘Bırak artık tartma. Çünkü sen onu ümmetinin tamamıyla tartsan o, onların hepsine

ağır gelecek' dedi"³⁰⁹ şeklindeki rivâyettir. Hadisin senedinde de görüldüğü gibi **rivâyet Hâlid b. Ma'dân'ın meçhul bir sahâbîden yaptığı mevkuf bir rivâyettir.**

Bu rivâyetin senedindeki *Sevr b. Yezîd* (ö. 150–5) Şamlıdır. Hâlid b. Ma'dân, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime, İbn Şihâb, Mekhûl, Nâfi' ve başkalarından rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Bakıyye b. el-Velîd, Sufyân b. Uyeyne ve Sevrî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, İbn İshâk, Vekî' b. el-Cerrâh gibi kişiler rivâyetlerde bulunmuşlardır. İbn İshâk onun *sika* birisi olduğunu söylerken Ya'kub b. Sufyân, Ahmed b. Sâlih'in Şamlı sika râvîleri sayarken *Sevr*'i de sikalar arasında saydığını, yalnız onun *Kaderiyyeye* ait görüşlerinin bulunduğunu belirtir. Buhârî, İbrahim b. Musa'dan onu Şamlı'ların en güvenilirlerinden olduğunu rivâyet ederken Hasan b. Ali, *Sevr*'in Evzâî ile karşılaştığı zaman tokalaşmak için elini uzatmasından sonra *Kaderiyyeden* olduğu gerekçesiyle onunla tokalaşmadığını rivâyet eder. Atâ el-Horasânî insanların *Sevr* ile bir mecliste oturup ders yapmalarını yasaklamıştır. Mâlik de aynı şekilde *Sevr* Medine'ye geldiği zaman insanların onun meclisine katılmalarını men etmiştir. Ahmed b. Hanbel de *Sevr*'in *Kaderiyye (mutezile)*ye ait görüşlerinden dolayı insanlar tarafından Şam'dan kovulduğunu ama bununla birlikte *leyse bihî be'sun* (hadis alma hususunda bir beis/sakınca olmadığını) söylemektedir. İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında zikretmiş Zehebî de *Kaderiyyeden* olmasaydı güvenilirliği hususunda icma olacaktı demiştir.³¹⁰

Yine İbn İshâk'ın rivâyet ettiği *ikinci rivâyete* gelince bu rivâyet de daha sonra hiçbir rivâyette adı zikredilmeyen *Yahyâ b. Ca'de*'den (ö. ?) gelmektedir. Bu rivâyete göre Rasûlullah olayı şöyle anlatmıştır: “Beraberlerinde kar ve dolu suyu olan *güvercine benzeyen iki melek* geldi. Birisi göğsümü açtı (Ş-R-H) diğeri gagasıyla attı (?) ve yıkadı.”³¹¹ Görüldüğü gibi bu rivâyette bazı ifadeler muğlak kalmıştır. Öncelikle bu olayın Rasûlullah'ın hayatının hangi döneminde olduğu belirtilmemiştir. Fakat benzer rivâyetlerden anladığımıza göre güvercin şeklinde gelen bu melekler onun çocukluk döneminde gelmişlerdir. Yine meleğin gagasıyla attığı şey de diğer rivâyetlerde açıklanan *aleka* olsa gerektir.

Hadisin senedindeki *Yahyâ b. Ca'de*'ye kısaca değinmek istiyoruz. Kureyşli

³⁰⁹ İbn İshâk, *Sîre*, 27.

³¹⁰ Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 175, y.y, t.y; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, IV, 418–28; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 33–5.

³¹¹ İbn İshâk, a.g.e, a.y.

olup Mahzûm oğullarındandır. Tâbiînin önde gelenlerindendir.³¹² Hz. Ali'nin kızkardeşi Ummu Hânie'nin torunudur. Ninesi Ummu Hânie, Zeyd b. Erkâm, Ebû'd-Derdâ, İbn Mes'ûd ve Ebû Hureyre'den hadis rivâyet etmiş kendisinden de Habîb b. Ebî Sâbit, Amr b. Dînâr, Muhammed b. el-Hâris ve başkaları hadis rivâyet etmiştir. Ebû Hâtim ve Nesâî onun hakkında sika demiş ve İbn Hıbbân da *es-Sikât*'ında zikretmiştir. Fakat İbn Hacer onun hakkında Hırabî'nin *İlel*'de, 'Yahyâ'nın İbn Mes'ûd'la görüşüp tanışmadığını söylediğini' naklederken, Ali b. el-Medîni'nin de Ebû'd-Derdâ'dan hadis rivâyetinin olmadığı şeklindeki sözlerini nakleder.³¹³ İbn Maîn ve Ebû Hâtim de yine aynı şekilde *İbn Mesûd'la mülâkî olmadığı halde* ondan *irsaller* yaptığını³¹⁴ söylemektedir.

Biraz da *İbn İshâk*'tan bahsetmek istiyoruz. Cerh ve ta'dil imamlarının bir kısmı onu *sika* sayarken bir kısmı da *zayıf* addetmiştir. İmam Ahmed onun kitabındaki hadislerin yazılabileceğini çünkü kendisinin de yazdığını söyler. İbn Uyeyne de *kader hakkındaki görüşleri* hariç cerh edenlerin olmadığını söyler. Ali b. el-Medîni (ö. 234/848) "Bana göre hadisleri sahihtir" derken İbn Maîn (158–233/774–847) "*Sikadır ama hucet olmaz*" demektedir. Bazı muhaddisler de onu cerh etmişlerdir. Yahyâ b. Saîd ona karşı çok katı davranmıştır. Hatta bu konuda İmam Ahmed "İbn İshâk, Leys ve Hemmâm hakkında Yahyâ'dan daha katısını görmedim. Öyle ki hiç kimse bu kişiler hakkında bir şey sormaya cesaret edemezdi." demiştir. Mâlik, A'meş, Hişam b. Urve onu *tekzîb* etmişlerdir. *Bidatla, Şiilikle, Kaderiyyecilikle* itham olunmuştur. *Sika olmayan kimselerden hatta bazen de ehl-i kitaptan duyduğu haberleri tedlis yapmaktaydı*. Ebû Mushir de Evzâî'nin onun hakkında kendisine soru sorulduğu zaman daha önce hiç görmediği bir şekilde kızdığını ve onun *Kaderiyyeden* olduğunu söylediğini ve eve gelince onun kitabını ocağa atıp yaktığını bildirir. Bununla birlikte Sevrî ve İbn Uyeyne ondan hadis alırlardı.³¹⁵

2. Tayâlisî (ö. 204) *Musned*

"*Şakku's-Sadr*" rivâyeti *hadis kitapları içinde ilk defa* Tayâlisî'nin (ö. 204)

³¹² İbn Hıbbân, *Meşâhiru Ulmaî'l-Emsâr*, I, 86.

³¹³ Mizzî, a.g.e, XXXI, 253; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI, 169.

³¹⁴ Alâî, Ebû Saîd b. Halîl, *Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl*, (thk. Hamdi Abdulmecîd es-Selefi), 86, 2. bsk, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1407/1986.

³¹⁵ Mizzî, a.g.e, IV, 425; İbn Receb, Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, (thk. Subhî Câsim el-Humeyd), 132, Matbaatu'l-Ânî, Bağdat, 1396.

Musned'inde geçmektedir.³¹⁶ Rivâyet Hz. Âişe (r.anhâ)'ya nispet edilmektedir. Hz. Âişe'den sonra gelen râvî "**an raculin**" denilerek kendisi ve hâli meçhul bir kişi olarak zikredilmiştir. Hadisi kitabına alan Tayâlisî bu meçhul kişinin kimliği konusunda bir açıklama yapmamış, hadisi bu haliyle rivâyet etmeyi tercih etmiştir. Bu meçhul kişiden sonra gelen kimse ise Ebû Imrân el-Cûnî'dir. Ebû Davud'un şîf olduğunu söylediği Ebû Imrân³¹⁷ ile Hz. Âişe arasındaki kişi ise Yezîd b. Bânûs'tur.³¹⁸ *Şiilikle itham edilen Yezîd b. Banbûs* Basra'lıdır. Dârakutnî onun hakkında "*lâ be'se bih*" derken Ebû Hâtim meçhul bir kimse olduğunu söylemektedir.³¹⁹ Bununla birlikte Ebû Nuaym da Davud b. el-Mûcer'in bu hadisi Ebû Imrân el-Cûnî'den rivâyet edip kendisinden sonrakilere aktardığını bildirmektedir. Fakat hadisçiler *Ebû Davud'un yalnız zayıf olmadığını aynı zamanda yalancı da olduğunu bildirirler.*³²⁰

Tayâlisî'nin rivâyetindeki gariplikler bununla kalmamaktadır. Habere göre hadise Hz. Peygamber bir Ramazan ayında Hz. Hatice (r.anhâ) ile birlikte Hira mağarasında itikafa girmiş oldukları bir zamanda, Rasûlullah dışarıya çıktığı bir anda meydana gelmiştir. Vazifeyi yerine getirmek için gelen melekler ise *Cebrâil ve Mîkâil*'dir. Mîkâil havada kalmış, Cebrâil yere inmiş ve Hz. Peygamber'in göğsünü yarıp temizlemiş, "*Allah'ın çıkarılmasını istediği şeyi kalpten çıkarmış*" ve sırtına peygamberlik mührünü vurmuştur. Daha sonra bir kişiden başlayarak Rasûlullah'ı son olarak da yüz kişiyle birlikte tartmıştır. Sonunda Mîkâil: "*Ka'be'nin Rabbine and olsun ümmeti ona tabi olacak*" demiş ve Rasûlullah yolda yürürken kendisine ağaçlar ve taşlar selam vermiş Hz. Hatice de kendisini "*Selam sana Yâ Rasûlellah!*" diyerek karşılamıştır.³²¹

Bu rivâyet İslam'ın başlangıcını anlatan "*Bedu'l-Vahy*"³²² ile ilgili sahih haberlerle hiç örtüşmemektedir. Peygamberlik mührü vurulduktan sonra kendisine

³¹⁶ Tayâlisî, Ebû Davud Süleyman b. Davud el-Fârisî, *Musned*, I, 215, (Hadis no: 1539), 1. bsk, Dâiratu'l-Maârifî'n-Nizâmiye, Haydarâbat, 1321.

³¹⁷ Ebû Davud, *Sunen*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), I, 649, (Hadis no: 2137), Dâru'l-Fîkr, (Kemal Yusuf el-Hût'un ta'likiyle birlikte), y.y, t.y.

³¹⁸ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, II, 464-5.

³¹⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf), XXXII, 92, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1400/1980; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 276; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, VIII, 323; Dârakutnî, *Suâlatu'l-Barqânî li'd-Dârakutnî*, (thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî), I, 72, Kutub Hane Cemîlî, Pakistan, 1404.

³²⁰ Şiblî, a.g.e, 465.

³²¹ Rivâyet Hz. Hatice'nin Rasûlullah'ı karşılamasının Hira mağarasına geri döndüğünde mi yoksa eve geldiğinde mi olduğu hakkında bir bilgi yok.

³²² Buhârî, *Bedu'l-Vahy*, 2; Muslim, *Bedu'l-Vahy*, 73, (Hadis no: 160-1).

Alak Sûresinin ilk ayetleri vahyedilmiş daha sonra ümmetinden insanlarla tartışılmıştır. Ve sanki peygamber olduğunun bilincinde olarak hiçbir şey olmamış gibi veya işini kolaylıkla yerine getiren bir kişinin ferah hali ile Hz. Hatice'nin yanına dönmüştür. Görüldüğü gibi bu rivâyette diğer “*Bedu'l-Vahy*” rivâyetlerinde bulunmayan birçok gariplik mevcuttur. Diğer rivâyetlerde Hz. Peygamber'in evine korku ve endişe içinde dönüp olanları Hz. Hatice'ye anlatması bu garipliklerin en başında gelmektedir. Ayrıca diğer hadis kitaplarında anlatılan “*Bedu'l-Vahy*” ile ilgili rivâyetlerin hiç birisinde “*şakku's-sadr*” hadisesinden ve *Rasûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Hatice ile birlikte Hira mağarasında i'tikafa girmesinden* bahsedilmemektedir.

3. Abdurrezzâk b. Hemmâm (126- 211) *Musannef*

Hadisin yer aldığı hadis kaynakların ikincisi Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef* idir.³²³ Abdurrezzâk, Zührî'den (ö. 124) Ma'mer b. Râşid (96–150/714–767) vasıtasıyla rivâyet ettiği *mevkuf bir haberde*, Kureyş'in zemzem kuyusunu bulması ile ilgili başlıkta, Hz. Peygamber'in sûtanneye verilişini anlatırken bu olayı da kısaca aktarmaktadır. Hadisenin ayrıntılarına girilmeyen rivâyette olayın meydana gelişini Hz. Peygamber'in sût kız kardeşi annesine gelip “*Bir grup (insan) gelip kardeşimi alıp karnını yardılar*” şeklinde haber vermektedir. Ama olay hakkında diğer pek çok eserdeki açıklamalar yoktur.

4. İbn Hişâm (ö. 218/833) *Sîre*

Olayı tarih kitapları içinde ikinci olarak ele alan kişi İbn Hişâm'dır. Onun aktardığı rivâyete göre, *olayın yapılışını ve beyaz elbise giyinmiş iki adamı gören Rasûlullah'ın sût erkek kardeşidir*.³²⁴ Yine rivâyetin devamında sûtannesesi ve babası olup bitenleri Hz. Peygamber'e sorunca o da sûtkardeşi gibi *beyaz elbiseli iki adam gelip karnını yardıklarını ve “Ne olduğunu bilmediği bir şeyi çıkardıklarını”* ailesine haber vermiştir.³²⁵ İbn Hişâm'da yer alan ikinci haber ise Sevr b. Yezîd'in Hâlid b. Ma'dân'dan “*başkası olmadığını düşündüğüm bazı ilim ehlerinden yaptığı rivâyete göre*” şeklinde başlamaktadır ki bu hadisin aynısı İbn İshâk tarafından da rivâyet edilmiştir.³²⁶ Hadis ve râvîleri hakkında gerekli bilgi daha önce verilmiştir.

³²³ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, V, 317, (Hadis no: 9718). Dihlevî'nin tasnifine göre Abdurrezzâk'ın *Musannef*'i “Bunların amaçları sadece [hadisleri] toplamak olmuş, ayıklamak, seçime tabi tutmak, amel edilmesini amaçlamak gibi bir endişeleri olmamıştır.” dediği III. tabaka hadis kitapları arasına girmektedir. Bkz, Dihlevî, a.g.e, I, 495.

³²⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, I, 173–4; Bazı rivâyetlerde olayı haber veren kişi Hz. Peygamber'in bizzat kendisidir. Bkz, Ahmed, *Musned*, IV, 184.

³²⁵ İbn Hişâm, a.g.e, 174.

³²⁶ A.g.e, 175–6.

5. İbn Sa'd (162–230) es-Sîretu'n-Nebeviyye Mine't-Tabakâti'l-Kubrâ

Tarih kaynaklarının içinde “*şakku's-sadr*” hadisesini rivâyet eden bir başka kaynak kitap ise İbn Sa'd'ın *Kitâbu't-Tabakât el-Kebîr*'idir. Kitapta yer alan rivâyetlerin birisi İbn İshâk'ın Hâlid b. Ma'dân kanalıyla rivâyet ettiği “Yâ Rasûlellah, bize biraz kendinden bahseder misin?” şeklinde başlayan haberle aynı senedi ve muhtevayı taşımaktadır. Fakat *haber metninde, gelen kişilerin işlerini bitirdikten sonraki Hz. Peygamber'in insanlarla tartılmasını anlatan fiillerin çoğul kullanılması gibi bazı lafız farklılıkları vardır.*³²⁷

İkinci haberde ise farklar daha haberin senedinde başlamaktadır. Hammâd b. Seleme, Sâbit, Enes şeklinde gelen haber, sehven de olabilir, Sâbit b. Enes şeklinde gelmiştir. Haberin metninde ise, *birisi* gelip Hz. Peygamber'in *karnını yarmış* ve *içinden bir aleka çıkarıp atmış* bunu yaparken de “*Bu şeytanın sendeki payıdır*” demiştir. Sonra *kalbini zezem dolu altın bir tas içinde yıkamıştır*. Ve sonunda *olayı ailesine oyun arkadaşları haber vermiştir*. Haberin sonunda da Enes b. Mâlik'in “*Biz onun göğsündeki dikiş izini görüyorduk*”³²⁸ sözü yer almaktadır.

Bu rivâyette ilk kez, diğer benzer rivâyetlerden farklı/fazla olarak, gelen(ler)in “*Bu şeytanın sendeki payıdır*” demesini ve haberin sonunda da Enes b. Mâlik'in “*Biz onun göğsündeki dikiş izini görüyorduk*” şeklinde bir açıklama yaptığını görmekteyiz. Yani haberin bir takım ilavelerle geliştiğini görüyoruz.

6. İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) Musannef

“*Şakku's-Sadr*” hadisesinin anlatıldığı rivâyetlerin bulunduğu bir başka kaynak da İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'idir.³²⁹ Burada geçen rivâyette ömrünün sonlarına doğru hafızası bozulan hatta bundan dolayı Buhârî'nin kendisinden hadis rivâyet etmediği Hammâd b. Seleme³³⁰ bulunmaktadır. Bu rivâyette *Cebrâil* (a.s.) vazifesini gerçekleştirmek için yalnız gelmektedir. Cebrâil, Hz. Peygamber'in *göğsünü yardıktan sonra göğsünün içinden bir aleka çıkarmış*, onu bilgilendirmek istemişçesine, “*Bu, şeytanın sendeki payıdır*”³³¹ demiştir. Bu olayı daha sonra

³²⁷ İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakât el-Kebîr*, I, 112, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y.

³²⁸ A.g.e, 150–1.

³²⁹ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), VII, 330, (Hadis no: 36557), Beyrut, 1989. İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'i de içinde “*Sahih, hasen, zayıf, ma'ruf, garîb, şâz, munkar, doğru, yanlış, sabit, maktûb her çeşitten hadisleri içine alan*” III. tabaka hadis kitapları arasında yer almaktadır. Dihlevî, a.g.e, a.y.

³³⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 175–6; Zehebî, *Mizân*, I, 590; Zehebî, *Siyer*, VII, 444.

³³¹ Bazı rivâyetlerde de “*Ne olduğunu bilmediğim bir şey çıkardılar*” derken bkz, İbn Hişâm, a.g.e, 176; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, (nşr. Muhammed Ebû'l-

Rasûlullah'ın oyun arkadaşları sütannesine haber vermişlerdir.

Burada ilk kez ortaya çıkan, operasyonu gerçekleştiren meleğin “*Bu, şeytanın sendeki payıdır*” sözü insanın yaratılışı ile ilgili olarak Kur'an ve Sahih hadislerde anlatılan bir takım prensiplere uymamaktadır. Bu söz “*Bütün doğanların İslam fıtratı üzerine doğdukları*”³³² gerçeğine aykırıdır. Hal böyle olunca o yaşlardaki bir masumun kalbindeki şeytanın nasibinden bahsedilmesi mümkün değildir.

7. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) Musned

Kronolojik olarak dördüncü sırada yer alan Ahmed'in *Musned*'ine geldiğimizde hadislerin sayılarının, hadisenin gerçekleştiği çağların farklılaştığını ve rivâyetlerin sayılarının arttığını görmekteyiz. *Musned*'de üç farklı döneme ait toplam altı rivâyet vardır. Öyle ki bu rivâyetlerde bir takım ayrıntılar da dikkat çekmektedir.

Öncelikle Rasûlullah'ın sütannesinin yanındayken arkadaşlarıyla birlikte oynarken başına gelen hadiseyi rivâyet eden Hz. Enes olayı anlattıktan sonra, rivâyetin sonunda “*Göğsündeki dikiş izini biz görüyorduk*”³³³ demektedir.

Utbe'nin rivâyet ettiği râvîlerinin arasında *Bakiyye b. el-Velîd*'in de (ö. 197) bulunduğu bir rivâyette ise Rasûlullah'ın peygamberliği ile ilgili tecrübe ettiği/peygamber olduğuna işaret olan ilk olayın ne olduğu hakkında soru soran bir kimseye verdiği cevap esnasında bu olayı anlatırken farklı bir şeyden bahsetmektedir. O da kalbinin yarılması sırasında kalbinden **iki kara leke/alekanın** çıkarılmasıdır. Bu kara lekelerin iki tane olmasından olsa gerek ki zaten onun göğsünü yarmak için gelen **kartala benzeyen iki kuş** kalbini biri kar suyuyla diğeri dolu suyuyla olmak üzere iki kere yıkamışlardır. Yine bu hadiste ilk kez, yıkamadan sonra kalbine “*sekîne*”nin yerleştirilmesinden/serpiştirilmesinden bahsedilmektedir. İlk kez Tayâlisî'de karşılaştığımız ve Rasûlullah'ın *sırtına* vurulan *peygamberlik mührü* bu rivâyette yıkanan *kalbinin üzerine* vurulmaktadır. Bu işlem de bittikten sonra onu bin kişiyle tartmışlar ve en sonunda bu olup bitenleri Hz. *Peygamber* sütannesine *kendisi haber vermiştir*.³³⁴

Fadl İbrahim), I, 455, Beyrut, 1404/1984; bazı rivâyetlerde de “*Ne yaptıklarını bilmediğim bir şey yaptılar*” demektedir. Bkz, Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm (es-Sîretü'n-Nebeviyye cildi)*, (nşr. Omer Abdusselâm Tedmûrî), 46–9, Beyrut, 1409/1989.

³³² Buhârî, Cenâiz, 80, (II, 97–8); Kader, 3, (VII, 211); Muslim, Kader, 22–4, (III, 2047–8).

³³³ Ahmed, a.g.e, III, 121. Başka bir rivâyette de “*göğsündeki dikiş izini ben görüyordum*” demektedir. Ahmed, III, 149, 288. Her üç hadis de Hammâd, Sâbit, Enes şeklinde gelmektedir.

³³⁴ Ahmed, a.g.e, IV, 184. Şuayb Arnavut bu hadisin senedinin *tedlis* yapan Bakiyye'nin bulunmasından dolayı zayıf olduğunu söylemektedir. Bkz, Ahmed b. Hanbel, *Musned*, (Şuayb Arnavut'un zeyli ile birlikte), IV, 184, Muessetu Kurtuba, Kahire, t.y.

Diğer bir rivâyet de Rasûlullah'ın on yaşlarındayken sahrada başından geçen “*şakku's-sadr*” hadisesidir. Bu rivâyette de diğerlerinden farklı olarak bu işi gerçekleştiren iki kişiyi daha önce hiç görmediği vasıflarla anlatması dikkat çekmektedir. Ayrıca bazı rivâyetlerde Hz. Enes'in onun göğsündeki ameliyat izlerini gördüğünü belirtmesine rağmen sanki meleğin yaptığı işin doğal bir neticesi gibi bu rivâyette *ameliyatın acısız ve kansız* bir şekilde gerçekleştirilmesinden bahsedildikten sonra kalpteki “*kin ve haset*”in yerine “*rahmet ve şefkat*”in yerleştirilmesinden bahsedilmektedir.³³⁵ Hadisin senedinde Muaz b. Muhammed b. Muaz adında Medineli bir râvî vardır. İbn Hıbbân (ö. 354/965) onu “*es-Sikât*”ında zikretmesine rağmen Ali b. el-Medîni (ö. 234/848) onun “Rasûlullah'ın peygamberlikle alakalı olarak gördüğü ilk şey” hadisi ile ilgili olarak “Bu hadis Medenî'dir. İsnadındakilerin hepsi de meçhuldür. Ne Muhammed'i, ne babasını, ne de dedesini tanıyoruz. Hepsisi de meçhuldür.”³³⁶ demektedir.

İmam Ahmed'in *Musned*'indeki altıncı rivâyet ise İsrâ gecesini meydana gelen “*şakku's-sadr*” hadisesiyle ilgili olan rivâyettir. Bu hadisi Enes (r.a.) Mâlik b. Sa'sa'dan rivâyet etmektedir. Rasûlullah burada bu işle görevlendirilenin melek veya kuş v.s. olduğunun ayrıntısına girmeden “*Birisi geldi*” demektedir. Yine bu hadiste, önceleri kalbinden bir şeyler çıkarılmasına rağmen, Hz. Peygamber'in göğsü yarıldıktan sonra kalbi, içi “*İman ve hikmet dolu altın bir tasla*” yıkanmıştır.³³⁷

8. Dârimî (255/868) *Sunen*

Dârimî'nin *Sunen*'inde³³⁸ birisi Ahmed'in *Musned*'inde de yer alan³³⁹ senedinde *Bakıyye b. el-Velîd*'in bulunduğu Utbe b. Abd es-Sulemî'den rivâyet edilen hadis, diğeri de Urve b. ez-Zubeyr'in Ebû Zerr'den yaptığı fakat konumuzu ilgilendiren “*şakku's-sadr*”ın içinde yer almadığı rivâyettir. Her iki rivâyet de Rasûlullah'ın çocukluk dönemine aittir. Öncelikle ikinci rivâyetten başlayacak olursak *hadisin senedinde inkıta* vardır. Urve (23–94) Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın oğludur. Fakat Ebû Zerr'le (ö.31/32) karşılaşmamıştır.

Bakıyye b. el-Velîd'e (ö. 197) gelince Şam'lıdır. Muhammed b. Ziyâd, Evzâî, İbn Cureyc, Mâlik ve başka kimselerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de aynı

³³⁵ Ahmed, a.g.e, V, 139.

³³⁶ İbn Hacer, *Tehzib*, X, 193–4; IX, 408; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzib*, 507; İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, V, 384.

³³⁷ Ahmed, *Musned*, IV, 208.

³³⁸ Dârimî, *Sunen*, Mukaddime, 3 (I, 16–7).

³³⁹ Ahmed, a.g.e, IV, 184.

zamanda hocaları da olan İbnu'l-Mubârek, Şu'be, Evzâî ve İbn Cureyc ile İbn Uyeyne, Yezîd b. Hârûn, Vekî', İshâk b. Râhaveyh hadis rivâyet etmişlerdir. *Tedlis yapan, metrûk ve meçhul topluluklardan rivâyet eden bir kimseydi*. Ebû Mushir onun hakkında: “Bakıyye'nin hadisleri temiz değildir, onlardan kendinizi koruyun” demiştir. İmam Ahmed “Bilinmeyen bir topluluktan yaptığı rivâyetleri hiçbir şekilde kabul edilmez” başka bir seferde de “*Sika kimselerden yaptığı munker hadisleri vardır*” diyerek onun tedlisine dikkat çekerek ondan gelen hadislere karşı ihtiyatlı davranmak gerektiğini belirtmiştir. İbn Huzeyme “Bakıyye'nin hadisi ile ihticacta bulunmam” derken İbn Adiyy de “*Salih hadisleri var ama sika râvîlere muhalefet ediyor*. Şamlılardan başka kimselerden yaptığı rivâyetlerde İsmail b. İyâş gibi hata yapıyor. *Yalancı/zayıf topluluklardan duyduğu hadisleri tedlis yoluyla Şu'be ve Mâlik'ten duymuş gibi rivâyet ederdi. Hadisiyle ihticac olunmaz.*” demiştir³⁴⁰

9. Buhârî (ö. 256/870) Sahîh

Buhârî'ye geldiğimizde onun *Sahîh*'inde “*şakku's-sadr*” ile ilgili beş rivâyetin bulunduğunu bunların tamamının da *İsrâ gecesi* meydana gelen “*şakku's-sadr*” ile alakalı olduklarını, Rasûlullah (s.a.s.)'in çocukluğunda meydana gelen “*şakku's-sadr*” ile ilgili hiçbir rivâyete yer vermediğini görmekteyiz. *Bunun sebebi ise bu rivâyetlerin tamamının Hammad b. Seleme tarafından rivâyet edilmesi olsa gerektir. Çünkü Hammad'ın ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıflamasından ve bu dönemde yaptığı hadis rivâyetlerinde çok hata yapmasından dolayı Buhârî ondan hadis almaktan çekinmesidir.*³⁴¹

Muslim'in ve Hammâd'dan hadis almaktan çekinen Buhârî'nin rivâyet ettiği, konumuzla ilgili hadislerin birinin senedinde *Şerîk b. Abdullah* (ö. 140) adlı Kûfeli bir râvînin bulunduğu bir rivâyet var ki *bu rivâyet de akla ve tarihi gerçeklere aykırı unsurlar barındırmaktadır*. Öyle ki, *Şerîk*'in rivâyetinde bir takım gariplikler olduğuna Muslim de rivâyet ettiği hadisin sonunda “*Hadiste takdim te'hîr ve ziyade ve noksanlıklar var*”³⁴² diyerek dikkat çekmiştir. Bu ziyadelerden birisi “*İsrâ hadisesi vahiy (peygamberlik)ten önceydi*” cümlesidir ki bu yanlıştır. Kadı İyâz (476–544/1083–1149), *İsrâ*'nın ne zaman gerçekleştiği hakkındaki farklı görüşlerden

³⁴⁰ İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, (thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I, 146, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986; Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâ*, (thk. Nureddin İtr), I, 109, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1391/1971; Zehebî, *Mizân*, I, 331–9; İbn Hacer, *Tehzîb*, 473–8;

³⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 175–6; Zehebî, *Mizân*, I, 590; Zehebî, *Siyer*, VII, 444.

³⁴² Muslim, İman, 74 (I, 148, Hadis no: 262).

en erkenine göre İsrâ, bi'setten on beş ay sonra gerçekleşmiştir. Yine ulema, namazın farziyetinin İsrâ gecesinde olduğuna ittifak etmişken nasıl olur da “İsrâ hadisesi peygamberlik gelmeden önce gerçekleşir?” şeklinde bir itirazda bulunmaktadır.³⁴³ Abdulhak da, “Şerîk, rivâyetinde meçhul ziyadelerde bulunmuş, diğer rivâyetlerde bulunmayan lafızlar kullanmıştır. İsrâ hadisini İbn Şihâb, Sâbit el-Bunânî, Katâde (Enes'ten) gibi güvenilir hafızlar, meşhur imamlar rivâyet etmiştir ve hiçbirisi Şerîk'in rivâyeti gibi rivâyet etmemiştir. Zaten *Şerîk ehl-i hadis nazarında hafız değildir.*”³⁴⁴ derken, *İbn Hazm* da (ö. 456/1064) *Şerîk'i hadis uydurmakla itham etmektedir.*³⁴⁵

10. Muslim (ö. 261/874) *Sahîh*

Muslim'in *Sahîh*'inde konumuzla alakalı ikisi Rasûlullah (s.a.s.)'in çocukluk döneminde, üçü de İsrâ gecesinde meydana gelen “*şakku's-sadr*” rivâyeti olmak üzere toplam beş rivâyet vardır. Bunlardan birisi, az önce de belirttiğimiz gibi, Şerîk b. Abdullah kanalıyla gelmektedir. Bu konuda yukarda gerekli bilgileri aktardığımız için o konulara tekrar dönmek istemiyoruz. Enes, Sâbit el-Bunânî, Hammâd kanalıyla gelen bir hadisin sonunda Hz. Enes (r.a.) “Onun göğsündeki dikiş izini ben görüyordum”³⁴⁶ demektedir. Yine Hz. Enes'in Hz. Ebû Zerr'den aktardığı İsrâ gecesini meydana gelen hadisenin anlatımındaki ifadelerle Umeyye'nin³⁴⁷ kızlarının yanındayken onun başından geçen olayla bazı benzerlikler var. Mesela Umeyye'nin evinin çatısının açılıp oradan bir kuşun aşağıya inmesi³⁴⁸ ve Rasûlullah Mekke'de evinde uyurken evinin tavanının açılması ve Cebrâil'in aşağıya inip vazifesini gerçekleştirmesi³⁴⁹ bu benzerliklerdendir.

11. Tirmizî (ö. 279/892) *Sunen*

Tirmizî eserine aldığı hadisi kullandığı yer itibariyle diğer *Kütübü Tis'a* müelliflerinden ayrılmaktadır. Sonunda “*hasen, sahih*” dediği Enes b. Mâlik'in Mâlik b. Sa'sa'dan rivâyet ettiği hadisi 94/İnşirah Sûresinin tefsirinde zikrederek bu

³⁴³ Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Muslim b. el-Haccâc*, II, 209, Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, Kahire, t.y.

³⁴⁴ A.g.e, 210. Şerîk hakkındaki bazı eleştiriler için bkz: İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 492–4; *Hedyu's-Sârî*, 430;

³⁴⁵ Zehebî, *Târîh*, IX, 173; *Nubelâ*, VI, 159–60; İbn Kesîr, İsmail b. Omer ed-Dımeşkî Ebû'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 5, y.y, t.y.

³⁴⁶ Muslim, İman, 74 (I, 147, Hadis no: 261).

³⁴⁷ Araplar arasında bilgisi, şairliği, cömertliği vs. ile meşhur olmuş bir kimsedir. Rivâyetlerde onun başından da böyle bir tecrübe geçtiği anlatılmaktadır. Buna daha sonra “Tema İncelemesi/Mitolojik Özellik Taşıyan Anlatımlar” başlığının altında değineceğiz.

³⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 224.

³⁴⁹ Muslim, İman, 74, (I, 148, Hadis no: 263).

sûredeki “*şerhu’s-sadr*”dan maksadın “*şakku’s-sadr*” olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁰ Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi “*şerhu’s-sadr*” ile ilgili ayetlerin tamamını göz önüne alıp bir değerlendirme yaptığımız takdirde bu ayetlerin insanın gönlünün rahatlamasına, huzurlu olmasına, psikolojik olarak dengede bulunmasına delâlet ettiğine, fizikî olarak cerrahi bir göğüs yarma hadisesine ise işaret etmediğini görmekteyiz.³⁵¹

12. Nesâî (ö. 303/915) *Sunen*

Nesâî’nin *Sunen*’inde Kitâbu’s-Salât’ta birisi Enes b. Mâlik’in Mâlik b. Sa’sa’dan rivâyet ettiği hadis, diğeri de “Namazın Farz Kılındığı Yer” ile ilgili bâbda Sâbit el-Bunânî’nin Enes b. Mâlik’ten rivâyet ettiği hadis olmak üzere iki hadis³⁵² rivâyet edilmektedir. Her iki hadis de İsrâ gecesi meydana gelen “*şakku’s-sadr*”ı anlatmaktadır. Fakat *lafızlarında bazı farklılıklar* vardır.

Bunlardan Enes’in Mâlik b. Sa’sa’dan rivâyet ettiği hadiste gelenlerin sayısı **üç kişi** olarak rivâyet edilirken Sâbit el-Bunânî’nin Enes’ten rivâyet ettiği hadiste ise gelenlerin **iki melek** olduğu belirtilmektedir. Yine Mâlik b. Sa’sa’dan gelen rivâyette **gelenler Hz. Peygamber’in kalbini yardıktan sonra onu zemzemle yıkamışlar** ve daha sonra kalbine **imam ve hikmet** yerleştirmişlerken Enes’ten gelen rivâyette ise kalbin zemzemle yıkanmasından sonra kalbe gelen iki melek tarafından **ilim ve hikmet** yerleştirilmiştir.

13. Taberî (224- 310/922) *Târîhu’l-Umem ve’l-Mulûk*

Taberî, *Târîh*’inde üç tane “*şakku’s-sadr*” rivâyeti aktarmaktadır.³⁵³ Bunlardan ikisi olay Rasûlullah (s.a.s.) süt erkek kardeşi ile koyun otlatırken *iki kişinin* gelip gerçekleştirdiği “*şakku’s-sadr*” hadisesidir. Fakat ilki oldukça kısadır. *Olayı annesine haber veren sütkardeşi* “Beyaz elbiseli iki kişi geldi. Kardeşimi yere yatırıp *kamçıldılar*” diye haber vermesinden sonra yanına gelen sütannesine olayı Hz. peygamber: “Beyaz elbiseli iki adam geldi, beni yere yatırdılar. Karnımı yardılar ve içinde *ne olduğunu bilmediğim bir şey aradılar.*”³⁵⁴ demiştir. Görüldüğü gibi bu rivâyette karnın yarılmasından sonra kalbin yarılmasından ve daha başka şeylerden bahsedilmemektedir.

³⁵⁰ Tirmizi, Tefsîru Sûret-i İnşirâh, 94 (V, 442, Hadis no: 3346)

³⁵¹ Bu konuyu “*Şerhu’s-Sadr ve Dîyku’s-Sadr İfadelerinin Geçtiği Ayetler*” başlığının altında inceleyeceğiz.

³⁵² Nesâî, *Sunen*, Salât, 1, (I, 217, 224).

³⁵³ Taberî, *Târîh*, II, 160–5.

³⁵⁴ A.g.e, 160.

Yine iki kişinin gelip gerçekleştirdiği *ikinci rivâyette* ise *gelenler, biri karnını diğeri kalbini olmak üzere iki yıkama gerçekleştirmişler* ve kalpten çıkan kara et parçasını atmışlardır. Sonra da onu *ümme*tinden sırayla on, yüz, bin kişi ile tartmışlardır.³⁵⁵

Bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz rivâyet ise *Şeddâd b. Evs*’ten³⁵⁶ (ö. 58) gelen rivâyettir. Rivâyetin senedindeki râvîlerin tamamı da Şamlıdır. Rivâyet olayın tarihi süreçteki gelişimini bizlere göstermesi açısından oldukça önemlidir.³⁵⁷

Bu rivâyet, Hz. Peygamber ashabı ile otururken Benî Âmir’den kavminin ileri gelenlerinden bir ihtiyarın, Hz. Peygamber’in yanına gelip ona “Ey İbn Abdulmuttalib! Duydum ki sen Allah’ın insanlara gönderdiği peygamberi olduğunu, İbrahim, Musa, İsa ve diğer peygamberleri gönderdiği gibi seni de peygamber olarak gönderdiğini iddia ediyormuşsun. Dikkat et sen çok büyük bir konu hakkında konuşuyorsun. Peygamberler ve halifeler (şimdiye kadar) ancak İsrâiloğullarından iki evden çıkmıştır. *Sen (de) bu taşlara ve putlara tapan kimselerdensin.*³⁵⁸ Peygamberlik kim sen kimsin. Ama her sözün bir gerçekliği vardır. Senin sözünün hakikati ve durumunun (peygamberliğinin) başlangıcı nasıl, bana anlat bakalım” demesiyle başlamaktadır. Daha sonra Rasûlullah, kendisinin Hz. İbrahim’in duası, Hz. İsa’nın müjdesi olduğundan ve annesinin ona hamileyken gördüğü harikulade olayları anlattıktan sonra sûtannesinin yanındayken akranları ile vadide oyun oynarken meydana gelen “*şakku’s-sadr*” hadisesini anlatmaya başlar.³⁵⁹

“**Bize** yanlarında içi **kar** dolu altın bir kapla **üç kişi** geldi. Beni **arkadaşlarımın arasından** aldılar. Arkadaşlarım korkarak kaçtılar. Öyle ki vadinin

³⁵⁵ A.g.e, 165.

³⁵⁶ Ensardandır. Ka’bu’l-Ahbâr’dan da rivâyetleri vardır. Kendisinden de oğulları ve Hâlid b. Ma’dân rivâyet etmişlerdir. Hz. Ömer onu Hıms’a vali atamıştır. Hicretin 58. yılında Şam’da vefat etmiştir. H. 41 yılında Beyt-i Makdis’in Filistin bölgesinde öldüğü de rivâyet edilmektedir. Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, XII, 389–91; İbn Kesîr hadisin senedinde bulunan Omer b. es-Sabah’ın *metrûk, kezzâb ve hadis uydurmakla itham edilen Ebû Nuaym* olduğunu söylemektedir. Bkz, İbn Kesîr, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 229; Ebû Hâtım er-Râzî “*munkiru’l-hadis*”, İbn Hıbbân, *sika râvîler üzerinden hadis uydurmakta olduğunu*, Dâraikutnî de “*metrûk*” olduğunu söylemektedir. Mizzî, *a.g.e*, XXI, 396–7.

³⁵⁷ Aynı rivâyet İbn Asâkir’in *es-Sîretu’n-Nebeviyye*’sinde de bulunmaktadır. Bkz, İbn Asâkir, *Ebü’l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah, es-Sîretu’n-Nebeviyye*, (thk. Ebû Abdullah Ali Âşûr el-Cenûbî), III, 266–9, Dâru’l-İhyâi’t- Tûrâsî’l-Arabî, Beyrut, 1421/2001.

³⁵⁸ İbn Asâkir’deki rivâyette “Peygamberlik ve krallık İsrail oğullarından peygamberlik evinden ve krallık evinden (olanlardan) çıkar. Sen ne bundansın ne de ondansın. Sen ancak putlara ve taşlara tapan Araplardansın” şeklindedir.

³⁵⁹ Rivâyetteki farklılıklara dikkat çekmek için bu uzun rivâyetin tamamını olmasa da özet olarak vermenin daha uygun olacağını düşündük.

bir yerinde onlara dönüp “Bu çocuğa ne yapacaksınız? O bizden birisi değil, Kureyş’in ileri gelenlerinin oğludur. Süt emmek için buradadır. O babası olmayan bir yetimdir. Neden öldüreceksiniz, onu öldürünce elinize ne geçecek? İllâki birini öldürecekseniz aramızdan birini seçin onu öldürün. Onun yerine de bu çocuğu serbest bırakın. Çünkü o yetimdir. Çocuklar bu grubun kendilerine cevap vermediklerini görünce korku içinde mahalleye kaçtılar. Bağıra bağıra olayı mahalleye duyurdular. Gelenlerin içlerinden **birincisi** beni yavaşça yere yatırdı. Sonra göğüs kafesimden kasığımın altına kadar yardı -bu arada **ben de ona bakıyordum**. Ama **hiçbir acı hissetmedim**. Sonra iç organlarımı çıkardı onları karla iyice yıkadı ve yerine tekrar koydu. Sonra onlardan **ikincisi** arkadaşına “Sen kenara çekil” dedi ve elini karnımın içine sokup kalbimi çıkardı, **ben ona bakıyordum**, sonra **kalbimi yardı** ve **içinden kara bir et parçası çıkarıp attı**. Sonra sağ eliyle bir şeyler aradı ve birden eliyle **görenlerin gözlerini yakan (kamaştıran) bir mühür çıkardı** ve onunla **kalbimi mühürledi**. Kalbim nur ile doldu, işte **o nübüvvet ve hikmet nuruydu**. Sonra kalbimi yerine koydu ve kalbimde bir müddet o mührün serinliğini hissettim. Sonra onların **üçüncüsü** arkadaşına “Sen de kenara çekil” dedi ve göğüs kafesimden kasığımın sonuna kadar elini uzattı. Sonra o **yara Allah’ın izniyle hemen iyileşti**. Sonra beni yavaş bir şekilde yerimden kaldırdı ve karnımı yaran ilk kimseye “Onu **ümmetinden** on kişiyle tart” dedi. Tartıldım ve onlara ağır geldim... Sonra beni **bağırlarına bastılar ve başımdan ve gözlerimin arasından/alnımdan öptüler**. Daha sonra şöyle dediler: “**Ey sevgili (çocuk)! Korkma. Ah keşke senin için bununla (bu işle) kastedilen hayrı bir bilsen. Gözün aydın/müjde sana...**” Bütün mahalleli koşarak geldiler annem bana “Bitaneciğim! Sen yalnız değilsin. Allah, melekleri ve **yeryüzündeki bütün inananlar** seninle birlikte” dedi. Daha sonra Hz. Peygamber kendisinin kâhine götürüldüğünü ve orada geçen olayları anlattıktan sonra rivâyetin sonlarında “Göğsümden kasığıma kadar olan yarmanın izi ayakkabı bağı gibi oldu” diyerek yapılışını hiç hissetmediği ameliyattan sonra kalan dikiş izlerini tasvir etmiştir.³⁶⁰

Görüldüğü gibi tarihi süreç içerisinde rivâyet adeta canlı bir organizma gibi gelişmiştir. Bu rivâyetteki Hz. Peygamber’in arkadaşlarının gelen kişilerle yaptığı diyalog ve onların gösterdiği fedakârlıklar yani onu bırakın içimizden birini seçin

³⁶⁰ Taberî, a.g.e, II, 160.

diye talepte bulunmaları, yine gelenlerin vazifelerini yaparken bir iş bölümü içinde koordineli bir şekilde görevlerini yerine getirmeleri, sonra da Rasûlullah'ı bağırarak basıp onu öpüp okşamaları oldukça ilginçtir. Yine Taberî'de Urve b. Zübeyr'in Ebû Zerr'den yaptığı bir rivâyette de gelen iki melek Hz. Peygamber'in karnını, kalbini yarmışlar. Kalpteki şeytanın vesvesesini ve kan pıhtısını çıkarıp atmışlardır. **Karnını ve kalbini kar suyu** ile yıkadıktan sonra da **beyaz bir kediye benzeyen sekîneyi** kalbine yerleştirmişlerdir.³⁶¹

Taberî'de geçen başka bir rivâyet de yine garipliklerle doludur. Bu rivâyet İbn Hacer'in de meleklerin isimlerinin açıklanması hususunda kısmen değindiği rivâyettir. Fakat burada biraz daha farklıdır. Enes'ten gelen rivâyette Hz. peygamber Kureyş'ten bir grup insanla Ka'be'nin çevresinde uyurken Cebrâil ve Mikâil onun göğsünü yarmak için gelmişler fakat -kalabalıktan olsa gerek!- orada yatanlardan hangisi için geldiklerini birbirlerine sorma ihtiyacı hissetmişler "Liderleri için gelmiştik" deyip tekrar geri dönmüşlerdir. İkinci defa geldiklerinde yanlarında bir melek daha olduğu halde gelirler (bu üçüncü meleğin adı zikredilmiyor). Rasûlullah'ı alırlar sırt üstü yatırıp karnını yararlar. Getirdikleri zemzemle karnındaki **şüphe, şirk, cehalet ve dalâleti** yıkarlar. Sonra içinde iman ve hikmet bulunan ikinci bir tastaki **iman ve hikmeti** onun içine (kalbine) yerleştirmişler ve daha sonra Rasûlullah'ı miraca çıkarmışlardır.³⁶²

Başka kaynaklarda da zikredilen bir haberin ne denli değişim geçirdiği gayet açık bir şekilde görülmektedir. Bu rivâyeti yapanların öncelikle bu olayın Rasûlullah'ın peygamberliğinin hangi döneminde gerçekleşmiş olduğunu iyice dikkate almaları ve rivâyet(ler)i ondan sonra eserlerine almaları gerekirdi. Peygamberliğin, en düşük ihtimalle, ilk bir buçuk yılında gerçekleşen bir İsrâ hadisesi esnasında peygamberlikle görevlendirilen bir kimsenin **kalbindeki şüphe, şirk, cehalet ve dalâletin yıkanması** çok hayret vericidir. Bunlar da bize rivâyetlerin aslından ne kadar uzak tamamen efsanelere dönüştürülme gayretlerinin olduğunu gösteren en iyi örneklerdendir.

14. İbn Hıbbân (ö. 354/965) *Sahîh*

İbn Hıbbân *Sahîh*'inde üç tane "*şakku's-sadr*" rivâyetine yer vermektedir.

³⁶¹ A.g.e, 304–5; İbn Asâkir'in *Sîre*'sinde de "*Sekîne'nin yakıcı bir yıldızla benzediği*" rivâyet edilmektedir. Bkz, İbn Asâkir, *Sîre*, III, 262.

³⁶² Taberî, a.g.e, 307–8.

Bunlardan iki tanesi Enes b. Mâlik, Sâbit el-Bunânî, Hammâd b. Seleme... şeklinde gelen Hz. Peygamber sûtannesinin yanındayken *çocuklarla oynarken* meydana gelen hadisenin anlatıldığı rivâyettir. Diğer üçüncü rivâyet ise Rasûlullah'ın sûtanesi Halîme'den Abdullah b. Ca'fer'in (ö. 178) rivâyet ettiği hadistir ki bu *hadisin de senedinde inkıtâ* vardır.³⁶³

Abdullah b. Ca'fer, Ali b. el-Medînî'nin (ö. 234/848) babasıdır. Basra'ya yerleşmiştir. Abdullah b. Dînâr, Ebî'z-Zinâd, Sevr b. Yezîd (ö. 150–5)... hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Ali b. el-Medînî, İsmail b. Ca'fer, Yahyâ b. Eyyûb el-Mekâberî... hadis rivâyet etmişlerdir.

Ebû Hâtim, Yezîd b. Hârûn'a onun hakkında sorulunca “Onun hakkında bana bir şey sormayın” dediğini rivâyet eder. Ebû Hâtim, “*Munkiru'l-hadîs*'tir; Ali b. el-Medînî bize ondan hadis rivâyet etmezdi” demektedir. Nesâî'ye göre de “*Metrûku'l-hadîs*”tir. Sâcî, İbn Maîn'in “Ehl-i hadistendi fakat ömrünün sonuna doğru hafızası kötüleşti” dediğini naklederken, Tirmizî de Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında zayıf dediğini nakleder. Ukaylî'ye göre de *zayıf* birsidir. İbn Hıbbân “Biz onun nüshalarını yazardık fakat çoğunun aslı yoktu” demektedir. Zehebî ise onun hadiste zayıf birisi olduğu hususunda ittifak olduğunu söylemektedir.³⁶⁴

Abdullah b. Ca'fer'den gelen rivâyete göre olayı anlatan Halîme'dir. Halîme, evlerinin arkasında süt erkek kardeşi ile koyun otlatırken oyun oynayan çocuklardan olan kardeşinin endişe içinde kendilerine gelip “Kureyşli kardeşime iki kişi gelip yere yatırıp karnını yardılar” deyince telaşla onun yanına giderler ve onu ayakta benzi sararmış bir halde bulurlar. Ona olanları sorunca o “**Beyaz elbiseli iki adam geldi beni yere yatırıp karnımı yardılar. Vallahi ne yaptıklarını bilmiyorum**” demiştir.³⁶⁵

15. Hâkim (ö. 405/1014) *Mustedrek*

Hâkim, *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*'inde Dârimî'nin de *Sunen*'inde rivâyet ettiği Utbe b. Abd es-Sülemî'nin (ö. 87) rivâyet ettiği haberi nakletmektedir.³⁶⁶ Fakat Hâkim'in rivâyetinde *bazı noksanlıklar ve lafız farklılıkları* vardır. Öncelikle rivâyetin senedinde *inkıtâ* vardır. Utbe ile Hâlid b. Ma'dân (ö. 204) arasındaki *Abdurrahman b. Amr es-Sülemî* (ö. 110) *senedden düşürülmüştür*. Bu haliyle *hadis*,

³⁶³ İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 243.

³⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 174–5; Zehebî, *Mîzân*, II, 401–3.

³⁶⁵ İbn Hıbbân, *Sahîh*, a.y.

³⁶⁶ Hâkim, *el-Mustedrek* (Zehebî'nin zeyliyle birlikte), III, 154.

munkatî hadistir. Yine Dârimî rivâyetinde yer alan kalbin yarılp içindeki iki tane siyah alekanın çıkarılmasından sonra *kalbin kar ve dolu suyu ile ayrı ayrı yıkanması ve sonra da sekine'nin kalbe yerleştirilmesi buradaki rivâyette yoktur*.

Buraya kadar sıraladığımız eserlerin haricinde başka kitaplarda da “*şakku's-sadr*” haberi yer almaktadır. Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Târîh*'inde³⁶⁷, İbn Kesîr'in (ö. 774/1372) *es-Sîre*'sinde³⁶⁸, İbn Asâkir'in (ö. 571) *es-Sîre*'sinde.³⁶⁹

“*Şakku's-sadr*” haberi bunlardan başka *Delâili'n-Nubuvve*, *A'lâmu'n-Nubuvve* gibi Hz. Peygamber'in mucizelerinden bahseden kitaplarda da yer almaktadır. Fakat olayın bu kitaplarda bir mucize olduğu yönünde değerlendirildiği görülmektedir. Mesela İbn Mende'nin (381–470/991–1077) *Kitâbu'l-Îmân*'ına aldığı “*şakku's-sadr*” haberlerini işlediği bölümün ismi “*Zikru Vucûbi'l-Îmâni bimâ Uhbira bihi'n-Nebiiyyi (s.a.s.) ammâ Raâ fî Bed'i Emrihî Hîne Şukka Sadruhû ve Mulie Hikmeten ve Îmânen Sümme Erâhüm Esera'l-Mihyeti fîhi Mu'cizeten lehû ve Tesdîkan bimâ Uhbira bihi*”dir.³⁷⁰

Buraya kadar yaptığımız hadislerin dökümünden haberlerin hepsinin bir arada değerlendirilmesinden de görüldüğü gibi hadisin ilk olarak ortaya çıktığı dönemdeki muhtevası ile sonraki dönemlerdeki eserlerde yer alan içeriği arasında çok büyük farklar olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bunda Hz. Peygamber'in vefatından sonraki, öncelikle Hulefâyı Râşidîn döneminde olmak üzere, yaygınlaşan fetih hareketlerinin neticesinde Müslümanların karşılaşmış oldukları farklı milletlerin kültürleri, inançları, yaşam biçimlerinin önemli etkileri olmuştur. Nitekim Araplar Ehl-i Kitabın içinde bulunduğu çekişmeleri yakından biliyor, hatta bazı hadiseleri kendileri bile rivâyet ediyorlardı.³⁷¹ Bu rivâyetler başka milletlerin din önderlerinin

³⁶⁷ İkisi sûtannesinin yanındayken birisi mi'rac'tan önce meydana gelen *şakku's-sadr* olmak üzere üç haber vardır. Sûtannesinin yanındaki olayı anlatan rivâyetlerin birisi İbn Hıbbân'ın rivâyet ettiği Abdullah b. Ca'fer haberidir ki Zehebî'deki rivâyette bazı noksanlıklar vardır. Bkz, Zehebî, *Târîh (es-Sîretu'n-Nebeviyye cildi)*, 46–9.

³⁶⁸ İbn Kesîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 227–31.

³⁶⁹ Bu eserde on dört tanesi Hz. Peygamber sûtannesinin yanındayken, yedi tanesi mi'rac öncesinde meydana gelen *şakku's-sadr* olmak üzere yirmi civarında rivâyet vardır. Özellikle Rasûlullah'ın sûtannesinin yanındayken meydana gelen olayı anlatan haberlerde çok fazla gariplik bulunmaktadır. Haberler için bkz, İbn Asâkir, a.g.e, 260–81.

³⁷⁰ İbn Mende, Muhammed b. İshâk b. Yahyâ, *Kitâbu'l-Îmân*, (thk. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhî), II, 707–33, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1408/1987; Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmu'n-Nubuvve*, 303–4, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1414/1994; Ebû Nuaym el-Isbehânî, *Delâilu'n-Nubuvve*, (thk. Muhammed Ravvâs Kal'aci-Abdubberr Abbâs), I, 161–3, 219–23, Dâru'n-Nefâis, 3. bsk, Beyrut, 1412/1991; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Delâilu'n-Nubuvve*, (thk. Abdulmu'tî Kal'aci), II, 5–8, 135, 145–9, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985.

³⁷¹ Derveze, Muhammed İzzet, *Sîretu'r-Rasûl*, I, 358, Matbaatu İsâ, y.y, 1384/1965.

mucizelerini, olağanüstü olaylarını duyanların Rasûlullah'ın peygamberliğine risalet öncesinden delil ve alametler arayışının neticesi olarak Hz. Peygamber'in risalet öncesinden beri bu tür harikuladelikleri yaşadığına inanan düşüncenin, rivâyetlere abartılı bir biçimde yansması olsa gerektir.³⁷²

Hadis kaynaklarında geçen hadislerin/haberlerin bizlere kadar ulaşmasında önemli yere sahip olan râvîlerin biyografileri kadar, hatta onlardan daha da önemli olanı, bizlere aktarılan metinlerdir. Çünkü bizlere ulaştırılmak istenen asıl mesajlar bu metinlerde bulunmaktadır. Buraya kadar yapmış olduğumuz kaynak incelememizden sonra şimdi de hadislerin/haberlerin metinlerini incelemeye geçmek istiyoruz.

B. RİVAYET METİNLERİNİN İÇERİK TAHLİLİ

Bir haberin kabulü için râvîsinin âdil ve zâbit olması yeterlidir. Fakat haberin içeriği, anlamı ve yorumu için bu, asla bir kriter değildir. Zira her râvî, haberden ulaşabildiği, ihtiyaç hissettiği veya muhafaza edebildiği kadarını rivâyet etmiştir. Bu ise, bir seferde sarfedilen sözün ya da ortaya konulan bir eylemin, yalnızca bir parçasını ve bir yönünü aksettirmiştir. Aynı doğrultudaki içeriklerin farklı isnadlarla gelmesinin sebebi budur. Her isnadın bizatihi bağımsız bir hadîs olarak kabulü, aslında bir bütünün parçası olan metnin de adeta bağımsız bir gerçeklikmiş gibi algılanmasına yol açmıştır.³⁷³

Bununla birlikte bir konu hakkındaki hadislerin tamamını bir arada değerlendirmek de o konu hakkında eksik/yanlış bilgilenmenin meydana gelmesini önleyecektir. Nitekim bunun afetlerinden korunmak için olsa gerektir ki Muslim (ö. 261/874) bir konudaki bütün rivâyetleri aynı başlık altında toplama yoluna gitmiş ve hadisleri bir arada değerlendirmenin önemini göstermiştir. Yine el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) Yahyâ b. Maîn'den (ö. 233/847) yaptığı şu rivâyet de geçmişteki hadis âlimlerinin, hadislerin varyantlarını bir arada değerlendirmeye ne denli önem verdiklerini bizlere göstermektedir: “Şayet biz, bir hadîsi otuz vecihten yazmazsak, onun ne ifade ettiğini anlayamazdık.”³⁷⁴ Bu meyanda bir ifade Ahmed b. Hanbel'den de (ö. 241/855) rivâyet edilmektedir. O da bu konuda “Bir hadîsin bütün

³⁷² Erul, Bünyamin, “Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”, 53, Diyanet İlmi Dergi (Hz. Muhammed Özel Sayısı), Ankara, 2000.

³⁷³ Özağşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, 204–5.

³⁷⁴ Hatîb, *Câmi*, II, 212; Özağşar, a.g.e, 208'den naklen.

tarîklerini bir araya getirmedığınız sürece, onu anlayamazsınız. Hadîsin farklı tarîkleri birbirini tefsir eder, açıklar.”³⁷⁵ Ahmed b. Hanbel rivâyetlerdeki hataların yine o konudaki diğer rivâyetlerin yardımı ile anlaşılabilceğini ve bundan dolayı da aynı konu ile ilgili haberlerin birlikte değerlendirilmesinin ne kadar elzem bir vazife olduğuna dikkat çekmiştir. Ali b. el-Medînî de benzer amaçların gerçekleştirilmesi anlamında şöyle demiştir: “Bir konudaki bütün tarîkler bir araya getirilmeden rivâyetin hatası anlaşılabilir.”³⁷⁶

Bu tür faaliyetler önemine binaen sadece ilk dönemlerdeki hadis otoritelerinin yaptığı bir uygulama olarak kalmamış daha sonraki dönemlerin âlimleri tarafından da titizlikle uygulanmıştır.³⁷⁷

B.1. Metinlerde Geçen Ş-R-H, Ş-K-K ve F-R-C Fiillerinin Lügat Tahlili

Metin incelemesine geçmeden önce metinlerde geçen ve maddî yarmayı ifade eden fiillerin lügat tahlilini yapmanın konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını düşünüyoruz.

Ş-R-H: Açıklamak, beyan etmek, genişlik demektir. Birisi müşkil bir meseleyi açıkladığı zaman “Fılan kişi meseleyi şerh etti (açıkladı)”³⁷⁸ denilir. Ş-R-H fiilinin asıl anlamı et ve benzeri şeyleri (üzerine sert bir cisimle vurarak, terbiye ederek) yaymak, düzlemek, genişletmek, sermek demektir. Şöyle denilir: “Eti serdim ve onu dilim dilim kestim.”³⁷⁹

“Şerhu’s-sadr” ise ilahi bir nurla göğsün genişlemesi ve Allah tarafından bir sükûnet ve rahatlamanın göğse verilmesidir.³⁸⁰ Ş-R-H fiili lam harfi ceri’yle kullanıldığı zaman birine bir şeyi sevdirmek anlamına gelir.³⁸¹

Baktığımız zaman “şerhu’s-sadr” tabirinin Araplar arasında kullanılan bir ifade olduğunu görmekteyiz. Mesela, Hz. Peygamber’in vefatından sonra savaşlarda hafızların teker teker ölmesinden dolayı Kur’an’ın ortadan kaybolmasından

³⁷⁵ Özafşar, a.g.e, a.y’den naklen.

³⁷⁶ Özafşar, a.g.e, a.y’den naklen.

³⁷⁷ Konu ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz, Özafşar, a.g.e, 205, 240.

³⁷⁸ İbnu’l-Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Ş-R-H maddesi, II, 497, Beyrut, 1956; Ebû Mansur, Muhammed el-Ezherî, *Tehzibu’l-Luğa*, Ş-R-H maddesi, IV, 197, el-Muessetu’l-Misriyye, y.y, 1964.

³⁷⁹ Râgıp el-İsfahânî, *Mufredât-ı Elfâzı’l-Kur’ân*, 449, Dâru’l-Kalem, I. bsk, Dimeşk, 1992.

³⁸⁰ A.g.e, a.y; İbnu’l-Manzûr, a.g.e, a.y; Ayrıca bu anlamdaki ayetler için bkz, 39/Zümer, 22; 20/Tâ Hâ, 25; 6/En’âm, 125; 94/İnşirah, 1.

³⁸¹ Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yay, İstanbul, 1995; Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, Bahar yay, İstanbul, t.y.

endişelenen Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e Kur'an'ın bir kitap haline getirilmesini teklif edince Hz. Ebû Bekir "Rasûlullah'ın yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım?" diyerek ilk etapta tepki göstermişti. Fakat bir müddet sonra Hz. Ebû Bekir'in kalbinde birden bire bir fikir doğmuş o da bunu şöyle ifade etmişti: "Nihayet Cenâb-ı Hak bu işe karşı göğsümü açtı."³⁸² Benzer bir kullanımın zekât vermeyenlere karşı savaş açan Hz. Ebû Bekir'in doğru bir karar verdiğini gösteren Hz. Ömer'in "Allah, savaşma hususunda Ebû Bekir'in göğsünü açtı. Böylece onun isabetli karar verdiğini anladım" sözünden de anlamaktayız.³⁸³

Bu kullanımlardan da anlaşıldığı üzere "*şerhu's-sadr*" ifadesi insanın içinde bulunduğu müşkül, iç huzurunun bulunmadığı durumlarda, karar vermekte güçlük çektiği hallerde içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulup feraha kavuşmayı anlatmak için kullanılan *bir deyimdir*.

Ş-K-K: Yarık, çatlak (eldeki ve ayaktaki yarık ve çatlaklar, yeryüzündeki ve dağlardaki çatlaklar ve yarıklar gibi); zahmet (zahmetli iş veya yolculuk) bir kişinin bir işi yaparken karşılaştığı güçlüğü belirtmek için "Onu yapıncaya kadar canının (ömrünün) yarısı gitti." denilir; gruptan, topluluktan ayrılmak; sabah olmak, güneş doğmak anlamlarına gelir. Kesre ile (eş-şikka) ise bir şeyin yarısı anlamına gelmektedir.³⁸⁴ Bir şeyde meydana gelen delik, onu ikiye ayırdım (böldüm)³⁸⁵ denilir. Kelime Kur'an-ı Kerim'in 54. sûresi olan Kamer sûresinin 1. ayetinde "O saat (kıyamet) yaklaştı, ay yarıldı." şeklinde gelmiştir. Ayette kıyamet geldiğinde ayın ikiye ayrılması parçalanması da bu kelimeyle anlatılmıştır.

Bir de Buhârî'de Salat 1 ve Hacc 76'da geçen F-C-R kelimesi vardır ki bu kelime de ayırmak, aralamak, açmak, yarmak³⁸⁶ anlamlarına gelmektedir.

D-Y-K (Dîyk): Hadis metinlerinde böyle bir kelime geçmemesine rağmen Kur'an-ı Kerim'de ş-r-h fiilinin zıt anlamında kullanıldığı için bu kelimenin de burada ele alınmasını uygun bulduk.

Genişliğin (rahatın, huzurun) zıttıdır, fakirlik, cimrilik, sıkıntı (filanın göğsünde sıkıntı var), darlık (dar ev veya elbise), zorluk (iş zorlaştı veya zor oldu)

³⁸² Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 3, (IV, 1907); Kitâbu't-Tefsîr, 169, (IV, 1720); Kitâbu'l-Ahkâm, 37, (VI, 2629).

³⁸³ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, IV, 43 (Hadis no: 6916); VI, 67, (Hadis no: 10022); X, 172, (Hadis no: 18718).

³⁸⁴ İbnu'l-Manzur, a.g.e.

³⁸⁵ Râgıp, a.g.e, 459.

³⁸⁶ Mutçalı, a.g.e; Sarı, a.g.e.

anlamlarına gelmektedir. Fetha ile (ed-Dayku) “kalpte şüphe hâsıl olmak” demektir. Ve de kelimenin bu anlamda kullanılışı daha yaygındır.³⁸⁷

B.2. Çocukluğunda (Sütannesinin Yanında) İken Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi

Muslim’deki (Haddesenâ) Şeybân b. Ferrûh (haddesenâ) Hammad b. Seleme (haddesenâ) Sâbit el-Bünânî (an) Enes b. Mâlik kanalıyla gelen rivâyete göre:

Rasûlullah (s.a.s.) çocuklarla beraber oynarken³⁸⁸ Cebrail³⁸⁹ (a.s.) gelip onu yakalayıp yere yatırdıktan sonra kalbini yarmıştır. Sonra kalbini çıkarıp ondan bir kan pıhtısı³⁹⁰ almış “*Bu şeytanın sendeki payı / nasibidir*” diyerek kalbini zemzemle³⁹¹ altın bir tas içinde yıkadıktan³⁹² sonra onu yerine koyup yarayı iyileştirmiştir. (Bunun üzerine) *çocuklar*³⁹³ sütannesine gelip “Muhammed öldürüldü.” dediler. (Sütanesi ve babası) onu benzi solmuş bir vaziyette buldular. Enes bu rivâyetin sonunda “*göğsündeki yara izini ben görüyordum*”³⁹⁴ demektedir.³⁹⁵

B.3. On Yaşında İken Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi

(Haddesenâ) Abdullah (haddesenâ) Muhammed b. Abdurrahim Ebû Yahyâ el-Bezzâz (haddesenâ) Yunus b. Muhammed (haddesenâ) Muaz b. Muhammed b. Ubeyy b. Ka’b (haddesenâ) Muhammed b. Muaz (an) Muaz (an) Muhammed (an) Übeyy b. Ka’b:

Ebû Hureyre başkasının soramayacağı şeyleri Rasûlullah’a (s.a.s.) sormakta cesaretli birisiydi. Bir keresinde “Yâ Rasûlellah, nübüvvetle alâkalı olarak gördüğün ilk şey nedir?” diye sordu. Rasûlullah oturdu ve “Sen öyle bir soru sordun ki” dedi (

³⁸⁷ İbnu’l-Manzûr, a.g.e, X, 208–9; Ebû Mansur, a.g.e, IX, 217–8.

³⁸⁸ Ahmed, *Musned*, IV, 184’te hadise sütkardeşiyle koyun otlatırken meydana gelmekte ve olayı haber veren sahabinin adı zikredilmeden “*bir kişi*” denilmektedir.

³⁸⁹ Ahmed, a.g.e, III, 121’de bir kişinin geldiği rivâyet edilirken gelenin kim olduğu belirtilmemiş, fakat *Musned*’deki başka bir rivâyette gelenlerin kartala benzeyen iki kuş olduğu geçmektedir. Bkz, IV, 184.

³⁹⁰ A.g.e, a.y, “*İki siyah kan pıhtısı*” çıkartılıyor.

³⁹¹ A.g.e, a.y’de iki yıkamanın olduğu, birincisinin *kar suyuyla (bimâin selcin)*, ikincisinin ise *dolu suyuyla (bimâin berdin)* gerçekleştiği rivâyet edilmektedir.

³⁹² *Musned*’de yine aynı yerde bu yıkama işinden sonra Rasûlullah’ın (a.s) kalbine “*sekîne*”nin yerleştirildiği ve daha sonra da peygamberlik mührünün vurulduğu rivâyet edilmektedir.

³⁹³ A.g.e, a.y. de olayı haber veren Rasûlullah’ın (s.a.s.) kendisidir.

³⁹⁴ A.g.e, III, 149 ve 288 de Enes’ten “*Ben görüyordum*” şeklinde gelen ifade yine *Musned*’in aynı cildinin 121. sayfasında “*Biz görüyorduk.*” şeklinde geçmektedir.

³⁹⁵ Muslim, İman, 261; Ayrıca bkz, Muslim, İman, 260; Ahmed, a.g.e, III, 288; 121, 149.

sanki onun cesaretini te'yid ediyordu). “Ey Ebâ Hureyre” dedi “*Ben on yaşından bir kaç ay almışken sahrada bulunuyordum. Başımın üzerinde bir adamın diğerine “Bu o mu?” dediğini duydum. Sonra daha önce hiç kimsede görmediğim yüzler, daha önce hiç duymadığım kokular ve hiç kimsede görmediğim giysilerle bana doğru geldiler. Pazularımdan tuttular (öyle ki) hiçbirinin dokunuşunu hissetmedim. Sonra onlardan biri arkadaşına “Onu yanı üzerine yatır.” dedi. Çekmeden ve zorlamadan beni yan yatırdılar. Yine arkadaşına “Göğsünü yar” dedi. O da göğsüme doğru eğildi ve onu yardı. Görebildiğim kadarıyla bu yarma kansız ve acısız oldu. Sonra ona “Kin ve hasedi çıkar” dedi. O da kan pıhtısı/aleka şeklinde bir şey çıkartıp attı. Daha sonra ona “Şefkat ve merhameti yerleştire*” dedi. Çıkardığı şey gümüşe benziyordu. Sonra sağ ayağımın başparmağını sallayıp “Salim olarak kalk.” dedi. Artık onunla küçüklere karşı şefkatli, büyüklere karşı merhametli olarak koşuyorum.”³⁹⁶

B.4. Hira Mağarasında Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi

(Haddesenâ) Ebû Davud (Kâle: Haddesenâ) Hammad b. Seleme (Kâle: Ahberanî) Ebû İmran el-Cüvenî (an) **racûlin** (an) Aîşe:

*Rasûlullah ve Hatice Ramazan ayında Hira mağarasında itikâfa girmişti. Rasûlullah mağaradan çıktığı zaman “Esselamü aleyküm” diye bir söz işitti.*³⁹⁷ “(Melek) müjdeler olsun, selam hayırdır.” dedi. Sonra Cibril’i (a.s.) başka bir gün kanadının biri doğuda biri de batıda olduğu halde gördü ve ondan korktu. Ailesinin yanına gitmek istedi. Bu kez de Cebrail’i kendisi ile evinin kapısı arasında gördü.³⁹⁸ Rasûlullah “Sonra randevulaştık. Günü gelince randevuya gittim. Cebrail beni alıkoydu.” dedi. Tekrar ailesine dönmek istediği zaman Cebrail’i Mikail’le birlikte gördü. Cibril yere indi. Mikail ise gökyüzünde kaldı. (Daha sonraki gelişmeleri Rasûlullah şöyle anlattı:) *Cebrail beni aldı ve sırt üstü yere yatırdı. Karnımı yarıp içinden Allah’ın dilediğini (kalbi) çıkarıp altın bir kap içinde yıkadıktan sonra onu karnımın içine tekrar koydu. Sonra beni kabı koruduğu gibi korudu. Sonra sırtıma dokunuşunu hissettiğim (bir) mühür vurdu. Sonra bana Rabbinin adıyla oku dedi. Ben hiçbir şey oku(ya)madım. Bunun üzerine hıçkırarak ağlayıncaya kadar boğazımı sıktı. Sonra bana “(Ey Muhammed) yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı bir kan*

³⁹⁶ Ahmed, a.g.e, V, 139; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Azîm*, IV, 556–7, 2. bsk, Muessetu’r-Reyyân, Beyrut, 1996; Âlûsî, Rûhu’l-Meânî, XVI, 299, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1997.

³⁹⁷ Hz. Aîşe “Onu aniden karşıma çıkan bir cin zannettim.” dediğini nakletmektedir.

³⁹⁸ Hz. Aîşe “Daha sonra Rasûlullah hadiseye alışıncaya kadar benimle konuştu” demiştir.

pıhtısından yarattı. Bilmediği şeyi ...” ayetinin sonuna kadar okudu. Bundan sonra bir şey unutmadım. Sonra beni bir kişiyle tarttılar, ona ağır geldim. Başka biriyle tarttılar, ona da ağır geldim. Sonra yüz kişiyle tarttılar. Bundan sonra Mikail, Kâ’be’nin Rabb’i *ümmetini* ona tabi kıldı / kılacak dedi. Daha sonra evime döndüm. (Yolda) karşılaştığım ağaçlar ve taşlar bana “Selam senin üzerine olsun Ya Rasûlellah!” diyordu. (Öyle ki) Hatice’nin yanına girdiğimde bana “Selam senin üzerine olsun Ya Rasûlellah!” dedi.³⁹⁹

B.5. İsrâ Gecesinde Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Hadisesi

(Haddesenâ) Abdulaziz b. Abdullah (haddesenâ) Süleyman (an) Şerik b. Abdullah (ennehû kâle: semi’tü) Enes b. Mâlik:

Rasûlullah peygamberlik gelmeden önce bir gece Mescid-i Haram’da⁴⁰⁰ uyurken⁴⁰¹ ona üç kişi⁴⁰² (melek) geldi ve onu götürdüler. Onların birincisi “*Hangisi o?*” diye sordu. Diğeri: “Onların en hayırlısı olan ortasındaki.” dedi. Öbürü de: “Onların en hayırlısını alınız.” dedi. (Bütün bunlar) o gece oldubitti ve bundan sonra başka bir gece gelinceye kadar onları bir daha görmedi. Onun kalbi görür. Gözleri uyur. Ama kalbi uyumaz. İşte bütün Peygamberler böyledir. Gözleri uyur. Ama kalpleri uyumaz. Onu taşıyıp zemzem kuyusunun yanına koyuncaya kadar onunla konuşmadılar. (Zemzem kuyusunun yanında) Cebrail onlardan Rasûlullah’ı (s.a.s.) aldı ve boğazıyla kasıklarının arasını, göğsünü ve karnını temizleyinceye kadar yıkadı. Sonra içinde altın suyuna benzeyen, iman ve hikmetin dolu olduğu, altından bir tas getirildi. Onu göğsüne ve boğazının damarlarına sıkıştırdı/doldurdu ve onu elleriyle sıvazladı.⁴⁰³

³⁹⁹ Tayâlisî, *Musned*, Hadis no: 1539, 1. bsk, Dâiratu’l-Maârifî’n-Nizâmiye, Haydarâbat, 1321.

⁴⁰⁰ Buhârî, Salât, 1, (I, 91); Hacc, 76, (II, 167); Muslim, İman, 74, (I, 148, Hadis no: 263); Ahmed, a.g.e, IV, 122 ve 143’teki rivâyetlerde bu olay esnasında evinde olduğu rivâyet edilmektedir.

⁴⁰¹ Muslim, İman, 74, (I, 151, Hadis no: 265); Nesâî, Salât, 1, (I, 224); Tirmizî, Tefsîru Sûret-i İnşirah, 94, (V, 442, Hadis no: 3346)’da geçen rivâyetlerde “*Uyku ile uyanıklık arasındayken*” ifadesi geçmektedir.

⁴⁰² Buhârî, Salât, 1, (I, 91); Hacc, 76, (II, 167); Enbiyâ, 5, (IV, 106); Muslim, İman, 74, (I, 148, Hadis no: 263); Ahmed, a.g.e, IV, 122 ve 143’te gelenin bir kişi olduğu ve bunun da Cebrâil olduğu geçmektedir. Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 42’de gelenin “*bir kişi*” olduğu geçerken isim zikredilmemiştir. Nesâî, Salât, 2, (I, 224)’te ise gelenlerin “*iki melek*” olduğu geçmektedir.

⁴⁰³ Buhârî, Tevhîd, 37, (VIII, 203). Hadisin diğer varyantları için bkz, Buhârî, Salât, 1, (I, 91); Hacc, 76, (II, 167); Enbiyâ, 5, (IV, 106); Menâkıbü’l-Ensâr, 42; Muslim, İman, 74, (I, 147–51, Hadis no: 262–5; Ahmed, a.g.e, IV, 122, 143, 209; Tirmizî, Tefsîru Sûret-i İnşirah, 94, (V, 442, Hadis no: 3346); Nesâî, Salât, 1, 2, (I, 224).

C. ŞÂRİHLERİN “ŞAKKU’S-SADR” HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Şarihler “şakku’s-sadr” hadisesini, daha çok mirac hadisesiyle bağlantılı gördüklerinden dolayı bu bölümde ele almışlardır. Biz de şârihlerin bu konudaki görüşlerini şu başlıklar altında ele almaya çalışacağız.

C.1. İsrâ’nın zamanı

İsrâ ve Mi’rac hadisesinin ne zaman meydana geldiği hususunda ihtilaflar vardır. Bu konudaki görüşler şöyle özetlenebilir:

- A) Zayıf olan bir görüşe göre bi’setten en on beş ay sonra,⁴⁰⁴
- B) Zührî’den gelen bir rivâyete göre bi’setten beş yıl sonra,⁴⁰⁵
- C) Süddiyy’den gelen bir rivâyete göre hicretten on altı ay önce Zilkade ayında,⁴⁰⁶
- D) Zührî’den gelen başka bir rivâyete göre hicretten bir sene önce Rebûlevvel ayında,⁴⁰⁷
- E) Hicretten bir sene önce Rebûlâhir ayının 27. gecesini,⁴⁰⁸
- F) İbn İshak’a göre İslâm’ın Mekke’de ve diğer kabileler arasında yayılmasından sonra,⁴⁰⁹
- G) İbnu’l-Cevzî’ye göre Ebû Talib’in ölümünden sonra bi’setin 12. yılında,⁴¹⁰
- H) Aynî’ye (ö: 855/1451) göre bi’setin 12. yılında⁴¹¹ meydana gelmiştir.

Kirmânî, “Zührî’ye göre bi’setten beş sene sonra vuku bulmuştur ki bu daha uygundur. Zira Hz. Hatice’nin namazın farz kılınmasından sonra Hz. Peygamber’le (s.a.s.) birlikte namaz kıldığında ihtilaf yoktur.”⁴¹² diyerek bu olayın Hz. Hatice’nin sağlığında vuku bulduğunu iddia etmektedir. Ahmed Naim ise bu konuda İsrâ ve Mi’rac olayının gerçekleştiği gece hususunda ihtilaf vardır. “Ancak hicret-i seniyye’den evvelki bir buçuk sene içinde vuku bulmuş olması ve urucun Receb’in yirmi yedinci gecesine tesadüf etmesi hakkındaki zan bilahere galebe ederek elyevm

⁴⁰⁴ Nevevî, *Minhâc*, I, 233.

⁴⁰⁵ A.g.e, a.y; Kirmânî, *el-Kevâkibu’l-Durer*, IV, 3, Mısır, 1933.

⁴⁰⁶ Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, IV, 39–40, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, t.y.

⁴⁰⁷ A.g.e, a.y.

⁴⁰⁸ Nevevî, a.g.e, a.y.

⁴⁰⁹ A.g.e, a.y.

⁴¹⁰ Aynî, a.g.e, a.y.

⁴¹¹ A.g.e, a.y.

⁴¹² Kirmânî, a.g.e, a.y.

öyle itikad ve leyle-i mezkûra, leyle-i mirâc itibar edilmektedir.”⁴¹³ diyerek bu olayın Recep ayının 27. gecesi gerçekleştiğini söylemektedir.

C.2. İsrâ'nın Başladığı Yer

Tercîd-i Sarîh mütercimi Ahmed Naim Efendi, rivâyetlerin bazılarının da geçen “Evimin tavanı yarıldı” ifadesiyle “Ben Hıcr’de (Mescid-i Şerif’in Hatîm denilen yerinde) uyurken Cebrail (a.s.) geldi.” ifadelerini şöyle yorumlamaktadır. “Buradaki izafet, ednâ mülâbesi için vâki olmuştur. Yoksa bu ev hâne-i saadetleri değil, ammizâdeleri (Ümmü Hâni-i binti Ebî Talib)’in hanesi idi. Hasan-ı Basrî’den gelen bir rivâyette “Ben hicir’de (yani Mescid-i Şerif’in Hatîm denilen yerinde) uyurken Cebrail (a.s.) geldi... ilâ ahirih” buyurulmuş. Vâka-i Mirac birden ziyade ise diyecek yoktur. Bir olduğuna göre sadr-ı şeriflerinin gaslinden sonra beyt-i Ümmü Hâni’yi teşrif edip oradan semavata uruç buyrulduğu sûreti ile iki rivâyet telif ediliyor.”⁴¹⁴

Kirmânî ise “Şayet söylenildiği gibi Ümmü Hani’nin evinde ve Kâ’be’de meleklerin ayrı ayrı iki defa gelişi söz konusu ise birisi uyku esnasında diğeri de yakaza halinde gerçekleşmiştir. Ama bizim dediğimiz gibi bir kez gerçekleşmiş ise Rasûlullah’ın (s.a.s.) göğsünün yıkanmasından sonra Ümmü Hâni’nin evine girmiş ve oradan İsrâ ve mi’rac olayı gerçekleşmiştir.”⁴¹⁵ demektedir.

C.3. “Şakku’s-sadr”ın Sayısı ve Amacı

Hz. Peygamber’ in (s.a.s.) başından geçen “Şakku’s-Sadr” ameliyesinin sayısı üzerinde de bir ittifak yoktur. İbn İshâk ve Kâdı İyâz’ın kabul ettiği görüşe göre bu olay Hz. Peygamber sûtannesı Halime’nin yanında iken bir kez gerçekleşmiştir.⁴¹⁶ Süheylî, bu olayın iki kez gerçekleştiğini söylemektedir. İbn Hacer (ö: 852/1448) de bu görüşe katılmaktadır.⁴¹⁷ Aynî de (ö: 855/1451) İsrâ gecesinde bu olayın gerçekleşmeyip sadece çocukluğunda meydana geldiğini iddia edenlere cevap olarak *Sahîhayn*’da Ebû Zerr yoluyla gelen Şerîk’in rivâyetlerinin dışındaki rivâyetler ve Ebû Davud et-Tayâlîsî’nin *Musned*’inde ve Beyhakî ile Ebû Nuaym’ın *Delâilî’n-Nübüvve* adlı eserlerinde geçen rivâyetler yeter diyerek bu ameliyenin biri çocukken, diğeri de bi’sette olmak üzere iki kez gerçekleştiğini kabul

⁴¹³ Nâim, Ahmed, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, II, 262, 9. bsk, D.İ.B.Y, Ankara, 1988.

⁴¹⁴ A.g.e, 273.

⁴¹⁵ Kirmânî, a.g.e, a.y; Aynî’nin konuyu izahı için bkz, *Umde*, XXV, 171; İbn Hacer’in konuyu izahı için bkz, *Fethu’l-Bârî*, XIII, 587–8, 1. bsk, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1989.

⁴¹⁶ Aynî, *Umde*, IV, 42; İbn İshâk, *Sîre*, 27–8; İbn Hacer, a.g.e, XIII, 588.

⁴¹⁷ Aynî, a.g.e, a.y; İbn Hacer, a.g.e, a.y.

etmektedir.⁴¹⁸

Bu ameliyenin sayısı ve amaçları hakkında ise Ahmed Naim şunları söylemektedir. “Şakk-ı sadr ile ilgili kıssalar çeşitlidir:

İlki: Hz. Peygamber (s.a.s.) dört yaşlarında ve sütannesi Halime’nin yanında iken gerçekleşmiştir. Bunun amacı, bu işle görevli olan meleklerin “Bu şeytanın sendeki payı/nasibidir.” diyerek kendisine gösterdikleri alakayı (kan pıhtısını) atmak içindir.⁴¹⁹

İkincisi: mirac gecesinde Rasûlullah’ın (s.a.s.) göğsünün yarılıp temizlenmesi ve içinin iman ve hikmet ile doldurulmasından ibarettir ki bunun da amacı o Mubârek gecede karşılaşacağı şeyleri en güzel bir şekilde telakkî edebilmesi içindir.⁴²⁰

Üçüncüsü: Hz. Aişe’den gelen Hz. Peygamber (s.a.s.) Hira mağarasında iken Cebrâil’in vahiy için geldiğinde gerçekleştirdiği rivâyet edilen bir üçüncü şakk-ı sadr ameliyesi de vardır ki bunun da amacı vahyi kuvvetli bir şekilde alabilmesi ve vahyin sikletine dayanabilmesi içindir.

Dördüncüsünün ise on yaşlarında iken gerçekleştiği rivâyet edilir. Bazı rivâyetlerde beşinci bir şakk ameliyesinden bahsedilse de sübûtu yoktur.”⁴²¹ diyerek bu olayın, her biri farklı bir gayeye matuf olarak, dört defa gerçekleştiğini kabul etmektedir.

C.4. Meleklerin Altın Kap Kullanması

Şarihler meleklerin altın kap kullanmasını “Meleklerin bu iş esnasında altın kap kullanması bizim de onların yaptıkları gibi altın kap kullanmamızı gerektirmez. Bu onlara has bir özelliktir veya onların altın kap kullanmaları altının tahriminden önce olmuştur. Çünkü altının tahrimi Medine’de vuku bulmuştur.”⁴²² şeklinde açıklamaktadırlar. Yine burada da meleklerin yaptıkları işte kullandıkları malzemelerin Müslümanların kullanması yasak/helal olan şeylere göre değerlendirilmesi, yani onların da bizler gibi değerlendirilmesi söz konusudur. Adeta onların da insani esaslara göre hareket etmeleri beklenmektedir. Onların birer melek

⁴¹⁸ Aynî, a.g.e, a.y.

⁴¹⁹ A.g.e, a.y; İbn Hacer, a.g.e, I, 607.

⁴²⁰ Aynî, a.g.e, a.y; İbn Hacer, a.g.e, a.y.

⁴²¹ Ahmed Naîm, a.g.e, II, 273-4.

⁴²² Aynî, a.g.e, a.y; Kirmânî, a.g.e; a.y; Nevevî, a.g.e, 237.

oldukları göz ardı edilmektedir/unutulmaktadır.

Süheylî *Ravzu'l-Unuf* adlı eserinde “Bu kapta Peygamber’in (s.a.s.) kalbinin yıkanması yalnız Hz. Muhammed’e mi has, yoksa diğer peygamberler de böyle bir olayla karşılaştılar mı?” şeklinde bir sorunun varlığına işaret ettikten sonra Taberî’nin diğer peygamberlerin de kalplerinin bu kapta yıkandığını rivâyet ettiğini söyler.⁴²³ Bu durumda Taberî’ye göre diğer peygamberlerin de böyle bir kalp ameliyatından geçtiği ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) miracda karşılaştığı peygamberlerin hepsinin miraçlarının olduğunu söyleyen Hamîdulah ise o peygamberlerin de böyle bir ameliyeden geçip geçmediğine değinmemektedir.⁴²⁴

C.5. İman ve Hikmetin Yerleştirilmesi

Nevevî, “İman ve hikmet, Allah’ı tanımayı sağlayan hükümleri, nefsi süslemeyi ve olgunlaştırmayı, hakkın gerçekleştirilmesi ve onunla amel edilmesini, hevaya ve batıla uymaktan kaçınmayı ihtiva eden ilimden ibarettir.”⁴²⁵ derken cehaletten alıkoyan şeyin nübüvvet, cehaletten sonra insanların âlim olmalarını sağlayanın da Kur’an olduğunu söyleyenler vardır.⁴²⁶ Kirmânî ise iman ve hikmet için “Güzel bir mecaz veya Hz. Peygamber’e (s.a.s.) yapılan bir temsildir.”⁴²⁷ diyerek buradaki anlatımların birer teşbih olduğunu ifade etmektedir.

D. “ŞERHU’S-SADR VE DÎYKU’S-SADR” İFADELERİNİN GEÇTİĞİ AYETLER

“Şakku’s-sadr” ifadesi Kur’an’da bire bir geçmese de buna yakın bir kullanım olan “şerhu’s-sadr” ifadesi bazı ayetlerde geçmektedir. Biz burada konumuzla ilgili olan bu âyetlerin birkaçının meâlini verip bu ayetler ile ilgili müfessirlerin yorumlarına kısaca bir göz atacağız.

D.1. “Şerhu’s-Sadr” İle İlgili Ayetler

-Allah’ın göğsünü İslâm’a açtığı kimse Rabb’inden bir nur üzere değil midir? Allah’ı anmaya karşı yürekleri katılaştırmış olanlara yazıklar olsun. Onlar apaçık bir

⁴²³ Süheylî, *Ravzu'l-Unuf*, I, 111.

⁴²⁴ Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (trc. Salih TUĞ), I, 135–6, 5. bsk, İrfan yay, İstanbul, 1993.

⁴²⁵ Aynî, a.g.e, a.y.

⁴²⁶ A.g.e, 43.

⁴²⁷ Kirmânî, a.g.e, a.y.

sapıklık içindedir.⁴²⁸

-(Musa) dedi ki. Rabb'im benim göğsümü aç (risalet görevini yüklenebilmek için yüreğimi genişlet).⁴²⁹

D.2. “*Dîyku's-Sadr*” İle İlgili Ayetler

-Göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor (tutukluk yapıyor) onun için Hârûn'a da elçilik ver.⁴³⁰

-Herhalde sen: “Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi demelerinden ötürü sana vahyolunanın bir kısmını bırakacaksın ve bununla göğsün sıkılacak, ama sen sadece bir uyarıcısın (böyle sözlere aldırma) her şeye vekil olan Allah'tır.”⁴³¹

“*Şerhu's-sadr*” tabirinin geçtiği ayetlerden biri olan 39/ Zümer Sûresinin 22. ayetiyle ilgili olarak müfessirlerin yorumu genelde ortak bir özellik taşımaktadır. Buna göre bu ayet insanın İslâm'dan tam anlamıyla faydalanabilmesinin ancak göğsünün İslâm'a ısınmasıyla, açılmasıyla mümkün olduğunu gösterir. Ve göğsü İslâm'a açılan kimse de gönlü mutmain olduğu için kendisine buyurulan emirlere de zoraki değil, seve seve tabi olur.⁴³² Kur'an-ı Kerim'in 11/Hud Sûresinin 12. ayetinde ise müşriklerin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve Kur'an'a karşı takındıkları tavır, onların ilâhi tebliğe bigâne kalmaları, onu önemsememeleri ve ona aldırış etmemeleri anlatılmakta, bu durum karşısında üzülen Rasûlullah'a (s.a.s.) onları imana getirmek gibi bir görevinin olmadığı, dolayısıyla kendisini üzmesinin ve harap etmesinin yersiz olduğu, vazifesinin yalnızca kendisine bildirilenleri tebliğ etmek olduğu hatırlatılır.⁴³³

“*Şerhu's-sadr*” ile ilgili ayetlerin tamamını göz önüne alıp bir değerlendirme yaptığımız takdirde bu ayetlerin insanın gönlünün rahatlamasına, huzurlu olmasına, psikolojik olarak dengede bulunmasına delâlet ettiğine, fizikî olarak cerrahi bir göğüs

⁴²⁸ 39/Zümer, 22.

⁴²⁹ 20/Tâhâ, 25. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz, 6/En'âm, 125; 16/Nahl, 106; 94/İnşirah, 1.

⁴³⁰ 26/Şûara, 13

⁴³¹ 11/Hûd, 12. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz, 11/Hûd, 77; 29/Ankebût, 33; 9/Tevbe, 25,118; 16/Nahl, 127; 25/Furkan, 13; 27/Neml, 60; 65/Talâk, 6; 15/Hicr, 97.

⁴³² Bu ayetin tefsiri için bkz, Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, IV, 458; Said Havva, *el-Esas fi't-Tefsir* (trc. Abdusselam Arı), XII, 395, Şamil yay, İstanbul, 1992; Mevdûdi, Ebû'l-Alâ, *Tefhimu'l-Kur'an* (trc. Komisyon), V, 104–105, 2. bsk, İnsan yay, İstanbul, 1996.

⁴³³ Said Havva, a.g.e, VII, 29; Kutub, Seyyid, *fî Zilâli'l-Kur'an* (trc. Komisyon), VI, 272, Hikmet yay, İstanbul, 1992.

yarma hadisesine ise işaret etmediğini görmekteyiz. Aynı şekilde “*dîyku’s-sadr*” ile ilgili olan ayetlerin de insanın içini rahatsız eden birtakım sıkıntılar olduğuna ve bu sıkıntılarının dolayısı ile huzursuz olan bir insanın rûhî durumuna delâlet ettiğini görmekteyiz.

İnşirah Sûresindeki *şerhu’s-sadr* ile ilgili ayet hakkında da müfessirler farklı yorumlara gitmişlerdir. Şerhu’s-sadr, göğsün hikmetle doldurulması, Rasûlullah’ın (s.a.s.) vahyi daha kolay alabilmesi için onun genişletilmesi,⁴³⁴ onun göğsünü, hidâyete ulaşabilmesi, Allah’a iman etmesi ve O’nu tanınması,⁴³⁵ peygamberlikle ilgili tebliğ ettiği şeyleri yapabilmesi ve gücü yettiği kadar kendisine yüklenen nübüvvet yükünü taşıyabilmesi ve vahyi muhafaza edebilmesi için Allah’ın Hz. Muhammed’in göğsünü açması ve genişletmesidir.⁴³⁶

Elmalılı Hamdi Yazır’ın konuyu ele alışı da şöyledir: “Şerh-i sadr esasen göğsünü, bağrını açıp genişletmek demek olduğu halde bununla kalbe ferahlık vermek ve nefsi herhangi bir fiil veya söze açıp, neşe ve sevinç ile o fiil veya sözü anlamak üzere genişletmek manasından kinâye edilmek de yaygın olmuştur. Öyle ki *şerh ve gönlün açılması denildiği zaman maddî olarak göğsü veya kalbi açmak veya yarmaktan ziyade manevî olan bu neşe ve ferahlık manâsı anlaşılır.*” dedikten sonra şöyle devam etmektedir. Tefsirciler “*şerh-i sadr*” ile ilgili iki görüş zikretmişlerdir:

Birincisi, haberlerde geldiği üzere *çocukluğunda veya peygamberliği sırasında veya İsrâ gecesinde cismanî bir ameliyat suretinde göğsü yarılarak kalbi çıkarılıp yıkanmış, yine yerine konduktan sonra iman ve hikmet ile doldurulmuş olmasıdır ki bu tartışmalıdır.* Maddî kalp yıkanmasının iman, ilim, hikmet, şefkat gibi manevî şeylerle ilgi ve münasebeti bulunduğu inanamayanlar bu husustaki rivâyetleri mantıkî görmeyerek reddetmişlerdir; bu ameliyatın esas itibarıyla mümkün olduğunu ve maddî temizliğin manevî temizlik ile de ilgi ve münasebetini düşünenler ise bunu kabul etmiş, bununla beraber burada muradın o olduğunda ısrar etmemişlerdir. Peygamberlikten önce meydana gelen ve onun habercisi olan olağanüstü olaylar ve kerametler de inkâr olunamazsa da sûrelerin tertibine göre buradaki *göğüs yarmanın ne peygamberlikten evvel, ne de peygamberlik sırasında değil, Ve’d-Duhâ’nın inmesiyle yahut daha sonra olması açıktır.* Bu yönden cismanî

⁴³⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhît*, VIII, 487, Matbaatu’s-Saâde, 1. bsk, Mısır, 1328.

⁴³⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, XXX, 129, el-Matbaatu’l-Meymene, Mısır, t.y.

⁴³⁶ Şevkânî, a.g.e, V, 461; Ayrıca bkz, Zemahşerî, a.g.e, IV, 759; Kutub, a.g.e, XII, 399–400.

mânâyı da gösteren en kuvvetli rivâyet ise Mirac gecesiyle ilgili olarak Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesaî'de yer alan Katade'nin Enes (r.a)'dan gelen İsrâ hadisini zikrettikten sonra şöyle devam etmektedir *“Bundan en açık olarak anlaşılan uyku ile uyanıklık arası misali bir keşif ve müşahade olması ve asıl neticenin iman ve hikmet dolarak Mirac'ın vuku bulmasıdır.* Burada bu mana murat edilebilir ve bu şekilde bu sûre Mirac'a işaret olabilir... cismani yarma ihtilafı olduğu, ruhanî yarmada ise ittifak edildiği için, hangisi olursa olsun *“göğsü yarmak”tan asıl murat, gaye olan son mana olmalıdır. O da iman ve hikmet ile hakikatın açılmasıdır ki, cisimler onun için çalışır ve ona feda edilir. Hakikatte bir elem olan cismani ameliyatlar onun bir vesilesi olmak itibarıyla kolaylıkla aşılabılır.* Bu nedenle *şu ikinci görüş ihtilafsızdır:*

İkincisi, *“şerh-i sadr”*dan maksat, neticesi marifet ve itaat olandır ki, bunu da birkaç şekilde izah etmişlerdir:

1. Hz. Peygamber (s.a.s.) insanlara ve cinlere peygamber gönderilince Allah'tan başka ilâhlardan ve onlara tapanlardan uzak olmak suretiyle insanlar ve cinlerle uğraşmak önce zor gelmiş, göğsünü daraltmıştı. Fakat yüce Allah ona öyle âyetler göstermişti ki bunlarla bütün o zorlukları aşma gücü ve imkanı bulmuş ve yüklenmiş olduğu her meşakkat, her şey gözünde küçülmüş idi.

2. Rasûlullah (s.a.s.)'in sinesi bütün önemli şeylere açılmıştı, telaş etmez, ızdırıp çekmez, şaşırtmaz, sıkıntı ve ferah hallerinin ikisinde de gönlü rahat bulunur, yükümlü olduğu görevini eda ile meşgul olurdu⁴³⁷ diyerek bu konudaki görüşünün manevi bir yardım olan Hz. Peygamber'in iç huzurunun sağlanması yoluyla onun vazifesini daha rahat ve güvenli yapmasını sağlamak yönünde olduğunu ifade etmektedir.

Mevdûdî'nin sûreyi açıklaması ise oldukça yerinde ve güzeldir. Biz de bundan dolayı onun görüşünü biraz uzunca olmasına rağmen aynen almayı uygun gördük. “Göğsü açmak kelimesi Kur'an-ı Kerîm'in neresinde kullanılmışsa orada kelimenin iki anlamı söz konusudur. Birincisi En'am Sûresi 125. ayette olduğu gibidir. ‘Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar.’ Zümer Sûresi 22. ayette de şöyledir: ‘Allah'ın göğsünü islâm'a açtığı kimse Rabbinden bir nûr üzerinde değil mi?’ Bu iki yerdeki şerh-i sadırdan kasıt her çeşit zihin karışıklığından ve tereddütten temiz olarak, yalnız İslâm'ın hak yol olduğuna ve

⁴³⁷ Yazır, M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IX, 291–4, Azim yay, İstanbul, t.y.

İslâmî akîde, ahlak, kültür, medeniyet bütün ameller ve hidâyetlerin kesinlikle hak olduğuna mutmain olmaktır.

İkincisi Şuarâ Sûresi 12. ve 13. ayetlerde geçtiği şekildedir. Hz. Musa'ya nübüvvet verildiği ve Firavun saltanatına gitmesini bildirdiği zaman Hz. Musa (a.s.) şöyle demiştir: 'Rabb'im! Ben, onların beni yalanlayacaklarından korkuyorum. Göğsüm daralıyor.' Taha Sûresi 25. ve 26. ayetlerde de Hz. Musa şöyle yalvarmıştır: 'Rabb'im! Göğsümü aç. Bana işimi kolaylaştır' Burada göğüs açmaktan kasıt, nübüvvet gibi büyük bir görevi yerine getirmek ve küfür güçlerine yapayalnız karşı çıkabilmek için insanda cesaret bulunmadığında, ona cesaret verilmesidir. Bu öyle bir cesarettir ki insanın zor bir işe bile ne kadar zor olursa olsun tahammül edebilmesi ve görevini yerine getirebilmesi için ona kuvvet verilmesidir.

Düşününce bu ayetteki 'Rasûlullah'ın (s.a.s.) göğsünü açmakta iki anlamın olduğu anlaşılmaktadır. Birinci anlam şöyledir. Rasûlullah (s.a.s.) nübüvvetten önce de Arap müşriklerin, Hıristiyanların, Yahudilerin ve Mecusilerin dinlerinin yanlış olduğuna inanıyordu. Aynı zamanda Araplar arasındaki Haniflikten de mutmain değildi. Çünkü bunların akidesi de müphemdi. Rasûlullah doğru yolun hangisi olduğunu bilmiyordu. Bu nedenle o, zihnî bakımdan tereddüt içindeydi. Allah nübüvvet vererek Rasûlullah'ın (s.a.s.) tereddütlerini gidermiş ve apaçık doğru yolu göstererek ona kâmil itmi'nân-ı kalp vermiştir.

"Göğüs açmak"ın diğer anlamı da şöyledir: Allah, Rasûlullah'a nübüvvetle birlikte, cesaret, himmet, yüksek irade ve kalp ferahlığı vermişti. Rasûlullah (s.a.s.), risaletin sorumluluğunu yerine getirebilmesi için gerekli olan ilme de o kadar geniş sahip olmuştu ki başkasının zihni bunu alamazdı. Rasûlullah'a (s.a.s.) en büyük fesatları gidermek, onu düzeltmek ehliyeti bir hikmet olarak verilmişti. Bu hikmet ona cahiliyeye batmış ve her yönüyle aşırı kaba bir toplumda zâhirde elinde hiçbir imkan, arkasında da hiçbir kudret olmadan İslâm'ın bayrağını yüceltmesi için verilmişti. Ayrıca bu hikmet, muhaliflerinin ve düşmanlarının en büyük saldırılarına kaşı koymaktan hiç çekinmemesi, bu yolda bütün zorluklara ve musîbetlere sabretmesi ve tahammül etmesi, hiç bir gücün onu davasından caydırmaması için de verilmişti.

Allah, Rasûlullah'a (s.a.s.) büyük bir nimet olarak "göğüs açmak"ı verdikten sonra bunu hatırlatarak "başlangıçtaki zorluklar için niye üzülüyorsun?"

buyur(ul)muştur.

Bazı müfessirler “*şerh-i sadr*” kelimesini “*şakk-ı sadr*” manasına anlamışlardır. Bu ayetin “*şakk-ı sadr*” mucizesini isbat ettiğini söylemişlerdir. Ancak doğru olan, bu mucizenin isbatının sadece hadislerle dayandığıdır. *Bu mucizenin Kur’an’da isbat edildiği tefsiri doğru değildir.* Arapçada “*şerh-i sadr*” kelimesine “*şakk-ı sadr*” manasını vermek uygun değildir.⁴³⁸ Allâme Âlûsî Rûhu’l-Meânî’de muhakkiklere (araştırmacılara) göre bu ayetteki “*şerh-i sadr*”ı “*şakk-ı sadr*” kabul etmek çok zayıf bir delildir⁴³⁹ demektedir.

Mevdûdi ayetlere verdiği anlamlarla bu olayın gerçekleştiğine dâir bir delilin Kur’an’da bulunmadığını söylerken bu mucizevi olayın gerçekleştiğini inkâr etmiş değildir. Ancak bu olaya yalnızca hadislerin delil olabileceğini söylemektedir.

Kurtubî İnşirah Sûresinin tefsirinde bu ayeti “*göğsün İslâm’a açılması*” olarak tefsir ettikten sonra İbn Abbas’tan gelen bir rivâyeti zikreder. Buna göre Rasûlullah’a (s.a.s.) “Göğüs genişletilir mi?” diye sorulunca Rasûlullah (s.a.s.): “Evet, genişletilir.” diye cevap verdi. Bunun üzerine “Bunun alâmeti nedir?” diye sordular. O da “Aldatıcı dünyadan uzaklaşmak, sonsuz olan ahiret hayatına meyletmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlık yapmaktır.” diye cevap verdi.⁴⁴⁰ Kurtubî yine aynı şekilde Hasan (Basrî)’nin de bu ayeti göğsün iman ve hikmetle doldurulması şeklinde tefsir ettiğini rivâyet eder.⁴⁴¹

Esbâb-ı Nüzûl adlı kitabın müellifi şerh-i sadrın biri maddî ve cismânî diğeri rûhî ve mânevî olmak üzere iki şekilde tefsir edildiğini⁴⁴² söyledikten sonra “XX. Asrın biyoloji ve tıp ilimlerinden rûhânî haz ve elemelerin cisim ile sıkı alâkası olduğunu, cismânî sağlıkların rûhânî hazlarla ve cismânî marazların rûhânî ızdıraplara sebep olduğu ve bu iki özelliğin birinin diğerinden ayrı olmasına imkan olmadığından cismânî şerh-i sadrın kabul edilmesi zarûrî olmuş olur. Allah’ın Resûlu (s.a.s.)’den rivâyet edilen diğer hadisler de bunu teyid eder”⁴⁴³ diyerek bu ayetin cismânî bir şakk ameliyesine delâlet ettiğine işaret eder.

⁴³⁸ Mevdûdi, a.g.e, VII, 161–3.

⁴³⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XVI, 301, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1997.

⁴⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, XX, 104, Mısır, t.y; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), VII, 76–7 (Hadis no: 34314–5) Beyrut, 1989.

⁴⁴¹ Kurtubî, a.g.e, a.y; Mâverdi, Muhammed b. Habîb, *en-Nuketü ve’l-Uyûn Tefsîru’l-Mâverdi*, VI, 296, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992.

⁴⁴² Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, XIV, 85, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1965.

⁴⁴³ A.g.e, 86.

Buhârî, İnşirah Sûresinin tefsîrinde İbn Abbas'tan gelen "Allah onun göğsünü İslâm'a açtı."⁴⁴⁴ sözünü rivâyet ederek bu sûrenin tefsirinde başka bir hadis veya söz zikretmeyerek sûrenin mânevî bir olaya delâlet ettiğine işaret etmiştir. Buhârî şârihi Aynî (ö. 855/1451) ise sûrenin şerhini "Kalbini açtık genişlettik ve senin kalbine imanı, nübüvveti, ilmi ve nübüvveti yumuşattık."⁴⁴⁵ şeklinde yapmıştır.

Tirmizî ise İnşirah Sûresinin tefsirinde Katâde'nin Enes b. Mâlik'ten rivâyet ettiği mi'racta gerçekleşen olayı rivâyet eder ve hadisin sonunda "Hadis hasendir, sahihtir."⁴⁴⁶ diyerek bu hadisin İnşirah Sûresindeki "şerhu's-sadr"a delâlet ettiğini söyler. Hâzin tefsiri sahibi ise şerh'in manasının idrake (anlamaya) mani olan şeylerin ortadan kaldırılması demektir. Allah hakkı idrak etmeye engel olan meşguliyetleri ortadan kaldırmak suretiyle peygamberinin göğsünü hidayete ve marifete açmıştır⁴⁴⁷ demektir.

Göğüs, nefsin halleri iradeler, melekeler, idrakler ve ilimlerin barındığı, muhafaza edildiği bir yer olduğu için onun açılmasıyla tasarruf dairesinin yüce bir kuvvetle desteklenmesi ve insani olgunluklarla süslenmesiyle kalbin genişletilmesi kastedilmektedir. Ebû's-Suûd Efendi *temrîz sîygasıyla* Hz. Peygamber'in çocukluğunda meydana gelen "*şakku's-sadr*" rivâyetini zikrettikten sonra burada anlatılmak istenen şeyin Hz. Peygamber'in *ilerde sahip olacağı rûhî olgunlukları gösteren örnekler olduğunu veya bu rivâyetlerin bir temsil olduğunu söyler.*⁴⁴⁸

Göğüsten maksat, akıl ve idraki de içine alan bâtinî duygulardır. "Göğsün genişletilmesi" ise kötülüklerden arınmış bir nefsin istediği kemâlâtın verilmesi, Allah'ın peygamberinden razı olması ve din ile ilgili hususlarda gerçekleşecek yardımların müjdesinden kinayedir. Tâhir b. Âşûr'a (ö. 1971) göre "*şakku's-sadr*" ile ilgili rivâyetler Hz. Peygamberin *uykusundayken gördüğü bir rüyadan ibarettir.*⁴⁴⁹

İbn Hacer'in ***Fethu'l-Bârî***'de ***Ebû Bişr ed-Dûlâbî***'den yaptığı bir rivâyette ***Rasûlullah (s.a.s.) rüyasında kalbinin yarılp yıkandığını görmüş bu olayı daha***

⁴⁴⁴ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 94.

⁴⁴⁵ Aynî, *Umde*, XIX, 300.

⁴⁴⁶ Tirmizî, *Sunen*, Tefsîru Sûret-i İnşirah 94.

⁴⁴⁷ Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsîru'l-Hâzin Lubâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, (Kenarında Neseî hâmişi var), IV, 388, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.

⁴⁴⁸ Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ve Mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, IX, 172, Dâru Arabiyye, Kahire, t.y.

⁴⁴⁹ Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 409, ed-Dâru't-Tunûsiyye, y.y, t.y.

sonra **Hız. Hatice'ye anlatmıştır.**⁴⁵⁰ Kadı İyâz (ö. 544/1149) yıkadıktan sonra Hız. Peygamber'in kalbi için Cebrâil'in "Sağlam kalp. İki gözü iki kulağı var"⁴⁵¹ dediğini rivâyet eder. Râmehumuzî (ö. 360/970) rivâyetlerde geçen "yakaza" kelimesinin Peygamber'in kalbinin canlılığını ve zihnî melekelerinin sağlıklı olduğunu anlatan bir temsil olduğunu belirtir.⁴⁵² İbn Hacer, Şerîk rivâyetini verirken burada geçen meleklerin isimlerinin belli olmadığını ama kendisinin bunların isimlerini Taberânî'de Cebrâil ve Mîkâil olarak bulunduğunu "Kitâbu'l-İ'tisâm"ın başlarında açıkladığını söyledikten sonra rivâyeti vermektedir. Buradaki açıklamalar İbn Hacer gibi bir alim tarafından yapıldığı için oldukça ilginçtir.

Buna göre Hız. Peygamber Ka'be'nin avlusunda Kureyş'ten bir grup arkadaşıyla birlikte uyurken iki melek (Cebrâil ve Mîkâil) gelirler. Şaşırmış bir şekilde birbirlerine "Onların efendisi için gönderildik" deyip giderler ve sonra üç melek olarak gelirler (iki meleğin adlarını açıklayan İbn Hacer bu üçüncü meleğin ismi konusunda bir açıklama yapmaz). Yüzükoyun yatmakta olan Rasûlullah'ı sırtüstü çevirip göğsünü yararlar.⁴⁵³

Bu rivâyeti aktaran *İbn Hacer Meleklerin isimleri açıklığa kavuşturmaya çalışırken*, Hattabî, İbn Hazm, Kâdî İyâz, Abdulhak ve Nevevî'nin Şerîk rivâyetini reddettiklerini söylemesine rağmen, hiç farkında olmadan aslında böyle bir rivâyet üzerindeki şüpheleri gün yüzüne çıkarmaktadır. *En basitinden bu rivâyetteki olayın İsrâ gecesi olduğu bir gerçektir. Bütün ihtilaflara rağmen İsrâ bi'setin başlamasından, en yakın olarak, bir buçuk sene sonradır. Elbette bu süre içinde Hız. Muhammed peygamberlik görevini sürdürmektedir. Cebrâil de kendisine en azından bir buçuk senedir vahiy getirmektedir. Sanki etrafındaki insanların çokluğundan dolayı hangisinin göğsünü yaracaklarını bilemeden birbirlerine şaşkın şaşkın bakıp "Onların efendileri için gönderilmiştik" demeleri hiç de mantıklı bir ifade değil. "Peki o zaman Cebrâil bu süre zarfında getirdiği vahiyleri peygamber sahabe ile birlikte iken nasıl getiriyordu?" diye bir soru çıkıyor ortaya.*

Benzer bir rivâyet **İbn Kesîr** tarafından da rivâyet edilmektedir. Saîd b. el-Museyyib'den gelen bir rivâyete göre **Rasûlullah bir gece rüyasında kalbinin yarıldığını görmüş ve bunu Hız. Hatice'ye anlatmış o da bunu kabul etmiş bunun**

⁴⁵⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XIII, 481.

⁴⁵¹ A.g.e, a.y.

⁴⁵² A.g.e, 255.

⁴⁵³ A.g.e, 480.

müjdeli bir haber olduğunu söylemiştir. Sonra Hz. Peygamber onun yanından çıkıp gitmiş ve dönünce ona karnının yarılıp yıkandığını ve tekrar yerine konduğunu söylemiştir. Haberde Rasûlullah'ın yolda yüksek bir yerde Cibrîl'i görmesinden ve gördüklerinden mutmain olduğu halde sevinçli bir şekilde büyük bir işle karşı karşıya olduğuna kânî olduğu halde eve gelince Hz. Hatice'ye "Sana anlattığım rüya hakkında ne düşünüyorsun?" deyip Allah'ın Cebrâil'i kendisine gönderdiğini ve kendisine gelen vahiyleri Hz. Hatice'ye anlatır.⁴⁵⁴

Gerçekte "*şerh-i sadr*"ı hakikat ve irfan gözüyle değerlendirmek lazım. *Şerh-i sadr*'dan maksat "Peygamberlere verilen ilim, kudret-i fâtıranın ilhamıyla göğsün yarılarak beşerî kusurlardan ve eksiklerden temizlenmesi, kalbin iman ve hikmet nuru ile doldurulmasıdır. ***Bu bahse ait beş rivâyetin de ilmî ve tarihî değeri yoktur, fakat bu rivâyetlerin bir edebî değeri olduğu şüphe götürmez...*** Aynı hadiseye ait diğer rivâyetlerin hepsi de ilim bakımından tenkit edilince bunlara benzer sakatlıklarla dolu olduğu görülüyor. Hâsıl olan ilimdir. Onlar, bu ilmi, bir kimseden öğrenmezler. Belki Allah'ın vahyi ile öğrenirler. Allah onların göğsünü açar ve kalblerinin içini iman ve hikmetle doldurur. Bu sayede onların içinde, behimî ihtirasların alevleri yanmaz, meleklik nuru parlar... ***Şerh-i sadr'dan maksat, göğsün yarılması değildir, kalbin ilâhî ilimle dolmasıdır.*** Hadisenin Hz. Muhammed'in miracından evvel vuku bulduğu anlaşıldığına göre, bu olaydan istenen, onun miraca ait hakikatleri kolaylıkla kavraması idi. Elhasıl İslâm uleması bu ruhani hadise üzerinde hiçbir şüpheyi yer bırakmayacak tahkikatı yapmışlar ve onun hakiki mahiyetini göstermişlerdir."⁴⁵⁵

Konuyla ilgili ayetlerin tamamını göz önünde bulundurduğumuzda bu ayetlerde cismanî bir "*şakku's-sadr*" hadisenin gerçekleştiğine işaret eden bir emarenin bulunmadığını görmekteyiz. Dolayısıyla bu ayetlerin hiçbiri cismanî bir şakk ameliyesine delâlet etmemektedir.

E. SİYER VE TARİH KİTAPLARINDA "ŞAKKU'S-SADR"

RİVAYETLERİ

Bu başlık altında, rivâyet metinleri hadislerde geçtiği için metinleri tekrar

⁴⁵⁴ İbn Kesîr, İsmail b. Omer el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, III, 13, Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, t.y.; İbn Kesîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 405.

⁴⁵⁵ Heykel, Muhammed, *Hazreti Muhammed Mustafa*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), 109, (1. dipnot), Hürriyet yay, İstanbul, 1972.

vermeyip, doğrudan hadislerdeki ihtilafları ele almayı uygun gördük.

Hadis kitaplarındaki rivâyetlerde olduğu gibi siyer ve tarih kitaplarındaki rivâyetlerde de bir takım ihtilaflar bulunmaktadır. Biz bunu da çocuklukta ve isrâ gecesinde meydana gelen “şakku’s-sadr” olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

E.1. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Çocukluğundaki “Şakku’s-Sadr” Rivâyetleri

E.1.1. Hz. Peygamber (s.a.s.) Bu Olay Esnasında Kaç Yaşındaydı

Bu konudaki muhtelif rivâyetleri üç başlık halinde toplamak mümkündür:

- a) İki yaşından iki veya üç ay aldıktan sonra meydana gelmiştir,⁴⁵⁶
- b) Dört yaşındayken meydana gelmiştir,⁴⁵⁷
- c) Beş yaşındayken meydana gelmiştir.⁴⁵⁸

E.1.2. Hz. Peygamber (s.a.s.) Bu Olay Esnasında Nerede ve Kiminleydi?

Bu konudaki farklı rivâyetleri de dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

- a) Sütkardeşiyle birlikte koyun otlatıyordu,⁴⁵⁹
- b) Bir derenin içinde çocuklarla birlikte oynuyordu,⁴⁶⁰
- c) Süt erkek ve kız kardeşleriyle birlikte koyun otlatıyordu,⁴⁶¹
- d) Arkadaşlarıyla birlikte oynuyordu.⁴⁶²

E.1.3. Gelen Meleklerin Sayısı

Diğer konularda olduğu gibi gelen meleklerin sayısı konusunda da bir ittifak yoktur. Rasûlullah’ın (s.a.s.) göğsünü yarmak için,

- a) Bir melek⁴⁶³ gelmiştir,

⁴⁵⁶ İbn İshâk, *Sîre*, 27.

⁴⁵⁷ İbn Sa’d, *Kitâbu’t-Tabakât el-Kebîr*, I, 112.

⁴⁵⁸ Ya’kubî, Ahmed b. Ebî Ya’kub b. Câfer, *Tarihu’l-Ya’kubî*, I, 332, 1. bsk, Beyrut, 1993.

⁴⁵⁹ Taberî, *Târîh*, II, 160, 165; İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 173; Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, 62–3, Şamil yay, İstanbul, 1983.

⁴⁶⁰ Kastallânî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mevâhibü’l-Ledünniyye*, (Sadeleştiren: H. Rahmi Yananlı), Dîvan yay, İstanbul, 1983.

⁴⁶¹ İbn Sa’d, a.g.e, a.y.

⁴⁶² Taberî, a.g.e, 161.

⁴⁶³ Ya’kubî, a.g.e, a.y.

- b) İki melek⁴⁶⁴ gelmiştir,
- c) Üç melek⁴⁶⁵ gelmiştir.

E.1.4. Olayı Haber Verenler

- a) Sütkardeşi Zamre⁴⁶⁶ ; Sütkardeşi Abdullah,⁴⁶⁷
- b) Sütkardeşi⁴⁶⁸ (isim belirtilmeden),
- c) Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisi,⁴⁶⁹
- d) Hz. Peygamber'in oyun arkadaşları,⁴⁷⁰
- e) Hz. Peygamber'in sütkızkardeşi.⁴⁷¹

“Peygamber efendimizin (s.a.s.) göğsünün yarıldığına dair aktarılan haberler üzerinde biraz durmak istiyoruz. Bu konuda bazısı uzun, bazısı kısa bir takım haberler nakledilmiştir. Her ne kadar aslî manâda ittifak etmişlerse de bu rivâyetlerin bazısında bulanıklık bazısında da eksiklik görülmektedir.” diyerek bu konudaki tereddütünü belirten Ebû Zehra, Muslim'in⁴⁷² Hammad b. Seleme yoluyla Enes b. Mâlik'ten (r.a) rivâyet ettiği hadisi naklettikten sonra konu hakkındaki düşüncesini şöyle açıklamaktadır: “Biz bu rivâyet üzerinde iki hususa dikkat çekeceğiz: Birincisi bu haberde anlatıldığına göre Cebrâil, Peygamber efendimizin (s.a.s.) kalbini zemzem suyuyla yıkamıştır. Bu haber doğru ise, olay zemzem suyundan uzak bir yer olan çölde cereyan etmiştir. Eğer Cebrâil beraberinde getirdiği bir su ile kalbini yıkamışsa bu suyun zemzem olduğu yargısına nasıl varılmaktadır? İkincisi Enes'in anlattığına göre o, Peygamber efendimizin (s.a.s.) göğsündeki dikiş izini görmüş. Eğer bu rivâyet doğru ise aklın da kabul ettiği gibi mezkûr ameliyât işini bir melek (Cebrâil) yapmıştır. Meleğin yaptığı ameliyâtın maddî izi görülmez.” diyerek olayla ilgili şüphelerini belirttikten sonra kendi görüşünü “Peygamber efendimizin (s.a.s.) göğsünün yarıldığına dâir olan rivâyetlerde mutlaka bir belirsizlik görmekteyiz. ***Bu olayın gerçekten vukû bulduğunu varsayarsak bunun makbul olmadığını***

⁴⁶⁴ Taberî, *Târîh*, II, 160, 165; Köksal, a.g.e, 61–2; İbn Hişâm, a.g.e, I, 136; İbn Sa'd, a.g.e, a.y; İbn İshâk, a.g.e, 28.

⁴⁶⁵ Kastallânî, a.g.e, a.y; Taberî, a.g.e, 161.

⁴⁶⁶ Kastallânî, a.g.e, a.y.

⁴⁶⁷ Köksal, a.g.e, 61–2.

⁴⁶⁸ İbn İshâk, a.g.e, 28.

⁴⁶⁹ Hamîdullah, a.g.e, I, 42; Ahmed, Musned, IV, 184.

⁴⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 330, (Hadis no: 36557); Ahmed, a.g.e, III, 121, 149, 288.

⁴⁷¹ Abdurrezzâk, *Musannef*, V, 317, (Hadis no: 9718).

⁴⁷² Muslim, İman, 261.

söylemeliyiz. Aksine doğru ise biz bunu kabul ederiz. Ancak *belirsizlik, olayı aktaranların haberindedir. Dolayısıyla biz bu haberi ne reddeder ne doğrularız.* Bu hususta çekimser kalırız. Rivâyetlerde anlatıldığına göre olayın şokunu üzerinden atamadan benzi sararmış bir halde, olduğu yerde kala kalan bu masum, normalde başından geçen bu harikulade olayları haber verebilecek yaşta ve olgunlukta değildi.”⁴⁷³ diyerek rivâyetler hakkındaki şüphelerini ifade etmektedir.

Asrımızın yetiştirdiği yetkin İslam âlimlerinden biri olan Gazâlî’nin de olaya bakışı ve değerlendirişi de gayet manidardır. Ona göre *“Bu haberlerin bir gayesi/maksadı vardır. Bunların maksadı da hayır ve şerle alakalı değildir. Bu haberlerin gayesi, tamamen insanın ruhî yönü ile ilgilidir.* Bununla birlikte bu haberlerde bir olaya daha işaret vardır. O da Allah’ın, Hz. Muhammed gibi mümtaz bir şahsiyeti normal insanların etkilendiği küçük vesveselerin hedefi haline getirmediğidir. Bütün âlemleri dolduran kötülöklere doğru koşan ve onlardan etkilenen, önce kalpler olacaktır. Fakat peygamberlerin kalplerine gelince, onların kalpleri bu tür pis akımlara yönelmez ve onlardan sarsılmazlar. Böylece peygamberlerin gayretleri (ruhları) yücelten şeylere tabi olmak yönünde olmaktadır. Ruhları bayağılaştıran şeylere mukavemet etmeye değil, insanları bu çirkin şeylerden temizlemek yönünde gayret etmektedirler. Allah onları bu tür pis şeylerden korumuştur.

Abdullah b. Mes’ud’dan gelen bir hadiste Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

“Sizin her birinizin bir cini (şeytanı) bir de meleği vardır. Sahabe: Sizin de var mı yâ Rasûlellah? diye sordu. O da: Benim de var. Ama Allah bana yardım etti ve (cinim) müslüman oldu. Bana iyilikten başka bir tavsiyede bulunmuyor.”⁴⁷⁴ dedi.

“*Şakku’s-sadr*” ile ilgili hadisler de Allah Teâlâ’nın, Hz. Muhammed’e ihsan etmiş olduğu özelliklere ve onu çocukluğundan itibaren insan tabiatının uzak duramadığı kaygan zeminlerinden ve dünya hayatının fitnelerinden tam anlamıyla koruduğuna işaret eder.⁴⁷⁵ Diyen Gazâlî de bu olayın cismânî bir “*şakk-ı sadr*” hadisesi değil de manevî bir hazırlıktan ibaret olduğunu kabul etmektedir.

⁴⁷³ Ebû Zehra, Muhammed, *Son Peygamber*, (trc. Mehmet Keskin), I, 168–9, Birleşik yay, İstanbul, 1993.

⁴⁷⁴ Muslim, Sıfâtü’l-Munâfikîn, 16, (IV, 2167, Hadis no: 2814); Ahmed, a.g.e, I, 385; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, III, 93, (Hadis no: 2593). Hz. Âişe’den gelen başka bir hadis de benzeri manalar ihtiva etmektedir. Hadis için bkz, Muslim, Sıfâtü’l-Munâfikîn, 16, (IV, 2168, Hadis no: 2815); Ahmed, a.g.e, VI, 115.

⁴⁷⁵ Gazâlî, Muhammed, *Fıkhu’s-Sîre*, 65–6, Dâru’l-Kutubi’l-Hadesiyye, y.y, t.y.

2. İsrâ Gecesi Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Rivâyetleri

2. 1. Mi’racın Zamanı

- a) Hicretten on sekiz ay önce Ramazan ayının 17. gecesi⁴⁷⁶ meydana gelmiştir,
- b) Hicretten bir yıl önce Rebîulevvel ayının 17. gecesi⁴⁷⁷ meydana gelmiştir,
- c) Hicretten bir yıl önce Rebîulevvel ayının 7. gecesi⁴⁷⁸ meydana gelmiştir,
- d) Hicretten bir yıl önce⁴⁷⁹ meydana gelmiştir,
- e) Hicretten altı ay önce⁴⁸⁰ meydana gelmiştir.

E.2. İsrâ Gecesi Meydana Gelen “Şakku’s-Sadr” Rivâyetleri

E.2.1. İsrâ Gecesi Gelen Meleklerin Sayısı

- a) Üç melek⁴⁸¹ gelmiştir.
- b) Üç melek gelip ameliyatı gerçekleştirmesi için Rasûlullah’ı (s.a.s.) Cebrail’e götürmüştür.⁴⁸²

E.2.2. İsrâ’nın Başlama Yeri

Diğer konularda olduğu gibi İsrâ hadisesinin başlama yeri hakkında da farklı görüşler mevcuttur.

Ümmü Hânî’nin bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) İsrâ gecesi onun evinde kaldı. Yatsı namazını kıldıktan sonra da uyudu.⁴⁸³ Yine o gece Mescid-i Haram’da olduğu ve kendi evinde olduğu şeklinde de haberler vardır.⁴⁸⁴

Bu konudaki ihtilaflar bu olay esnasında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bazı rivâyetlere göre kendi evinde, bazı rivâyetlerde Ümmü Hani’nin evinde, bazı rivâyetlerde ise Mescid-i Haramda bulunduğu şeklindeki farklı rivâyetlerden kaynaklanmaktadır. Birinci ve ikinci görüşün sahipleri İbn Abbas’tan gelen “Haram

⁴⁷⁶ İbn Sa’d, a.g.e, I, 213; İbnu’l-Esîr, a.g.e, I, 31.

⁴⁷⁷ İbn Sa’d, a.g.e, 213–4.

⁴⁷⁸ İbnu’l-Esîr, a.g.e, a.y.

⁴⁷⁹ A.g.e, a.y.

⁴⁸⁰ A.g.e, a.y.

⁴⁸¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX, 5, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1995.

⁴⁸² A.g.e, 6.

⁴⁸³ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 33. İçinde “şakku’s-sadr” hadisesinin zikredilmediği Beyhakî’nin rivâyet ettiği başka bir hadiste olay Resûlullah (s.a.s.) “Ashabına yatsı namazını kıldırdıktan sonra” başlamıştır. Bkz, Gündüz, Şinasi, vd. *Dinlerde Yükseliş Motifi*, 94–5, Vadi yay, Ankara, 1997.

⁴⁸⁴ İbnu’l-Esîr, a.g.e, 31.

bölgesinin tamamının mescid” olduğu görüşünü delil getirerek “mescid” kelimesinin Mekke’nin tamamını içine aldığına işaret etmişlerdir.⁴⁸⁵

Hatemü’l-Enbiya’da mirac gecesi Hz. Peygamber’in (s.a.s.) nerede olduğu hakkındaki rivâyetlerin ihtilaflı olduğu belirtildikten sonra olayı rivâyet eden râvîler hakkında şunlar söylenmektedir: “Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu da, İsrâ ve Mirac olayını anlatan râvîlerle ilgilidir. **Hadiseyi anlatan râvîler olay gerçekleştiği zaman ya henüz doğmamışlar, ya da küçük yaşıydılar.**”⁴⁸⁶ diyen kitabın müellifleri daha sonra Buhârî⁴⁸⁷ ve Muslim’de⁴⁸⁸ Ebû Zerr ve Enes yoluyla gelen rivâyeti aktardıktan sonra **İslam tarihinde şerh-i sadır ve göğüs açma denilen hadise budur. Ve bunun vukuu muhakkaktır. Buna şakk-ı sadır demek ise yanlıştır.** İnşirah sûresinde beyan buyrulduğu üzere **şerh-i sadırdan maksat göğüsün açılarak beşerî kusurlardan, insanın sırtını ezen günahlardan temizlenmesidir.**⁴⁸⁹ **Şah Velîyullah Dihlevî** de Huccetullahi’l-Balîğa adlı eserinde şöyle demektedir: **“Şerh-i sadr’dan, göğsün iman ve hikmet ile doldurulmasının hakikati, meleki ruhların galebesi, tabiatının hazîre-i kuds’ten üzerine inecek olan feyizleri kabule hazır hale getirilmesidir”**⁴⁹⁰ diyerek bu olayın cismanî bir olay olmayıp aksine rûhanî bir olay olduğunu söylemektedir.

Zâhir alimleri, şakk-ı sadr’ın manasını olduğu gibi zâhiri üzere anlamışlar ve göğsü yarılp, kalbinin içinden bir şeyler çıkarılarak zemzemle yıkanıp iman, hikmet, sekîne, rahmet ve şefkatle doldurulduğunu söylemişlerdir. Fakat irfan sahipleri ise bu lafızlardan kastedilenin başka şeyler olduğunu, lafızların o manaları temsil ettiğini söylerler. **Nedvî de bu hadisenin şakk-ı sadr’dan ziyade bir şerh-i sadır olduğunu söyleyerek bu olayın manevi bir olay olduğunu belirtir.**⁴⁹¹

⁴⁸⁵ İbn Hişâm, a.g.e, a.y; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu’l-Kadîr*, III, 206, Dâru’l-Mârifet, Beyrut, t.y.; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 622, (thk. Muhammed Abdüsselam Şahin), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. bsk, Beyrut, 1995; Kutub, Seyyid, *fî Zilâli’l-Kur’an*, (trc. Komisyon), VII, 294, Hikmet yay, İstanbul, 1992.

⁴⁸⁶ Berkî, Ali Hikmet-Keskioğlu, Osman, *Hatemü’l-Enbiya*, 146, D.İ.B.Y., Ankara, 1995.

⁴⁸⁷ Buhârî, Salât, 1, (I, 91); Hacc, 76, (II, 167); Enbiyâ, 5, (IV, 106).

⁴⁸⁸ Muslim, İman, 74, (I, 148, Hadis no: 263).

⁴⁸⁹ Berkî, Ali Hikmet-Keskioğlu, Osman, a.g.e, 146–147.

⁴⁹⁰ Dihlevî, Şah Velîyullah, *Huccetullahi’l-Bâlîğa*, (trc. Mehmet Erdoğan), II, 652, İz yay, 3. bsk, İstanbul, 2002.

⁴⁹¹ Şiblî, Mevlânâ, *Asr-ı Saadet*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), II, 470, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978.

F. TEMA İNCELEMESİ/MİTOLOLOJİK ÖZELLİK TAŞIYAN ANLATIMLAR

İşe öncelikle mitoloji kelimesinin tanımını vermekle başlamak istiyoruz. Mit (myth) kelimesi köken olarak “söz” ya da “konuşma” anlamına gelen Yunanca “muthos”dan gelmektedir. Genel olarak sözlü olarak anlatılan, nakledilen anlatılar, hikâyelerdir. *Mitosu masal ya da sıradan bir hikâyeden ayıran yönü, mitoslarda anlatılan öykülerin kutsal olması ya da kutsal olarak kabul edilmesidir.*⁴⁹² Mircea Eliada da mitleri “Mit, her zaman için bir “yaratılışla” ilgilidir. Bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini, ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır”⁴⁹³ diye tarif etmektedir. Tecrübî bir yöntemle doğrulanamayan modeller oluşturan mitolojiler⁴⁹⁴ bizler için “saçma sapan, boş hikayeler, uydurma masallar” anlamına gelirken ilkel toplumlarda, aksine, gerçek olarak kabul edilmektedir. Onlar için asıl uydurma şeyler günlük hayatla ilgili anlatılanlardır. “Bu öykü (mitler), kesinlikle, gerçek (çünkü gerçekle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) olarak bilinir.”⁴⁹⁵

Mitosların bazı özellikleri vardır. Mitoslar mevcut toplumsal düzeni destekleyerek geleneğin devamını sağlar.⁴⁹⁶ Toplumun sahip olduğu kültürün miras yoluyla gelecek nesillerle aktarılması vazifesini görür. Mitosların en büyük özelliklerinden birisi de onların olağanüstü, tabiat ötesi ve akıl dışı olmalarıdır.⁴⁹⁷ Hooke’a göre mitosların akıl dışı ve olağanüstü olmalarının çok büyük bir önemi yoktur. Onların önemi mitosların verdiği mesajlarında gizlidir. Hooke bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Mitos belli bir durumun yarattığı insan düşgücünün (imgelemenin) ürünü olup, belli bir şey yapma niyetini gösterir. Böyle anlaşıldıkta, mitos hakkında sorulması gereken doğru soru ‘onun gerçek olup olmadığı’ değil, ‘onunla ne yapmak niyetinde olunduğu’ sorusudur.”⁴⁹⁸ Campbell da mitosların

⁴⁹² Kees, W. Bolle, “Myth”, E.R. X, 261; Kirk, G.S, *Myth, Its Meaning and Function in Ancient and Other Cultures*, 8, Cambridge University Press, Cambridge, 1974. Batuk, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, 21’den naklen, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.

⁴⁹³ Eliada, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, 23, (Trc. Sema Rifat), Simavi Yay, İstanbul, 1993.

⁴⁹⁴ A.g.e, 2.

⁴⁹⁵ Eliada, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, 9.

⁴⁹⁶ Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek*, 33.

⁴⁹⁷ Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 13, Akçağ Yay, Ankara, 2000.

⁴⁹⁸ Hooke, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hristiyan Mitosları*, 16, (Trc. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, 3. bsk, Ankara, 1995.

fonksiyonlarından bahsederken onun en önemli fonksiyonu olarak “Bireyde huşu, itaat ve saygı deneyimi uyandırıp besleyecek olan nihâî gizem, aşkın adlar ve biçimleri var etmesidir”⁴⁹⁹ diyerek mitosların bireyleri manevi olarak ne denli etkileme gücüne sahip olduklarına işaret etmektedir.

Mitosların yayılma yollarına gelince herhangi bir toplumda mitosların varlığı iki yoldan açıklanabilir; biri oraya yayılma yolu ile gelmiş olmalarıdır; ötekisi, benzeri durumlarla karşı karşıya kalan bir toplulukta düşgücünün öteki topluluktan bağımsız çalışmasının ürünü olarak, benzeri mitosların oluşması yoludur. Yine gezilerin, alışveriş amaçlı gidiş gelişlerin, halkların göç hareketlerinin ve istilaların mitosların bir ülkeden diğerine taşınmasında etkili oldukları da söylenebilir.⁵⁰⁰

Bizim araştırmamızda ele almak istediğimiz mitolojik anlatımlar ise “yaratılış”la ilgili olmayıp tarihin anlattığı insan özelliklerinden farklı olarak insana bir takım akıl dışı, olağanüstü nitelikler atfeden menâkıb türü ifadeler ve rivâyetlerdir.

Her din kurucusunun hayatı hakkında muhakkak bir efsane bulutu vardır. **Zerdüş**t hakkında anlatılan efsaneler de bunlardan biridir. “Zerdüş’lerin inançlarına göre İskender’den 300 sene evvel zuhûr eden Zerdüş Azerbaycan’da doğmuştur. 30 yaşında peygamber oldu. Adamlarından bir kısmını yanına alarak Belh’e gitti. Bu seferinde “*Vaitya*” nehrini yürüyerek geçti ve o nehrin bir ayağı olan “Avitak” suyu kenârında halvete çekilip ibadetle meşgul oldu. İbadetinin 45. Günü (Ürdî Behiş) ayında (Güştasb’ın saltanatının 31. senesinde) **bir gece sabaha karşı mi’raca çıktı** ve rûhânî yükselmenin sonuna erişti. Yine bu suyun kenarında (Vahumena=Behmen) nazil oldu ve dünyaya ait her şeyden el çekmesini Zerdüş’e tembih etti ve onu cennete götürdü. Diğer (Ferişteh=Melekler) Zerdüş’ün yanına geldiler ve ona hürmet ettiler. Sonra Zerdüş Ahura Mazda’nın huzuruna çıktı ve (hayır) dininin hükümlerini öğrendi. **Ahura**, onu yıldızların ve feleklerin seyrinden haberdâr etti. **Cennet ve cehennemi gösterdi** ve evvelin ve ahirin ilmini ona öğretti. *Feriştehler Zerdüş’ün göğsüne erimiş tunç döktüler, karnını yardılar içindekileri çıkarıp temizlediler, yine yerli yerine koydular.* Ahura, Zerdüş’e halkı (hayır) dinine davet

⁴⁹⁹ Campbell, Joseph, *Yaratıcı Mitoloji*, 615, (Trc. Kudret Emiroğlu) İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

⁵⁰⁰ Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, 15–6.

etmesini emretti.⁵⁰¹

Benzer bir hadisenin Arapların arasında şairliği, yaşantısı, şiirlerinde dini temalara yer vermesi ile tanınan, Kureyş'in içinden bir peygamber geleceğini hatta bu peygamberin özelliklerini dahi çevresindeki insanlara bildiren bir kimse olan **Umeyye b. Ebi's-Salt**'ın da başına geldiği rivâyet edilmektedir. Umeyye ilahi kitapları inceleyip okuyan, ibadet esnasında özel elbiselerini giyip ibadet eden bir kişiydi. O, insanlara İbrahim ve İsmail'den (a.s.) bahsederdi. Şarabı haram sayar, putlara tapmazdı. Şiirlerinden Rasûlullah haberdar olunca "Onun şiiri iman etti, ama kalbi inkâr etti"⁵⁰² buyurmuştur. Umeyye hakkında normal insan özelliklerinden değişik bir takım farklılıklarının olduğundan bahsedilmektedir. Koyunla konuşması⁵⁰³ bunlardan birisidir. Şam'a yaptığı yolculuklar esnasında Şam'daki rahibe uğramış, ondan Araplar içinden gelecek olan peygamberin vasıfları hakkında bilgiler almıştır. Şam yolculuğu sırasında kendisine refakat eden Ebû Sufyân'a o günlerde kendisine peygamberlik geleceği yönünde sözler söylenen Utbe b. Rebîa ile ilgili bir takım sorular sordu. Aldığı cevaplar ile rahibin kendisine verdiği bilgilerin örtüşmediğini görünce o şartları kendisinin taşıdığı ve peygamberin kendisi olacağı zehâbına kapılmıştır.⁵⁰⁴ Peygamberlik Hz. Muhammed'e gönderilince de o buna buğz etmiş ve Hz. Peygamber'e iman etmemiştir.⁵⁰⁵ Rivâyetlerde Umeyye'nin kalbinin yarılması ile ilgili iki farklı versiyon vardır:

A) Kızlarının Yanında Meydana Gelen Operasyon: Abdurrezzak b. Hemmam'ın (ö. 211/826) el-Kelbî'den yaptığı rivâyette Umeyye iki kızının yanında uyurken kızlarından birisi birden korku içinde bağırdı. Umeyye kızına "Neyin var?" diye sordu. O da: Evin tavanını kaldıran **iki kuş** gördüm. **Birisi** senin yanına gelip **karnını yardı**. Diğeri evin üstünde durup ona "Anladı mı?" diye sordu. Diğeri "Evet" dedi. Yukarıdaki bu sefer "Arındı mı?" diye sordu. Yerdeki "Hayır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Umeyye "Bununla babanız hakkında hayır murad edilmişti, fakat o gerçekleşmedi" dedi.⁵⁰⁶

B) Kız Kardeşinin Yanında Meydana Gelen Operasyon: Mekke'nin

⁵⁰¹ Tarlan, Ali Nihat, *Zerdüşt'ün Gataları*, XI, XII, Suhûlet Matbaası, İstanbul, 1935.

⁵⁰² Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, (thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî), I, 227, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1411/1991.

⁵⁰³ Isfehânî, Ebû'l-Ferec, *el-Eğânî*, (thk. Semîr Câbir), IV, 132, 2. bsk, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

⁵⁰⁴ Isfehânî, a.g.e, 131-2, İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, II, 220-4.

⁵⁰⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 251; Isfehânî, a.g.e, 129.

⁵⁰⁶ İbn Kesîr, a.g.e, 224.

fethinden sonra Umeyye'nin kız kardeşi Fâria Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanına gelmişti. Rasûlullah ona "Ey Fâria kardeşinin şiirlerinden hatırladığın bir tane var mı?" diye sorunca Fâria şöyle devam etti: "Evet, var" ama bundan daha acayibi gördüğüm bir şeydi: "Kardeşim bir sefere gitmişti. Dönünce bana uğradı. Ben elimde bir deri temizlerken o da yatağa uzandı. Birden **iki beyaz kuş** geldi. Biri damdaki pencerede durdu, diğeri içeri girdi ve onun başının yanında durdu. Sonra **onun göğüs kemiği ile kasıklarının arasını yardı. Elini karnının içine sokup kalbini çıkardı.** Kalbini eline koyup onu kokladı. Damdaki kuş yerdekine "Anladı mı?" diye sordu. O da "Evet" dedi. Bu sefer "Peki arındı mı?" diye sorunca "Hayır, arınmadı" dedi. Sonra kalbini yerine koydu. **Sonra yara göz açıp kapayıncaya kadar süratle iyileşti.** Sonra bu iki kuş gitti. Bunu görünce onun yanına gelip sarsarak uyandırdım. "Bir şeyin var mı?" diye sorunca "Hayır, ama bedenim biraz halsiz" diye cevap verdi. Gördüklerimden çok korkmuştum. "Seni bu kadar korkutacak ne oldu bana?" diye sorunca ben de olanları anlattım. "Onunla benim iyiliğim kastedilmişti, ama o benden gitti" dedi.⁵⁰⁷

Din kurucularının yaşları ve eserleri (bazen de insanlara tebliğ ettikleri mesajlar) arasında benzerlikler olabilir. Bu onların aynı veya yakın bir zamanda yaşamalarından kaynaklanabilir. Bizim konumuzu yakından ilgilendirmemesine rağmen burada bunların birkaçına kısaca değinmenin -konunun ehemmiyetini göstermesi açısından- yerinde olacağını düşünüyoruz.

"Hz. Musa ile Zerdüşt'ün yaşayışları ve eserleri arasında birbirlerinden çok uzaklarda yaşamalarına rağmen birçok benzerlikler vardır. Bu benzeyiş aynı veya birbirlerine çok yakın asırlarda yaşamalarındandır. Hz. Musa'nın düşmanı Firavun; Zerdüşt'ün düşmanı Ercasb idi. Hz. Musa Nil nehrinden; Zerdüşt daitya ırmağından (yürüyerek) geçmişti. İkisi de sihirbazlarla uğraştılar. Hz. Musa Tur dağında, Allah ile konuştu, O'na yalvardı; Zerdüşt "Sevlen, Seblen" dağında "Ahura Mazda ile görüştü. Hz. Musa Tur'dan Tevrat getirdi; Zerdüşt Sevlen'den Avesta ile döndü. Hz. Musa'nın yed-i beyza'sına mukabil Zerdüşt'ün elinde alev saçan bir ateş vardı. Bu iki peygamber (?) biri Aryamî diğeri Sâmî olduğu halde getirdikleri ahkâm arasında da büyük benzerlikler vardır."⁵⁰⁸

Yine aynı şekilde bir nehri geçmek isteyen Buda'nın halkın kendisine bizim

⁵⁰⁷ A.g.e, 224-5; Isfehânî, a.g.e, 134-5; İbn Hacer, a.g.e, a.y.

⁵⁰⁸ Tarlan, a.g.e, XV, XVI.

kayıgımızla geç diye ısrar etmelerinden kimseyi kırmamak için suyun üzerinden yürüyerek geçmesi,⁵⁰⁹ Budizm’de üçü beden, dördü dilin ve kalan üçü de aklın günahı olan on günahla Yahudilikteki “on emir”, Hz. İsa doğduğu zaman onunla birlikte bir yıldızın doğması,⁵¹⁰ Hz. Muhammed (s.a.s.) doğduğunda ortaya çıkan yıldız,⁵¹¹ Buda doğduğu zaman meleklerin bebeği tutup annesine “Sevin ey kraliçe kudretli bir oğul doğurdun”⁵¹² demeleri ve Hz. Peygamber’in annesi Âmine’ye Rasûlullah’ı dünyaya getirdiği zaman “Şüphesiz sen bu ümmetin efendisini dünyaya getirdin”⁵¹³ denilmesi gibi benzerlikler bulunabilmektedir.

Bununla birlikte Buda’nın annesi Kral Sudd hodana’nın eşi Mahamaya rüyasında altı büyük dişli, hortumunun ucunda beyaz bir lotus çiçeği bulunan ve etrafına ışıklar saçan büyük beyaz bir fil, sağ tarafından onun karnına girmiştir. Mahamaya eşine bu rüyayı anlatınca rüyanın yorumunu sorduğu falcılar ona “Mahamaya’nın bir erkek çocuk doğuracağını ve doğacak olan çocuğun dinsel bir hayat seçmesi halinde bütün dünyanın hâkimi, insanlığın kurtarıcısı” olacak şeklinde rüyayı yorumlamışlardır.⁵¹⁴ Yine Buda’nın doğumu esnasında bütün âlem ışıkla dolmuştur.⁵¹⁵ Mahamaya, doğumu esnasında altında bulunduğu bir ağaçtan bir dal almak için elini uzattığında, ağrısız ve acısız bir şekilde bebeğini doğurmuştur.⁵¹⁶ Buda doğunca cehennemliklerin ateşi sönmüştür.⁵¹⁷

Zerdüş’tün doğumu ile ilgili olarak da annesinin yaşadıkları hakkında da şunlar anlatılmaktadır. Zerdüş’tün annesinin on beş yaşında genç bir kız iken insan şekline bürünmüş Tanrı Ahura Mazda’dan hamile kaldığı bildirilirken, başka bir rivâyette de Ahura Mazda bir ışık şekline bürünerek Zerdüş’tün annesini hamile bırakmıştır.⁵¹⁸

⁵⁰⁹ Carus, Paul, *Buda’nın Öğretisi*, (trc. Teoman Uçgun), 178, Ruh ve Madde yay, İstanbul, 1984.

⁵¹⁰ Matta, Bap 2:2.

⁵¹¹ İbn Hişâm, a.g.e, I, 130; Ya’kubî, a.g.e, I, 328–30; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II, 222–3, 225, (thk. Sıdkı Cemil el-Attâr), Dâru’l-Fikr, 1. bsk, Beyrut, 1996.

⁵¹² Carus, a.g.e, 12.

⁵¹³ İbn İshâk, a.g.e, 22.

⁵¹⁴ Hall, Manly Palmer, *Twelve World Teachers, A Summary of Their Lives and Teachings*, 108, California, 1947; Sönmez, Zekiye, *Yaşayan Dinlerin Peygamber veya Kurucularının Ortak Özellikleri*, 48’den naklen, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

⁵¹⁵ Güngören, İlhan, *Buda ve Öğretisi*, 51, Yol yay, 4. bsk, İstanbul, 1997.

⁵¹⁶ Hall, a.g.e, 88; Sönmez, a.g.e, 49’dan naklen.

⁵¹⁷ Güngören, a.g.e, a.y.

⁵¹⁸ Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 105, Fakülte Kitabevi, Isparta, 1999. Din kurucularının yaşadıkları benzer tecrübeler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sönmez, a.g.e, 45–70.

Apokaliptik (esinlenme-ilham) metinlerden olan I Enoch'ta Enoch'un, Tanrı'nın huzuruna yükseldiği, meleklerin onu alarak, kâinatın sonunda, dünyanın etrafında bir tur attıklarından bahsedilmektedir. Bu tipin bir karakteristiği, gökyüzünün katmanlarına doğru bir yükseliş (bir tür mirac) özelliği taşımasıdır. Bu gök katmanlarıyla ilgili standart sayı yedidir.⁵¹⁹ Bu türün Hristiyan literatüründeki önemli örneklerinden birisi de Pavlus'un Apokalipsidir. Bu metinde de Pavlus'un ona küçük bir çocuk şeklinde görünen meleğin eşliğinde göğün yedi katına yükselişi ve her katta müşahade ettiği olaylar anlatılır.⁵²⁰

Şamanizm dininde de Şaman, esrime (kişinin kendinden geçmesi, coşması) tekniklerini bilmesi sayesinde ruhu hiç zarar görmeden bedenini terk edip çok uzak yerlere yolculuk yapabilir. *Yeraltı dünyasına girebilir, göğe çıkabilir.* Şaman yaşadığı esrime anında altıncı gökte ayın önünde, yedinci gökte güneşin önünde eğilir. Gök katlarını birbiri ardına geçerek dokuzuncu, gücü yetiyorsa on ikinci, hatta daha yüksek katlara ulaşır. Yükselişin derecesi tamamen şamanın manevî gücüne bağlıdır. Şaman yeraltına inerken de *yeraltındaki bir katta üstünde saç teli kalınlığında bir köprü bulunan bir denize rastlar.* Bu köprüden geçerken, bu işin ne kadar tehlikel olduğunu etkileyici bir biçimde göstermek için sendeler ve düşecek gibi olur. Denizin dibinde daha önce köprüden düşmüş olan pek çok şamanın kemiklerini görür, zira günahkârlar bu köprüden geçemez. Şaman günahkârlara azap çektirilen yerin önünden geçerken, bazılarının verilen cezaları görmek fırsatını bulur: Hayatı boyunca kapıları dinlemiş olan bir adam kulağından duvara çivilenmiştir; iftira etmiş olan bir başkası dilinden asılmıştır; oburun biri de en güzel yemeklerle çevrilidir ama hiçbirine erişemez. *Saç teli kadar dar köprü öbür dünyaya geçişi simgelemektedir.* Aynı zamanda bir varlık âleminde başka bir varlık âlemine geçişi de simgelemektedir. Gök Tanrısı dünyada Şaman yetileriyle donatacağı insan için *Kartal* göndermiştir.⁵²¹ Köprü simgeselliğinin dirlik ve zindeliği Batı Ortaçağının sırra erme geleneklerinde olduğu kadar Hristiyanlık ve İslamın kıyamet inanışlarında da kanıtlanmaktadır. *Aziz Pavlus'un görüşü'*nde, dünyamızı Cennete bağlayan "*saç teli kadar ince*" bir köprü görülür. Aynı imgeye Arap yazar ve mistiklerinde de rastlanır; söz konusu köprü "*kıldan ince*"dir ve Yeryüzünü göksel

⁵¹⁹ Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek*, 55.

⁵²⁰ Gündüz, Şinasi, vd. *Dinlerde Yükseliş Motifi*, 119–122.

⁵²¹ Eliada, Mircea, *Şamanizm*, 214–236, (trc. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

kürelere (feleklere) ve Cennete bağlar. Hristiyan inanışlarında olduğu gibi günahkârlar buradan geçemez ve altındaki Cehenneme düşerler. Arapçada bu bağlamda kullanılan terimler köprü'nün veya "uzun ince yolun" geçilmesi güç niteliğini açıkça belirtir.⁵²²

Peygamberler veya din kurucusu olarak nitelendirdiğimiz şahsiyetlerin, diğer insanlardan farklı olduğu kabul edilmekle birlikte, bazı efsanevi hikâyelerin, bu şahsiyetleri normal insanlardan çok daha farklı olağanüstü özelliklere sahip birer kişi gibi göstermek istedikleri görülmektedir. Peygamber veya din kurucularının bu şekilde efsaneleştirilmesinin, bu şahsiyetlere olan aşırı sevgiden kaynaklandığını, takipçilerinin daha itaatkar olmalarını sağlamak, imanını artırmak ve dine yeni katılımları kolaylaştırmak için insanların düşgücünün ürünü olarak oluştuklarını söylemek de mümkündür.

Yine peygamberlerin, din kurucularının ve dinlerdeki bazı motiflerin birbirleriyle benzerlik taşımasında aynı coğrafyada yaşamalarının, sosyal ve kültürel şartların da ne denli etkili bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü mitsel öğelerin doğum ve gelişimi ve hatta kullanımı coğrafik mekanla uyum içindedir.⁵²³

Değerlendirme

"Şakku's-sadr" rivâyeti ilk kez İbn İshâk'ın *Sîre*'sinde görülmektedir. Hadis burada *mursel hadis* rivâyet etmekle meşhur olan *Hâlid b. Ma'dân*'ın *meçhul bir sahâbî*den yaptığı bir rivâyet olarak görünmektedir. Başlangıçta *meçhul bir sahâbî*den rivâyet edilen haberimiz ikinci olarak yer aldığı kaynakta *Tayâlisî*'nin *Musned*'inde de *meçhul bir kimse* aracılığı ile Hz. *Aişe*'den rivâyet edilmektedir. *Abdurrezzâk b. Hemmâm* ise haberi *mevkuf haber* olarak rivâyet etmektedir. Fakat haberimiz daha sonraki dönemlerde bazı kaynaklarda *muttasıl merfu* olarak rivâyet edilmektedir. Yine başlangıçtaki rivâyetlerde kısa ve muğlak ifadelerle aktarılan haberler sonraki dönem kaynaklarında çok ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Hadisin ilk yer aldığı kaynakta her ikisi de Rasûlullah'ın çocukluk dönemine ait olan rivâyetler varken daha sonraki dönemlerdeki eserlerde Hz. Peygamber'in hayatının üç dönemiyle ilgili haberler rivâyet edilmiştir. Bazı hadis şârihleri de bu

⁵²² A.g.e, 527. Yazar aynı sayfada İslam'daki *Sırat Köprüsü* kullanımının İran kaynaklı olduğunu belirtmektedir.

⁵²³ Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, 14.

operasyonların her birinin farklı bir amaca yönelik olarak gerçekleştiğini söylemektedirler.

Kur'an'daki *şerhu's-sadr* (göğsün açılması) ve *dîyku's-sadr* (göğsün daralması) ifadelerinin tamamen manevi bir durum olduğu, bizim konumuzu teşkil eden *şakku's-sadr* (göğsün yarılmaması) olayının ise maddî bir olay olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an'da geçen *şerhu's-sadr* ifadelerinin hiçbirisi fizikî olan *şakku's-sadr* hadisesi ile bağlantılı değildir.

Tema İncelemesi'nde de gördüğümüz gibi tarihte de bazı kişilerin başından böyle bir olayın geçtiği rivâyet edilmektedir. *Zerdüşt* göğsü yarıp temizlenen kişilerdendir. Yine Araplar arasında iyi haliyle tanınan *Umeyye b. Ebi's-Salt*'ın başından geçen *şakku's-sadr* hadisesindeki *iki beyaz kuşun* gelmesi ve *Rasûlullah*'ın *çocukluğundaki* meydana gelen *şakku's-sadr* rivâyetlerinde de genellikle *beyaz elbiseli kişilerin* veya *kuşların* gelmesi; gelen kuşların *Umeyye'nin evinin tavanını kaldırması* ve *Hz. Peygamber'in Mi'racı çıkacağı* gece meydana gelen *şakku's-sadr* rivâyetlerinde *evinin tavanının açılması* gibi benzerlikler dikkat çekicidir.

SONUÇ

“*Şakku’s-sadr*” rivâyeti ilk kez İbn İshâk’ın *Sîre*’sinde görülmektedir. Hadis burada *mursel hadis* rivâyet etmekle meşhur olan *Hâlid b. Ma’dân*’ın *meçhul bir sahâbî*den yaptığı bir rivâyet olarak görünmektedir. Başlangıçta *meçhul bir sahâbî*den rivâyet edilen haberimiz ikinci olarak yer aldığı kaynakta *Tayâlisî*’nin *Musned*’inde de *meçhul bir kimse* aracılığı ile Hz. *Aişe*’den rivâyet edilmektedir. *Abdurrezzâk b. Hemmâm* ise haberi *mevkuf haber* olarak rivâyet etmektedir. Fakat haberimiz daha sonraki dönemlerde bazı kaynaklarda *muttasıl merfu* olarak rivâyet edilmektedir. Yine başlangıçtaki rivâyetlerde kısa ve muğlak ifadelerle aktarılan haberler sonraki dönem kaynaklarında çok ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Hadisin ilk yer aldığı kaynakta her ikisi de Rasûlullah’ın çocukluk dönemine ait olan rivâyetler varken daha sonraki dönemlerdeki eserlerde Hz. Peygamber’in hayatının üç döneminde daha gerçekleşen *şakku’s-sadr* haberleri rivâyet edilmiştir. Bazı hadis şârihleri de bu operasyonların her birinin farklı bir amaca yönelik olarak gerçekleştiğini söylemektedirler.

Haberlerin/hadislerin yer aldığı kaynak kitaplar Müslümanlar arasında büyük bir kabul görmesine rağmen bu kitaplarda yer alan her hadisin/haberin doğru kabul edilmesi mümkün değildir. İlgili yerde örneklerini de sunduğumuz gibi bu kitaplarda zaman zaman tarihi gerçeklere aykırı rivâyetler de bulunabilmektedir.

Kur’an’daki *şerhu’s-sadr* (göğsün açılması) ve *dîyku’s-sadr* (göğsün daralması) ifadelerinin tamamen manevi bir durum olduğu, bizim konumuzu teşkil eden *şakku’s-sadr* (göğsün yarılmaması) olayının ise maddî bir olay olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kur’an’da geçen *şerhu’s-sadr* ifadelerinin hiçbirisi fizikî olan *şakku’s-sadr* hadisesi ile bağlantılı değildir.

Tema İncelemesi’nde de gördüğümüz gibi tarihte de bazı kişilerin başından böyle bir olayın geçtiği rivâyet edilmektedir. *Zerdüşt* göğsü yarıp temizlenen kişilerdendir. Yine Araplar arasında iyi haliyle tanınan *Umeyye b. Ebi’s-Salt*’ın başından geçen *şakku’s-sadr* hadisesindeki *iki beyaz kuşun* gelmesi ve Rasûlullah’ın çocukluğundaki meydana gelen *şakku’s-sadr* rivâyetlerinde de genellikle *beyaz elbiseli kişilerin* veya *kuşların* gelmesi; gelen kuşların Umeyye’nin evinin tavanını kaldırması ve Hz. Peygamber’in *Mi’raca çıkacağı* gece meydana gelen *şakku’s-sadr* rivâyetlerinde *evinin tavanının açılması* gibi benzerlikler dikkat çekicidir.

Sened açısından, hadisin sıhhat değerlendirmesi ile ilgili olarak şunlar söylenebilir:

Râvî sayısı açısından bakıldığında hadisleri esas olarak dört sahâbi, Mâlik b. Sa'sa', Übeyy b. Ka'b, Utbe b. Abdi's-Sulemî ve Ebû Zerr, rivâyet etmektedir. *Enes b. Mâlik'in rivâyetleri* bizzat kendisinin rivâyetleri değil, onun *Mâlik b. Sa'sa'* ve *Ebû Zerr'den* yaptığı *irsalleridir*. Üçüncü ve dördüncü tabakalardan itibaren hadisin ravilerinde bir artış söz konusudur. Yani hadisimiz üçüncü dördüncü tabakadan itibaren meşhur olmuştur.

Hadis rivâyetin sahâbî râvîlerinin dışında kalan râvîleri açısından değerlendirildiğinde ise;

Toplam olarak *yirmi yedi merfu hadisin* sened kritiği yapılmış olup bunlardan Mâlik b. Sa'sa'dan gelen rivâyetlerin râvîlerinden olan Muâz b. Hişâm hakkında bilgi bulunamazken yine sekiz râvî hakkında da cerh ve ta'dil imamları zayıf oldukları yönünde ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Mâlik b. Sa'sa'dan gelen rivâyetlerin kendisinden dağıldığı bileşke râvî *Katâde* hakkında, râvînin rivâyetinin terk edilmesi gerektiğini ifade eden *hâtıbu'l-leyl* olduğu ve *irsâl yaptığı* yönünde cerh ifadeleri vardır. Aynı şekilde Affân b. Muslim hakkında da *irsâl yaptığı* ve *mursel haberleri muttasıl ve mevkuף haberleri de merfu hale getirmekle* meşhur bir kişi olduğu söylenmiştir. Ahmed ve Buhârî'deki rivâyetlerin senedlerindeki Hemmam b. Yahyâ'nın *yazdıklarına muhalif rivâyetlerde bulunduğu* söylenmektedir. Yine Buhârî'deki *Halîfe b. Hayyât* hakkında da “*zayıf olduğu, halka hikaye anlattığı ve hadis rivâyet etmese daha iyi olur*” şeklinde cerh edici ifadeler kullanılmıştır.

Hadis kaynaklarında sadece Ahmed b. Hanbel'in *Musned*'inde geçen *Übeyy b. Ka'b rivâyeti* Ahmed b. Hanbel'in oğlu *Abdullah'ın ziyadelerindendir*. Hadis rivâyet tekniği açısından *ferd hadistir*. Hadiste aynı aileden silsile yoluyla yapılan bir rivâyet izlenimi vardır. Muaz b. Muhammed'in meçhul bir kimse olduğu söylenirken Ali İbnu'l-Medînî Muhammed b. Muaz'ı “*Ne Muhammed'i, ne de babasını tanıyoruz. Bu isnad tamamıyla meçhul bir isnaddır*” diyerek hem Muhammed b. Muaz'ı reddetmiş hem de hadisin meçhul olduğunu belirtmiştir. *Yunus b. Muhammed'in da yalancı ve zayıf olduğu* söylenmiştir.

Ebû Zerr kanalıyla gelen hadislerin râvîlerinden *Yunus b. Yezîd'in hadis rivâyetinde çok hata yaptığı, hıfzının kötülüğünden dolayı hadiste hüccet olmadığı*;

Yahyâ b. Abdullah'ın *hadiste zayıf* kabul edilmesinden dolayı *hadislerinin alınamayacağı* ifade edilmektedir. Yine *Anbese b. Hâlid* için cerh ve ta'dil imamları ağır ifadeler kullanmaktadırlar. *Ahmed b. Salih*'in *kezzâb*, *hadis uyduran* bir kişi olduğu; *Harmele b. Yahyâ*'nın da yazdığı *hadislerle amel etmediği* belirtilmektedir. *Ebû Zerr*'den gelen rivâyetlerde *Rasûlullah*'ın göğsünün yarılıp zemzemle yıkanması işinden bahsedilmesine rağmen onun kalbinin yarılıp temizlenmesi olayından bahsedilmemektedir.

Utbe b. Abdi's-Sulemî yoluyla gelen hadislerin senedlerinin *tâbiîn tabakasında* zayıf hadisin en bilinenlerinden olan *mursel hadis* rivayet etmekle meşhur olan *Abdurrahman b. Amr es-Sulemî* ve *Halid b. Ma'dân* bulunmaktadır. Hadisin râvîlerinden olan *Bakıyye b. el-Velîd* *munker hadis* rivayet eden, zayıf ve meçhul kimselerden rivayet ettiği hadisleri güvenilir kimselere atfederek rivâyet etmekle meşhur biriydi. Zaten *Bakıyye*'nin bu özelliğinden dolayı “*senedinde tedlis yapan Bakıyye olduğu için hadisin senedi zayıftır*” denilmiştir. *Nuaym b. Hammâd*'ın ise *sünneti desteklemek için hadis uydurmakta* olduğu ve mezhep taasubundan dolayı *Ebû Hanîfe* hakkında yalan hikayeler uydurduğu belirtilmektedir. Bu itibarla *Utbe b. Abd es-Sulemî* yoluyla gelen *hadis* sıhhat açısından zayıftır.

Enes b. Mâlik'ten gelen hem *Buhârî*'de hem de *Muslim*'de bulunan *Şerîk b. Abdullah* kanalıyla gelen bir rivâyet vardır ki bu rivâyet de tarihi gerçeklere aykırı olmasıyla temayüz etmektedir. Rivâyette *İsrâ* hadisesinin peygamberlikten önce olduğu belirtilmektedir. *İsrâ* ve *Mirac* olayının peygamberlik esnasında gerçekleşmesinden dolayı *hadis, tarihi açıdan zayıftır*. Hadisin râvîlerinden *Sâbit b. Eslem*'in *Katâde* ile birlikte *insanlara kıssa anlatmakta olduğu* ve *Enes*'ten gelen rivâyetlerde hata yaptığı belirtilmektedir.

Bunun dışında yine *Enes b. Mâlik*'ten gelen *Rasûlullah*'ın çocukluğunda başından geçen “*şakku's-sadr*” rivâyetlerinde yer alan *Enes'e ait* olan “*Göğsündeki dikiş izini ben görüyordum/biz görüyorduk*” şeklindeki ifadelerin *Hammâd b. Seleme* kaynaklı olduğunu düşünmekteyiz. Zira bu ifadeler hadisi rivayet eden *Süleyman b. el-Muğîre* varyantında bulunmamaktadır. *Buhârî*, *munker hadis* rivayet etmekle meşgul olmasından, yalancıların onun hadislerine ilavelerde bulunmasından ve de ömrünün sonlarına doğru hafızasının kötüleşmesinden dolayı *Hammâd*'dan hadis almamıştır.

İttisal yönünden bakıldığında ise, senedi zayıf olanlar dâhil, *hadislerin senedlerinde bir inkıta yoktur*. Yalnız Abdurrezzak b. Hemmâm'ın *Musannef*'inde,⁵²⁴ İbn Hıbbân'ın *Sahîh*'inde⁵²⁵ yer alan rivâyetlerde *inkıta* bulunmaktadır. Ayrıca Tayâlisî'nin *Musned*'inde⁵²⁶ yer alan haberde de *hali ve zatı meçhul bir kişiden* bahsedilmektedir.

Hadis edâ sîygaları açısından baktığımızda hadislerin müelliflere yakın tarafları olan baş taraflarında *ahberanâ*, *haddesenâ* gibi lafızlar kullanılırken, sonlarına doğru *an* edâ sîygasının kullanıldığı görülmektedir. Hadislerin metinlerinde birbirlerine muhalefet söz konusu değildir. Fakat *metinler arasında lafız farklılıkları, ziyadeler ve noksanlıklar* mevcuttur.

Konuyla ilgili hadisler hakkında yaptığımız kaynak ve metin çalışmaları neticesinde aklımıza bazı sorular takılmıştır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Bu olayın, başta Hz. Aişe olmak üzere, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşleri ve en yakın arkadaşları tarafından rivâyet edilmemesi,

2- Olay Mekke'de gerçekleştiği halde bunu rivâyet eden sahabîlerin (Farisî Ebû Zerr hariç) tamamının Medîneli olması,

3- Şerik'in rivâyet ettiği hadislerde bu olayın peygamberlik gelmeden önce gerçekleşmesi ve kendisine henüz peygamberlik gelmemiş olan birisine namazın farz kılınması,

4- Rivâyetlere göre melek Hz. Peygamber'in ameliyat yerini sıvazladıktan sonra ameliyat yerinin hemen iyileşmiş olmasına ve ağrısız ve kansız bir ameliyat⁵²⁷ gerçekleşmesine rağmen Enes'in (r.a.) "*Biz dikiş izini görüyorduk*"⁵²⁸ şeklinde rivâyette bulunması,

5- Rivâyetlerdeki olayı gerçekleştiren meleklerin sayısının, olayın gerçekleştiği yerlerin ve yine olay esnasında Rasûlullah'ın (s.a.s.) yanındaki kişilerin aynı olayı anlatan rivâyetlerde farklı farklı olması,

6- Çocukluğundaki rivâyetlerde *henüz peygamber olmayan birisinin ümmetinden bahsedilmesi* ve Rasûlullah'ın (s.a.s.) bin kişiyle tartılmasını

⁵²⁴ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, V, 317, (Hadis no: 9718).

⁵²⁵ İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 243.

⁵²⁶ Tayâlisî, *Musned*, I, 215, (Hadis no: 1539).

⁵²⁷ Ahmed, *Musned*, V, 139.

⁵²⁸ Ahmed, a.g.e, III, 121.

gerektirecek bir sebebin olmaması,

7- Rivâyetlerde geçen tamamen soyut kavramlar olan *sekîne, rahmet, merhamet, hikmet, iman, kin, haset* gibi kavramların somut bir şekilde ele alınması,

8- Kalp temizliği manevi bir olaydır. Bu manevi olayın maddi bir olay gibi anlatılması, aynı zamanda yıkama hadisesinin sıcak olarak göğüsten çıkartılan kalbe soğuk suyla yapılması,

9- Rasûlullah'ın göğsünü yarmak için görevli olan *meleklerin* bu işi yapmak için onun yanına geldikleri zaman, meleklerin kimin göğsünü yaracaklarını bilmeleri gerekirken, oynayan çocuklardan hangisinin *Rasûlullah* olduğunu *birbirlerine sormaları*,

10- Tayâlisî'nin *Musned*'inde haberi Hz. Aişe'den rivâyet eden râvînin kim olduğu belli değildir. Fakat Ebû Nuaym bu meçhul kişinin yerinde Yezîd b. Banbûs'u⁵²⁹ zikrederek Tayâlisî'nin *Musned*'indeki meçhul râvînin Yezîd olduğunu bildirmektedir.⁵³⁰ Bu rivâyete göre Hira mağarasında gerçekleştirilen *şakk ameliyesi* Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vahyolan ayetleri sağlam bir şekilde ezberlemesini, muhafaza etmesinin sağlamak amacıyla yapılmıştır. Oysa Allahu Zülcelâl hazretleri Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vahiy esnasında unutma endişesiyle sürekli olarak ayetleri tekrarlamasına gerek olmadığını, onları Rasûlullah'ın kalbine silinmeyecek bir şekilde nakşetmenin yine kendisinin işi olduğunu 75/Kıyame Sûresinin 16. ve 17. ayetinde “*Onu (Kur'an'ı bellemek için) aceleyle kapılıp dilini onunla hareket ettirme. Şüphesiz onu (kalbinde) toplamak ve onu (sana) okutmak bize ait (bir iş)tir.*” şeklinde buyurarak açıklamaktadır.

Bir de olay Tayâlisî'nin *Musned*'inde gerçekleştiği gibi gerçekleşti ise şayet, acaba niye çocukluğundaki olaylarda meydana geldiği söylenen huzur, rahatlama, sevinç gibi olaylar Hz. Aişe'den gelen diğer *Bedu'l-vahiyle*⁵³¹ ilgili rivâyetlerde anlatılmayıp aksine korku, endişe, delilik gibi olaylardan söz edilmektedir.

Bu olup bitenler gösteriyor ki, Rasûlullah (s.a.s.) meleğin geldiği ana kadar peygamberliğin getirileceğini tahmin etmiyordu. Hz. Peygamber, nübüvvete talip

⁵²⁹ Şiilikle itham edilen Yezîd b. Banbûs Basralıdır. Dârakutnî onun hakkında “*lâ be'se bih*” derken, Ebû Hâtim de meçhul bir kimse olduğunu söylemektedir. Bkz, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII, 92; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 276; Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 323; Dârakutnî, *Suâlatu'l-Barqânî li'd-Dârakutnî*, I, 72.

⁵³⁰ Şiblî, *Asr-ı Saadet*, II, 464–5.

⁵³¹ Buhârî, *Bedu'l-Vahy*, 2.

veya hevesli olmadığı gibi, böyle bir şeyin başına geleceğini aklının ucundan bile geçirmemişti. Meleğin vahiyle gelmesi kendisi için hiç beklemediği ânî bir hadise idi. Aksi halde rivâyetlerde anlatılan tepkileri göstermez olayı normal bir şekilde karşılardı. Böyle bir şeyden habersiz olan bir kişinin gayet tabîî olarak göstereceği tepkiyi Hz. Peygamber de göstermiştir.⁵³²

Yine rivâyetlerde anlatılan “*şakku’s-sadr*” hadiselerinin tamamı Mekke’de gerçekleşmesine rağmen, ne Hz. Peygamber’in sütkardeşlerinden ne oyun arkadaşlarından ne de başka Mekkeli sahabilerden hiçbir kimse olayı haber vermektedir. Sadece Tayâlisî’nin *Musned*’inde geçen Hz. Âişe’den gelen *Bedu’l-vahy* ile ilgili bir rivâyet vardır ki onda da İslam tarihi ve vahyin başlangıcı hususundaki rivâyetlerle uyuşmayan *garip ifadeler* ve hadisin senedinde de Ebû Imrân el-Cûnî⁵³³ adında hadis hafızları tarafından cerh edilen bir râvî bulunmaktadır.

11- Hadislerin râvîlerinin çoğu hakkında cerh ve ta’dil imamlarının kanaatlerinin iyi olmaması,

12- Kur’an’daki *şerhu’s-sadr* ile ilgili ayetlerde maddî olan hiç bir ameliyeden bahsedilmeyip tamamen insanın iç âlemiyle ilgili huzurdan, rahattan ve genişlemeden bahsedilmesi,

13- Birçok rivâyette Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sırtında olduğu söylenen peygamberlik mührünün bizim incelediğimiz rivâyetlerde daha çocukken yapılan “*şakku’s-sadr*” hadisesinde ameliyattan sonra kalbin üstüne, bazı rivâyetlerde de sırtına⁵³⁴ vurulması.

14- Bu olayların mucize olarak değerlendirilmesi hususuna gelince hadislerde mucizenin vazgeçilmez iki özelliğinden olan “*meydan okumak*” ve “*inkârcıları aciz bırakmak*”tan hiçbirisini de görememekteyiz. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) dünya durdukça duracak mucizesini bizlere kendisi haber vermektedir zaten: “*Hiç bir peygamber yoktur ki ona insanların imanına sebep olan mucizeler verilmiş olmasın. Bana verilen mucize ise, ancak bana vahyolunan bir vahiydir. Onun için kıyamet gününde ümmeti en fazla olan peygamber ben olacağımı ümit ediyorum.*”⁵³⁵ Yine Hz. Peygamber’in içinde bulunduğu örf, adet ve geleneklerine bağlı körü körüne

⁵³² Mevdûdî, *Hz. Peygamber’in Hayatı*, II, 282; Erul, a.g.m, 62’den naklen.

⁵³³ Ebû Dâvud, *Sunen*, I, 649, (Hadis no: 2137).

⁵³⁴ Tayâlisî, *Musned*, I, 215, (Hadis no: 1539)

⁵³⁵ Buharî, *Fedâilu’l-Kur’an*, I, (IV,1905); Muslim, *İman* 70, 239, (I, 134).

atalarının ardından giden bedevî bir toplumu medenî bir toplum haline getirmesi de yine onun en büyük mucizelerindendir.

15- Resûl-i Ekrem gibi bir zatın kalbinin temizlenmesine hiç ihtiyaç yoktur. Çünkü temizlik ihtiyacı kirin, pisliğin olduğu durumlarda ortaya çıkar. Oysa Allah (c.c.) Kur'an'da Rasûlullah'ın (s.a.s.) geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışladığını⁵³⁶ bildirmektedir. Hal böyleyken illaki bir kalp yıkama ihtiyacı ortaya çıkmışsa bu işin bir kere olması Hz. Peygamber gibi kişi için yeterli olmalıdır. Bu durumun bir kere olması yeterliyken -rivâyetlerde- birden fazla gerçekleşmesi câlib-i dikkattir.

Ele aldığımız şakku's-sadr hadisesinin mitolojik bir anlatım olma ihtimaline dikkat çeken Bünyamin Erul bunu "...bu tür bazı rivâyetlerin, Hz. Yahyâ ve İsa'da olduğu gibi, Hz. Peygamber'in mucizelerinin de, çocukluğundan beri var olduğuna veya en azından onu müjdeleyen, buna delâlet eden harikulade olayların olması gerektiğine inanan ikinci/üçüncü asrın telakkilerinin bir ifadesi olması da ihtimal dâhilindedir. Bir başka ihtimal de göğsün yarılması gibi harikulade hadiselerin Doğu kültür tarihinde olduğu gibi, genel olarak Araplarda da bilinen mitolojik bir anlatım olduğudur.”⁵³⁷ şeklinde ifade etmektedir.

“...hadisin heyeti asliyesi sahîh olmasa bile, sahîh bir özü mevcuttur... rivâyet bir hudut dahilinde kabul edilmiş ise, rivâyet esnasında bazı şeklî ameliyeye maruz kalmış olsa bile, o rivâyetin istinad ettiği bir esasın bulunması icap eder...”⁵³⁸ Bu tür rivâyetlerin de, Hz. Peygamber'in görmüş olduğu bir rüyanın daha sonraki dönemlerde farklı kültür ve dinlerle karşılaşan Müslümanların, o kültürler ve dinlerdeki bazı anlatımlarından etkilenmelerinin neticesinde ortaya çıktığını düşünmekteyiz. Yalnız olayın bu boyutlara ulaşmasında, ifadelerin bu denli olağanüstü yapıya bürünmesinde Müslümanların, karşılaşmış oldukları milletlerin din önderleri, saygı ve sevgi besledikleri kişiler hakkında anlattıklarına karşılık olarak, Hz. Peygamber'in de çocukluğundan beri Allah'ın gözetimi altında olduğunu, onun da küçüklüğünden beri mucizelerinin bulunduğunu göstermek ve peygamberlerini yüceltmek arzusu çok etkili olmuştur.

⁵³⁶ 48/Fetih, 2.

⁵³⁷ Erul, a.g.m, 43.

⁵³⁸ Robson, J, “İbn İshak'ın İsnad Kullanışı”, (Çev. Talat Koçyiğit), Cilt X, 125-6, A.Ü.İ.F.D, 1962
Özafşar, a.g.e, 203'ten naklen.

ÖZET

“*Şakku's-Sadr Rivâyetinin Tahlili*” (Hz. Peygamber'in Göğsünün Yarılması) adlı tezimiz bir Giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde olağanüstü nitelikler ve bunların neler olduğundan, *şakku's-sadr*'ın tercih edilme sebebi ve tek hadis incelemesinin önemi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde, önce hadis kitaplarında geçen “*şakku's-sadr*” rivâyetlerinin râvîleri hakkında, sahabe râvîlerden başlayarak, her sahabinin kendisinden hadis rivâyet eden râvînin biyografisinin incelenmesi yapılmıştır. Daha sonra hadislerin yer aldığı kitapların kaynak değeri incelenmiştir.

İkinci bölümde ise kaynakların kronolojik olarak sıralaması verilerek metinlerin geçirmiş olduğu evreler/gelişmeler incelenmeye çalışılmıştır. Daha sonra rivâyetlerdeki göğsün yarılmasına delalet eden fiillerden olan Ş-R-H, Ş-K-K ve F-R-C fiillerinin lügat tahlili, yine aynı rivâyetlerin metin tahlilleri ve metinler arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Yine bu bölümde daha sonra şârihlerin rivâyetlerle ilgili görüşleri ele alınmıştır. Konumuzla ilgili rivâyetlerin, Kur'an-ı Kerim'deki “*şerhu's-sadr*” ve onun zıttı olan “*dîyku's-sadr*” ayet-i kerimleri ile ilgisini inceledikten sonra Siyer ve Tarih Kitaplarında yer alan rivâyetler ve bu rivâyetlerdeki farklılıklar incelenmiştir. Bu bölüm konumuz olan “*şakku's-sadr*”ın geçmiş dinlerde yaşanıp yaşanmadığı ve din kurucuları hakkında anlatılan olağanüstü niteliklerin araştırmasının yapıldığı *Tema İncelemesi/Mitolojik Özellik Taşıyan Anlatımlar* ile nihayetlenmiştir.

Araştırmamız bir *Sonuç*la son bulmuştur.

ABSTRACT

Our thesis named The Critique of the Narration on the *Şakku's-Sadr* (Siplitting of Prophet [pbuh] Muhammed's Chest) is formed with an introduction, two parts and a conclusion.

At the introduction part, we examined the extraordinary attributes and what they are, the preference form of şakku's-sadr concept and we spoke on the importance of one hadith examination.

At the first part, firstly we examined the biographies of the first links of the şakku's-sadr hadiths found in the basic hadith collections. We examined the value of the books in which the hadiths/news exist as sources.

At the second part, we researched the chronology of these sources and the places where the hadiths/news are spread out commonly. After that, we did linguistic and textual analysis of the verbs Ş-R-H, Ş-K-K and F-R-C connected with the şakku's-sadr event, and show what defference between them. Besides, we analysed the opinions of the commentators on these hadiths. At this part we examined the connection between these hadiths and the statements “Şerh-i sadr” (enhancing the chest) and “Dıyk-i sadr” (narrowing the chest) exist in The Qur'an. We looked over the şakku's-sadr news in the books on history and biography (Seera), the times in which the event occured and differences between the news. In addition, we ended this part determining if the şakku's-sadr event experienced in the past religions, and examining the extraordinary attributes told on the religion establishers.

Our study was ended with a Conclusion.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-San'ânî, *Musannef*, (thk. Habîburrahmân el-A'zamî), I-XI, el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut, 1392/1972.
- Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz*, (thk. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî), I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1411/1991.
- Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I-VI, 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.
- Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I-VI, (Şuayb Arnavut'un zeyliyle birlikte), Muessetu Kurtubâ, Kahire, t.y.
- Ahmed Emin, *Duhâ'l-İslâm*, I-III, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 10. bsk, Beyrut, 1343/1935.
- Alâî, Ebû Saîd b. Halîl, *Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl*, (thk. Hamdi Abdulmecîd es-Selefî), 2. bsk, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1407/1986.
- Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsîru'l-Hâzin Lubâbu't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, (*Kenarında Nesevî hâmişi var*), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.
- Âlûsî, Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî-Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebu'l-Mesânî*, I-XVI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997.
- Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yay, İstanbul, 1987.
- Aynî, Bedruddîn Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y.
- Bâcî, Süleyman b. Halef Ebû'l-Velîd, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh limen Harrace lehu'l-Buhârî fî'l-Câmi's-Sahîh*, (thk. Ebû Lübâbe Hüseyin), III, 1174, Dâru'l-Livâ, Riyad, 1406/1986.
- Batuk, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Berkî, Ali Hikmet-Keskioğlu, Osman, *Hatemü'l-Enbiya*, D.İ.B.Y, Ankara, 1995.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Delâilu'n-Nubuvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi's-Şeria*, (thk. Abdulmu'tî Kal'acî), I-VII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Çağrı yay, İstanbul, 1992.

- Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, (thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî), I-VI, Dâiretu'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Hardarâbât, 1361.
- Campbell, Joseph, *Yaratıcı Mitoloji*, (Trc. Kudret Emiroğlu) İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- Carus, Paul, *Buda'nın Öğretisi*, (trc. Teoman Uçgun), Ruh ve Madde yay, İstanbul, 1984.
- Cezâirî, Tâhir, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usuli'l-Eser*, (thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde), I-II, Mektebetu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1416/1995.
- Çakın, Kamil, “*Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci*”, İslami Araştırmalar, cilt X, sayı 3, 1997.
- Dârakutnî, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasan, *Suâlâtü'l-Barqânî li'd-Dârakutnî*, (thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî), Kutub Hane Cemîlî, Pakistan, 1404.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sunen*, I-II, 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.
- Derveze, Muhammed İzzet, *Sîretü'r-Rasûl*, I-II, Matbaatu İsâ, y.y, 1384/1965.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, *Huccetullahi'l-Bâliğa*, (trc. Mehmet Erdoğan), I-II, İz yay, 3. bsk, İstanbul, 2002.
- Ebû Davud, Süleyman b. El-Eşas es-Sicistânî, *Sunen*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), I-IV, Dâru'l-Fikr, (Kemal Yusuf el-Hût'un ta'likiyle birlikte), y.y, t.y.
- Ebû Hâtîm er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris et-Temîmî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Haydarâbât, 1372/1952.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhîd*, Matbaatü's-Saâde, 1. bsk, Mısır, 1328.
- Ebû Mansur, Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, I-XV, el-Müessesetü'l-Mısriyye, y.y, 1964.
- Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Delâilu'n-Nubuvve*, (thk. Muhammed Ravvâs Kal'aci-Abdubberr Abbâs), I-II, Dâru'n-Nefâis, 3. bsk, Beyrut, 1412/1991.
- Ebû Reyze, Mahmud, *Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması*, (trc. Muharrem Tan), Yöneliş yay, İstanbul, 1988.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Musennâ, *Musnedu Ebî Ya'lâ*, (thk. Hüseyin Selim

- Esed), I-XIII, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimeşk, 1404/1984.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Son Peygamber*, I-II, (Trc. Mehmet Keskin), Birleşik yay, İstanbul, 1993.
 - Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn Inâyetu'l-Ummetu'l-İslâmiyye bi's-Sunneti'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1404/1984.
 - Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Imâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ve Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru Arabiyye, Kahire, t.y.
 - Eliada, Mircea, *Şamanizm*, (trc. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
 - Eliada, *Mitlerin Özellikleri*, (Trc. Sema Rifat), Simavi Yay, İstanbul, 1993.
 - Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, I-XIV, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1965.
 - Gazâlî, Muhammed, *Fıkhu's-Sîre*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadesiyye, y.y, t.y.
 - Gündüz, Şinasi-Ünal, Yavuz-Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Yükseliş Motifi ve İslâm'da Mirac*, Vadi yay, Ankara, 1996.
 - Güngören, İlhan, *Buda ve Öğretisi*, Yol yay, 4. bsk, İstanbul, 1997.
 - H. Musa Bağcı, *H. Peygamber'in Beşerî Yönü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.
 - Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysabûrî, *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn (Zehebî'nin zeyliyle birlikte)*, I-IV, Mektebetu'l-Mabaati'l-İslâmiyye, Beyrut, t.y.
 - Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, I-II, (trc. Salih Tuğ), 5. Bsk, İrfan yay, İstanbul, 1993.
 - Hatiboğlu, M. Said, *Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Muslim'e Yönelik Eleştirileri*, İslami Araştırmalar, cilt X, sayı 3, 1997.
 - Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412.
 - Hooke, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya Mısır Filistin Hitit Musevi Hristiyan Mitosları*, (Trc. Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, 3. bsk, Ankara, 1995.
 - Hûlî, Muhammed Abdulazîz, *Târîhu Funûni'l-Hadîs*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1987.
 - Irâkî, Zeynu'd-Dîn, *et-Takyîd ve'l-İzâh Şerhu Mukaddimetu İbni's-Salâh*, (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1389/1970.

- Isfehânî, Ebû'l-Ferec, *el-Eğânî*, (thk. *Semîr Câbir*), I-XXIV, bsk, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- İz b. Abdisselâm es-Sulemî, *Bidâyetu's-Sûl fî Tafdîli'r-Resûl*, (thk. Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî), Mukaddime, 4. bsk, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1406.
- İbn Adıyy, Abdullah Abdullah b. Muhammed Ebû Ahmed el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duqâi'r-Ricâl*, (thk. Yahyâ Muhtâr Ğazevî), I-VII, Dâru'l-Fikr, 3. bsk, Beyrut, 1409/1988.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (thk. Ebû Abdullah Ali Âşûr el-Cenûbî), I-IV, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1421/2001.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), I-VII, Beyrut, 1989.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ebû'l-Fadl, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I-XII, Dâru Sâdır, 1. bsk, Beyrut, 1325.
- İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-VIII, el-Matbaatu's-Şerîfe, y.y, 1412.
- İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. bsk, Beyrut, 1989.
- İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, (thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz-Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1989.
- İbn Hacer, *Lisânu'l-Mîzân*, I-VI, Dâiretu'l-Maârif, Haydarâbât, 1331.
- İbn Hacer, *Tabâkâtu'l-Mudellisîn*, (thk. Asım b. Abdullah), Mektebetu'l-Menâr, Amman, 1403/1983.
- İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, (thk. Muhammed Avvâme), Dâru'r-Reşîd, Beyrut, 1406/1986.
- İbn Hıbbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtım et-Temîmî, *el-Mecrûhîn*, (thk. Mahmud İbrahim Zâyd), Dâru'l-Va'y, Haleb, t.y.
- İbn Hıbbân, *es-Sikât*, (thk. Şerefuddîn Ahmed), I-IX, Dâru'l-Fikr, y.y, 1395/1975.
- İbn Hıbbân, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1959.
- İbn Hıbbân, *Sahîh-u İbn Hıbbân bi Tertîb-i İbn Belbân*, (thk. Şuayb Arnavut), I-XVIII, Muessesetu'r-Risâle, 2. bsk, Beyrut, 1414–1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV (thk. Mustafa es-Sakâ vd.), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1355/1936.

- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshâk Ebû Bekir es-Sulemî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu ibn Huzeyme*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), I-IV, el-Mektebetu'l-İslamî, Beyrut, 1390/1970.
- İbn İshak, Muhammed b. İskak el-Yesâr, *Sîretu İbn İshak*, (thk. Muhammed Hamîdullah) , Konya, 1981.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Sıdkı Cemil el-Attâr), I-XIV, Dâru'l-Fikr, 1. bsk, Beyrut, 1996.
- İbn Kesîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, (nşr. Mustafa Abdulvâhid), Beyrut, 1407/1987.
- İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, I-XIV, 2. bsk, Muessetu'r-Reyyân, Beyrut, 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, (takdim: M. Fuad Abdulbâkî), *Sünen*, I-II, Çağrı yay, İstanbul, 1413/1992.
- İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhu Dimesşk*, Dâru'l-Fikr, y.y, 1984.
- İbn Mende, Muhammed b. İshâk b. Yahyâ, *Kitâbu'l-İmân*, (thk. Ali b. Muhammed b. Nâsır el-Fakîhî), I-II, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1408/1987.
- İbn Receb, Zeynuddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, (thk. Subhî Câsim el-Humeyd), Matbaatu'l-Ânî, Bağdat, 1396.
- İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakât el-Kebîr*, I-VIII, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y.
- İbn Teymiye, Ahmed, *Minhâcu's-Sunnetu'n-Nebeviyye*, (thk. Muhammed Reşâd Sâlim), I-VIII, Muessetu'l-Kutuba, y.y, 1406.
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, (thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986
- İbnu'l-Esîr, İzzüddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993.
- İbnu'l-Manzûr, Cemâleddin Muhamed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, 1956.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrazûrî, *Mukaddime fî Usûli'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1398/1978.
- *İncil*, Kaya Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1996.
- Kastallânî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*,

(Sadeleştiren: H. Rahmi Yananlı), Dîvan yay, İstanbul, 1983.

- Kees, W. Bolle, “Myth”, E.R, X, 261.
- Kettânî, Muhammed b. Ca’fer, *er-Risâletu’l-Mustetrafe li Beyâni Meşhûr-i Kutubi’s-Sunneti’l-Musannefe*, (thk. Muhammed el-Muntasır), Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 4. bsk, Beyrut, 1406/1986.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay, 2. bsk, Ankara–2000.
- Kirk, G.S, *Myth, Its Meaning and Function in Ancient and Other Cultures*, Cambridge University Press, Cambridge, 1974.
- Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Abdülkerim, *el-Kevâkibü’d-Dürer*, I-XXV, Mısır, 1933.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, A.Ü.İ.F.Y, Ankara, 1985.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, A.Ü.İ.F.Y, Ankara, 1977.
- Koçyiğit, Talat, *Hadîs Usûlü*, A.Ü.İ.F.Y, 4. bsk, Ankara, 1993.
- Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, I-XI, Şamil yay, İstanbul, 1981.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, Mısır, t.y.
- Kutub, Seyyid, *fî-Zilâli’l-Kur’an*, (trc. Komisyon), I-XII, Hikmet yay, İstanbul, 1992.
- Leknevî, Muhammed Abdulhayy, *el-Ecvibetu’l-Fâdıla li’l-Esileti’l-Âşırati’l-Kâmile*, (Ta’lik: Abdulfettâh Ebû Ğudde), el-Matbûâti’l-İslâmiyye, 2. bsk, Beyrut, 1984
- Mâverdî, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed, *A’lâmu’n-Nubuvve*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 1414/1994.
- Mâverdî, *en-Nuketü ve’l-Uyûn Tefsîru’l-Mâverdî*, I-VI, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992.
- Mevdudi, Ebû’l-Alâ, *Tefhimu’l-Kur’an*, (trc. Komisyon), I-VII, 2. bsk, İnsan yay, İstanbul, 1996.
- Meydan Larouse, “Mitoloji Maddesi”, y.y, t.y.
- Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahmân Ebû’l-Haccâc, *Tehzîbu’l-Kemâl*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), I-XXXV, 4. bsk, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1413/1992.
- Muslim, Ebû’l-Hüseyn Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim*, (thk.

- Muhammed Fuad Abdu'l-Bâkî), I-V, 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yay, İstanbul, 1995.
 - Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunen*, 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.
 - Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddîn b. Şeref, *Minhâcü'l-Muhaddisîn fî Şerhi Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî*, I-V, el-Matbaatü'l Kastaliyye, Mısır, 1283.
 - Özafşar, M. Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek Fikhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu Yay, 2. bsk, Ankara, 2000.
 - Râgıp el-İsfahânî, *Müfredât-ı Elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, 1. bsk, Dimeşk, 1992.
 - Said Havva, *el-Esas Fi't-Tefsir*, (trc. Abdusselam Arı), I-XVI, Şamil yay, İstanbul, 1992.
 - San'ânî, Muhammed b. İsmail el-Emîr el-Hasenî, *Tavdîhu'l-Efkâr li Maânî Tenkîhi'l-Enzâr*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), I-II, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine, t.y.
 - Sarı, Mevlüt, *el-Mevârid*, Bahar yay, İstanbul, t.y.
 - Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 1999.
 - Sönmez, Zekiye, *Yaşayan Dinlerin Peygamber veya Kurucularının Ortak Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.
 - Suheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh el-Hasânî, *Ravzu'l-Ünüf fî-Tefsîr mâ İsta'mele Aleyhi Hadîs es-Sireretü'n-Nebeviyye*, I-II, Matbaatü'l-Cennâbiyye, Mısır, 1914.
 - Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribu'r-Râvî fî Şerh-i Taqrîbu'n-Nevevî*, (thk. Abdulvehhâb Abdullatîf), I-II, Mektebetu'r-Riyâd, Riyâd, t.y.
 - Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâisu'l-Hasîs*, Matbaatu Muhammed Ali Sabîh, 3. bsk, Mısır, t.y.
 - Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, I-V, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, t.y.
 - eş-Şeybânî, Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, (thk. Faysal Ahmed), I-VI, Dâru'r-Râye, Riyad, 1411/1911.
 - Şiblî, Mevlânâ, *Asr-ı Saadet*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-II, Eser Neşriyat,

İstanbul, 1978.

- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (thk. Tarık b. İvadullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), I-X, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415.
- Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi), I-XX, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2. bsk, Musul, 1404/1983.
- Taberî, İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an-Te'vîl-i Ayi'l-Kur'an*, I-XXX Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- Taberî, *Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, I-XI, Dâru Suveydân, Beyrut, t.y.
- Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, ed-Dâru't-Tunûsiyye, y.y, t.y.
- Tarlan, Ali Nihat, *Zerdüş'tün Gataları*, Suhûlet matbaası, İstanbul, 1935.
- Tayâlîsî, Ebû Davud Süleyman b. Davud el-Fârisî, *Musned*, 1. bsk, Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizâmiye, Haydarâbat, 1321.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sunen*, I-V, 2. bsk, Çağrı yay, İstanbul, 1992.
- Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yay, Ankara, 2000.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, T.D.V.Y. Ankara, 1992.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ömer b. Mûsa, *ed-Duafâi'l-Kebîr*, (thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî), I-IV, Dâru'l-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984.
- Ya'kubî, Ahmed b. Ebî Ya'kub b. Câfer, *Tarihu'l-Ya'kubî*, 1. bsk, Beyrut, 1993.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "*Delâilu'n-Nubuvve*" md, D.İ.A, IX, 115, İstanbul, 1994.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, I-X, Azim yay, İstanbul, t.y
- Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesi yayınları, İstanbul, 1998.
- Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif, *Sahih-i Buhârî Muhtasar-ı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XII, (Trc. Ahmed Naîm-Kâmil Miras) 9. bsk. D.İ.B.Y, Ankara, 1988.
- Zehebî, *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâyetun fî'l-Kutubi's-Sitte*, (thk. Muhammed Avvâme), I-II, Dâru'l-Kıble, Cidde, 1413/1992.
- Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâ*, (thk. Nureddin İtr), I, 109, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1391/1971.
- Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (thk. Şuayb Arnavud vd.), I-XXIII, Müssetü'r-

Risâle, 4. bsk, Beyrut, 1986.

- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mîzânü'l-I'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, Dâru İhyâi'l - Kütübi'l-Arabiyye, 1. bsk, y.y, 1382/1963.
- Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm (es-Sîretu'n-Nebeviyye cildi)*, (nşr. Omer Abdusselâm Tedmûrî), Beyrut, 1409/1989.
- Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I-IV, y.y, 1374.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*, I-IV, (thk. Muhammed Abdüsselam Şahin), Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1. bsk, Beyrut, 1995.
- Zeylâî, Abdullah b. Yusuf Ebû Muhammed, *Nasbu'r-Râye li ehâdîsi'l-Hidâye (Buğyetu'l-Elmaî fî Tahrîci'z-Zeylâî haşiyesiyle birlikte)*, (thk. Muhammed Yusuf el-Benûrî), I-IV, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1357.
- Zurkânî, Muhammed, *Şerhu Muvattai'l-İmam Mâlik*, I-V, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, y.y, 1381/1961.